

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

VOLNÝ ČAS RODIN S DĚTMI PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU V KONTEXTU ŽIVOTA NA VENKOVĚ

Vedoucí práce: Mgr. Petra Tlčimuková, Ph.D.

Autor práce: Ing. Lenka Lapšanská

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: 2.

2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Mýtě dne 30. 6. 2020

.....

Ing. Lenka Lapšanská

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování Mgr. Petře Tlčimukové, Ph.D., vedoucí mé diplomové práce, za všestrannou pomoc, množství cenných a inspirativních rad, podnětů, doporučení, připomínek, metodické vedení práce a zároveň za velkou trpělivost a ochotu při konzultacích poskytnutých ke zpracování této práce. Dále děkuji všem respondentům, za jejich přínos pro výzkumnou část této diplomové práce. V neposlední řadě patří obrovské poděkování mé rodině, bez které bych tuto práci nemohla dokončit.

Obsah

ÚVOD.....	6
1 RODINA SOCIOLOGICKOU PERSPEKTIVOU.....	8
1.1 DEFINICE A STRUKTURA RODINY	8
1.2 TRADIČNÍ RODINA.....	9
1.3 MODERNÍ RODINA.....	13
1.4 POSTMODERNÍ RODINA	14
2 POSTMODERNÍ RODINA A VOLNÝ ČAS.....	20
2.1 PROMĚNY ŽIVOTNÍCH RYTMŮ RODINY	20
2.2 MOŽNOSTI POJÍMÁNÍ VOLNÉHO ČASU V SOCIÁLNÍCH VĚDÁCH	22
2.3 DEFINICE, FUNKCE A VÝZNAM VOLNÉHO ČASU.....	26
2.4 POSTMODERNÍ RODINA, VÝCHOVA A MÍSTO VOLNÉHO ČASU.....	29
3 VOLNÝ ČAS VENKOVSKÉ RODINY.....	42
3.1 PROMĚNY ŽIVOTA NA VENKOVĚ	42
3.2 SOUČASNÁ RODINA NA VENKOVĚ	44
3.3 VOLNÝ ČAS SOUČASNÉ VENKOVSKÉ RODINY	46
4 METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA EMPIRICKÉHO VÝZKUMU... 50	
5 EMPIRICKÝ VÝZKUM A INTERPRETACE VÝZKUMNÝCH DAT.. 58	
5.1 KATEGORIE Č. 1: VOLNÝ ČAS JAKO ČAS S RODINOU	59
5.2 KATEGORIE Č. 2: VOLNÝ ČAS JAKO ČAS PRO SEBE A RELAX	66
5.3 KATEGORIE Č. 3: VOLNÝ ČAS V KONTEXTU PODMÍNEK	68
5.4 KATEGORIE Č. 4: ZDROJE INSPIRACE PRO VOLNÝ ČAS	77
5.5 KATEGORIE Č. 5: SPOKOJENOST S VOLNÝM ČASEM.....	78
5.6 PARADIGMATICKÝ MODEL	80
5.7 ZÁVĚRY A DISKUZE.....	81
ZÁVĚR	89
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	91

PŘÍLOHA – UKÁZKA ČÁSTI ROZHOVORU S R4-MARIÍ	96
ABSTRAKT	98
ABSTRACT	99

Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala téma „Volný čas rodin s dětmi předškolního věku v kontextu života na venkově.“ Inspiraci k tématu diplomové práce jsem našla kolem sebe, když jsem se ocitla na mateřské a posléze rodičovské dovolené v jedné malé osadě v šumavském předhůří. Najednou jsem se cítila být v jakési sociální izolaci s plnou náručí volného času a nutkavou potřebou ho nějak smysluplně vyplnit. Zapojila jsem se tedy do dobrovolnického programu nedalekého rodinného centra, začala jsem opět studovat a po dvou letech jsem ještě spolu se dvěma maminkami převzala mateřské centrum a pořádala pravidelný program pro rodiče s dětmi. Na venkově však byla účast na zmiňovaných programech velice nízká a já si kladla otázku, jak tedy tráví maminky, potažmo rodiny s dětmi na vesnici svůj volný čas? Vaří, uklízí? Nebo si jen hrají spolu doma? Sama jsem se mnohdy tázala sama sebe, zda volím optimální náplň volného času s ohledem na zájem dětí.

Někteří současní autoři z řad psychologů (Labusová, 2013) upozorňují na náhražky vlastních aktivit ve formě televize, internetu, počítačových her, nebo jen bezduché pobíhání kolem domu a ničení věcí kolem sebe. Je tedy na místě zamýšlet se nad tím, jak bude rodina trávit volný čas, který posléze povede k sounáležitosti ke své rodině a poskytne i výchovnou hodnotu.

Cílem této práce je s oporou o odbornou literaturu popsat volný čas dnešní venkovské rodiny s dětmi předškolního věku. Instrukce rodiny se od doby svého vzniku značně proměnila a charakteristiky dnešní rodiny se výrazně odlišují od charakteristik rodiny dřívější. Tato práce se zabývá i volným časem a jeho úlohou v dnešní společnosti, stejně jako faktory, které volný čas utvářejí a ovlivňují. S volným časem nahlédneme do jeho jednotlivých pojetí a historického utváření. To, že volný čas dotváří životní způsob rodiny, nám napoví další kapitoly. Důležitou součástí výzkumného bádání je i pojednání o dítěti v období předškolního věku.

Práce je rozčleněna do pěti hlavních kapitol. Hlavní kapitoly pojednávají o pojmech rodina, volný čas a venkov, ukotvují tyto pojmy v odborné akademické diskuzi, a následující kapitoly představí kvalitativní empirický výzkum. Diplomová práce zodpovídá otázku po tom, jakým způsobem tráví současná venkovská rodina volný čas. Využívá k tomu kvalitativních metod výzkumu, zejména pak polostrukturované rozhovory s matkami. Kromě výsledků výzkumu nabízí také možnost zamyšlení se nad možnostmi zkvalitnění způsobu trávení volného času na venkově.

1 Rodina sociologickou perspektivou

Ačkoli se rodina ubírá od svého počátku neustále cestou proměn, vždy si zachovala jedno z nejdůležitějších míst v lidské společnosti. Bez rodinné a partnerské formy soužití se společnost neobejde ani v dnešní postmoderní době. Rodina se stala totiž jako kulturní produkt společnosti nenahraditelnou institucí v procesu socializace člověka. V teoretické části práce čerpám také ze sociologie, jejích teorií a metod výzkumu, nicméně toto vědění a výzkumná zjištění zamýšlím využít právě pro potřeby pedagogiky volného času. Následující kapitoly představují, jak je rodina definována.

1.1 Definice a struktura rodiny

Existuje mnoho definic rodiny, které se odlišují např. v závislosti na tom, jaké hledisko při její tvorbě uplatníme. Protože tato práce řeší téma zejména ze sociologické perspektivy, uvádím níže sociologickou definici rodiny.

Sociolog Ivo Možný uvádí, že rodina může být v nejširším vymezení definována jako institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti. Dále se zmiňuje, že člověk vyžívá fyzicky i mentálně a potřebuje pokrýt reprodukci fyzickou i reprodukci sociální způsobilosti, aby mohl být vřazen do společnosti (Možný, 2002).

Giddens definuje rodinu jako „*skupinu osob přímo spjatých s příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou zodpovědní za výchovu dětí*“ (Giddens, 1999, str. 156). Josef Výrost (1998, s. 303) zase při definici upozorňuje na funkce, které rodina plní: „*Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně.*“

Pokud jde o strukturu rodiny, Giddens (2013) rozlišuje rodinu nukleární, rozšířenou a prokreační. Rodina nukleární zahrnuje otce, matku a děti, zatímco do rodiny širší patří i další příbuzenstvo (prarodiče, tety, strýcové, bratřenci, sestřenice atd.). Rodinu prokreační si jedinec v dospělém věku zakládá sám. Pokud to vezmeme z jiné perspektivy, kterou nabízí Kraus (2014), rozlišujeme rodinu úplnou, ve které žijí oba dva rodiče a alespoň jedno dítě, a rodinu neúplnou, v níž některý z rodičů chybí. Rodině se věnuje mnoho vědních disciplín a každá nabízí mnoho způsobů, jak rodinu, jakožto teoretický koncept, definovat. Formulovat tedy jednotnou definici pro rodinu je nemožné. I přesto se v sociologické diskuzi ustálilo dělení mezi rodinu tradiční a moderní, potažmo postmoderní (Singly, 1999).

1.2 Tradiční rodina

Sociologové často rozlišují mezi tradiční, moderní a postmoderní formou rodinného uspořádání a dělení rolí. S takovým rozlišováním se setkáme například u Giddense (1999), Možného (2002) nebo Kellera (2010). Vycházejí při tom z typologie společnosti, která prošla od svého vzniku zásadními změnami. *„Pád zpochybněných jistot tradiční společnosti a zrod nejistých nadějí společnosti moderní byly rozhodujícím podnětem ke vzniku sociologie. Sociologie vzniká jako snaha definovat kontrolní mechanismy nové společnosti, které by byly spolehlivější, než se ukázaly být v případech společnosti tradiční“* (Keller, 2010, s. 9). Rozlišujeme tři základní typy společnosti:

- 1. tradiční (předmoderní)**
- 2. moderní (průmyslová)**
- 3. postmoderní (informační)**

Celková proměna společnosti, jejích hodnot i masová urbanizace se projevila ve všech instancích společnosti, včetně rodiny. Proto znaky, které jsou prisuzovány tradiční a moderní společnosti, jsou pak přiřazovány také tradiční a moderní rodině. Matoušek (2002) tvrdí, že ve všech typech rodiny bude prosvítat tradiční pravzor s odlišenými rolemi rodičů. Podle něj je tento univerzální vzorec natolik mocný, že i dvě spolu žijící homosexuální ženy vnesou do vztahu tradiční mužské i ženské role.

Na druhou stranu v dnešních rodinách se projevuje výrazně i modernita. Změny v moderní společnosti ovlivnily nejen naše společenské vztahy, ale zasáhly především rodinu, která se s těmito změnami musí vyrovnávat. Orientace na spotřebu a konzum, změny v trávení volného času, nové formy rodinného soužití, kariéra žen a jejich zrovnoprávnění s muži na trhu práce, to je jen malý úvod do projevů modernity v rodině, na které navážu níže.

Tradiční společnost byla založena na tradicích, náboženských, resp. sousedských vztazích, rodinné, patriarchální hierarchii. Moderní společnost lze podle Kellera (2007, s. 60–64) charakterizovat několika novými jevy, které ji odlišily od společnosti tradiční. Jedná se především o generalizaci vztahů ve společnosti, proces individualizace, funkční diferenciaci společnosti a vysoký stupeň její racionalizace.

Beck charakterizuje rodinu v předmoderní Evropě pomocí tří slov – svatba, děti, možná někdy láska.

„Člověk si vzal buď dobrou či špatnou partii, vykonával svoji práci, zplodil děti a vychoval je. Lidé nedoufali ve své „individuální štěstí“. Člověk bohabojně přijímal své štěstí nebo neštěstí, jak to přišlo. To v žádném případě neznamenalo, že by byli lidé nešťastní“ (Beck, 2014, s. 72).

V dnešní době se vedou diskuze o tom, zda tradiční rodina vůbec existovala a tento pojem není pouze výdobytkem romantických fantazií těch, kteří mají takových rodin hned několik. Zajímavé pojetí tradiční rodiny nám předkládá Giddens: *„Tradiční rodina byla především ekonomickou jednotkou, jenž byla spojována především zemědělskou výrobou, vyžadující účast všech členů rodiny, pokud se jednalo o zemědělskou rodinu. Pokud šlo o rodinu měšťanskou či aristokratickou, hlavním důvodem předávání uzavření sňatku bylo předání majetku. Ve středověké Evropě se manželství neuzavíralo na základě sexuální lásky a ani se nepokládalo za místo, kde by se takové lásce mohlo dařit...“* (Giddens, 2000, s. 72).

Typickým rysem tradiční rodiny byla tedy nerovnost mezi muži a ženami, v Evropě byly ženy považovány za majetek svých manželů či otců. Tato nerovnost mezi pohlavími se projevovala i v sexuálním životě, a to tak, že u dívek se cenilo panenství a ženy musely být věrné – muži potřebovali jistotu, že jsou jejich děti skutečně jejich. Podstatou bylo zajistit kontinuitu rodové linie a dědictví.

V tradiční rodině manželství nestálo na intimitě a emocionální komunikaci, nýbrž pro většinu lidí se stalo přirozeným stavem, stádiem života a rituálem, kterým bylo potřeba projít. V rámci tradiční rodiny kromě manželského páru hrály důležitou roli děti a další příbuzní.

Je potřeba zmínit, že děti nebyly v tradiční rodině vychovávány pro ně samotné či pro radost rodičů, ale zejména pro přínos společného hospodaření či přínos finanční. Rodiče a další příbuzní své děti milovali, nicméně neuznávaly je jako individuální osobnosti. Děti měly být viděny, ale ne slyšeny.

Jak uvádí například i Lupač (2018, s. 41), k určitým změnám v pojetí tradiční rodiny začíná docházet od padesátých let 20. století, kdy si muži a ženy začínají být rovnější (možnost vzdělání, získání volebních práv, vstoupit na pracovní trh a mít tak vlastní příjem, antikoncepce, rozhodnutí o počtu dětí a změna mocenského vztahu mezi mužem a ženou).

Přibližně od poloviny 20. století se objevuje nový fenomén, kdy jedním z hlavních očekávání funkce manželského svazku bylo vyvrcholení romantické lásky. Tradiční rodina, ve které byla matka celý den v domácnosti, a otec živil rodinu, prošla v dalších desetiletích velkými vývojovými změnami, kterým se budu věnovat dále. Role muže a ženy v tradiční rodině byly kvalitativně zcela odlišné a vycházely z rodového vidění světa. Existovaly striktně oddělené ženské a mužské činnosti, které však byly provázané a spolu tvořily jeden celek. Tyto ženské i mužské aktivity měly v rodině stejnou důležitost, protože zajišťovaly společně přežití celé rodiny. *„Teprve až kultura, ve které začala plně fungovat výroba pro trh a rozvinuté peněžní hospodářství, umožnila zásadní změnu ve vnímání postavení muže a ženy ve společnosti“* (Možný, 1990, s. 102).

Proces přeměny rodiny tradiční v rodinu moderní byl pozvolný. Postupně docházelo ke zmenšování velikosti rodiny. V průběhu 19. století s rozvojem industrializace narůstala úloha státu a došlo i ke změnám v charakteru osídlení – urbanizace. Richard van Dülmen (1999) poukazuje na zajímavou skutečnost oddělování domácnosti od práce. Onou důležitou změnou přerodu rodiny tradiční v moderní byla industrializace a oproštění rodiny od své výrobní funkce. *„Jen díky oddělení domu a pracoviště, rodinného života a pracovních aktivit, k čemuž poprvé došlo v úřednické domácnosti, se rodina mohla stát tím, čím je dnes – společenstvím, charakterizovaným intimitou a uzavřeností“* (Dülmen, 1999, s. 21).

Žena byla morálně doceněna, ač přestala práci svého muže v důsledku oddělení privátní a pracovní sféry rozumět. Naproti tomu selské a řemeslnické domácnosti zůstaly ještě poměrně dlouho rodinami tradičními.

Struktura tradiční rodiny byla široká. Rodinou byla myšlena celá domácnost včetně čeledínů, děveček a služebnictva, kteří spadali pod pravomoc pána domu a žili v jednom domě. S industrializací a odchodem mladých lidí za prací do měst můžeme pozorovat postupný přerod v rodinu nukleární. Počátkem 19. století se rodina pomalu zbavuje okovů přesné hierarchie a pevné uspořádanosti, o čemž pojednává Možný (2006, s. 17) následovně: *„Moc patriarchální hlavy domácnosti upadá a vynořuje se nukleární rodina jako ideální typ s mužem, který rodinu ekonomicky a sociálně zajišťuje, a ženou, která se stará o domácnost.“*

Se zavedením povinné školní docházky a všeobecného systému základních škol v 18. století se začala zvyšovat vzdělanost. Děti získaly mnoho nových vědomostí a dovedností a přestaly být odkázány na následování povolání otce.

K další změně postupně došlo i na poli vztahů rodiny a služebnictva. Jak jsem již uvedla, v tradiční rodině bylo služebnictvo vnímáno jako její součást. Nicméně postupem času dostávají čeledíni za svou práci mzdu a přestávají tak být vázáni na dům. Nedochází tedy k směšování rodin a zaměstnaneckých vztahů. Vztah mezi pánem domu a čeledíny můžeme vnímat jako prvopočátek poměru zaměstnanec a zaměstnavatel.

Další krůček k rodině moderní přinesla změna generativního chování. V tradičních rodinách bylo zvykem mít v prvních letech manželství co nejvíce dětí. Děti byly potřebná pracovní síla a úmrtnost byla tehdy bohužel vysoká. S významným rozvojem medicíny v průběhu 19. století docházelo ke zlepšování hygieny, dětská úmrtnost začala klesat, a tak se mohlo čím dál tím více prosazovat plánování rodiny a kontrola rodičovství ve smyslu změny mentality, schopnosti předvídání a sebeovládání.

V důsledku industrializace, stěhování lidí do měst a rozvoje městského způsobu života, vzdělávání, rostoucí byrokratizace a vzniku institucí pozbyla stará rodina („dům“) řadu funkcí, které přešly na nejrůznější státní, potažmo městská zařízení. „Nová“ rodina tak získala více prostoru, času a nové životní podmínky. Hospodář ztratil své výsadní patriarchální postavení, nyní měl respektovat i zájmy ženy a dětí, což umožnilo rozvoj emancipace.

V 18. století žily některé domácnosti především z malé živnosti (např. obchod, pekařství, řeznictví, truhlářství apod.). Zde byli nuceni všichni členové domácnosti pracovat a role muže a ženy byly takřka rovnoprávné. Ženám přibyly kromě starosti o jídlo a děti ještě pracovní povinnosti, a tak mnohdy nemohly zaručit, že domácnost bude řádně vedena. Ženy se tak v tomto období stávají více pracovní silou než paní domu.

S rozvojem průmyslu v devatenáctém století došlo ke zvyšování výroby, růstu konkurence a tím pádem i nedostatku pracovních sil. Průmyslníci a továrníci pocítovali naléhavou potřebu levné pracovní síly. Nicméně tradiční vztahy neumožňovaly ženám pracovat mimo domov, a proto majitelé továren společně se svými ženami začali podporovat emancipační hnutí žen. Toto hnutí mělo umožnit dostat ženy do práce (továren) a získat tak levnou pracovní sílu a tím i konkurenční výhodu. Aby mohly ženy do práce, musely se nejprve vzdělat. V tomto období získávají ženy přístup na vysoké školy, do zaměstnání i k volbám.

Jak jsem poznamenala výše, stát postupně začíná nahrazovat některé funkce rodiny, potažmo rodičů a v důsledku toho se tradiční rodina proměňuje. Čím emancipovanější se ženy stávaly, tím více svobody získával muž. Nemusel již být v roli živitele a ochránce rodiny, ale svůj volný čas mohl využít pro své záliby, což byla doposud výsada jen bohatých a šlechty. Mohl se tak začít věnovat např. politické činnosti, být aktivní v různých spolcích, začít pěstovat sport apod. S příchodem průmyslové revoluce na přelomu 18. a 19. století se tedy začíná tradiční rodina rozpadat a utvářet rodina moderní.

1.3 Moderní rodina

Vznik moderní rodiny byl podnícen mnoha skutečnostmi, které umožnily mužům, stejně jako ženám větší svobodu jak v osobním, tak pracovním životě, samostatnost finanční, společenskou i nezávislost jeden na druhém. Těmito skutečnostmi rozumíme vývojové změny ve společnosti, které rodinu, její strukturu i funkce ovlivnily, stejně jako nastolily její přízřusobivost aktuální společenské situaci.

Singly (1999) nám předkládá rozdělení současné rodiny do dvou etap. První etapa charakterizovaná jako období „moderní rodiny“ začíná v 19. století a trvá až do 60. let

20. století. Hlavní roli v této rodině hrají mezilidské vztahy, nikoli zvyklosti a hodnoty (př. křesťanské), které vyznávala tradiční rodina. S rozvojem emancipace žen od 50. let 20. století se začíná snižovat počet dětí v rodině. Dochází také k překonání společenského odsudku rozvodu a narůstá rozvodovost. Představitelé feminismu kritizují model rodiny, ve kterém muž pracuje, aby uživil rodinu a žena se stará doma o děti. V této době se oslabuje význam instituce manželství a čím dál tím více párů žije nesezdaných.

Moderní rodina se tedy na rozdíl od tradiční rodiny už tolik nezabývá jen ekonomickým dědictvím, ale soustředí se především na vzájemné vztahy, city, výchovu a vzdělanost (Singly, 1999).

Na konci šedesátých let začíná slábnout moc starých rodinných tradic a norem. Byl kladen důraz na uskutečnění života bez ohledu na konvence i v záležitostech lásky. „*Na začátku se nachází velký třesk romantické lásky, přeměňuje se v partnerství, dochází ke svatbě, manželství a rodičovství na bázi svobodné volby v aréně neomezených možností a příslibů*“ (Beck, 2014, s. 74).

Jak uvádí Beck v knize *Dálková láska* (2014), „love, marriage, baby carriage“ (láska, manželství a péče o děti) byl v padesátých a šedesátých letech klasickým životním rytmem zakládání rodiny. V tomto tzv. zlatém věku manželství a rodiny uvedený model uznávala a praktikovala většina rodin. Muž a žena byli různého pohlaví, byli svoji a zůstali spolu až do smrti. Žena odpovídala za domácnost a výchovu dětí a muž za vnější svět, práci a veřejný život.

1.4 Postmoderní rodina

Na základě postupující revoluce v technice, především pak v dopravě (18., 19. století), industrializaci a masové komunikaci (20. století), dochází k propojení odděleně žijících lidí a vzniká globalizovaná (postmoderní) společnost. Polský sociolog Zygmunt Bauman (1995, s. 10–19) uvádí, že postmoderní společnost se vyznačuje fragmentarizací života¹.

V této době prochází rodina významnějšími změnami v důsledku proměny životního tempa společnosti – zrychluje se způsob života a do popředí vstupuje touha po

¹ Pozdně moderní život nemá jasně definované cíle a tak dochází k fragmentarizaci života – život je prožíván jako série nezávislých epizod, nejde o pout, ale o přešlapování na místě.

nezávislosti a potřeba se osamostatnit (proces individualizace). To jsou vskutku odlišné hodnoty, než jaké vyznávala tradiční rodina vyznačující se klidnějším rodinným životem, ale zároveň velkou závislostí, a to především ekonomickou a také v rámci dělení rolí. Podle mého názoru proměnu moderní rodiny v rodinu postmoderní vystihuje i Možný (2002, s. 201–202) v následující citaci:

Revoluce přinesla už v padesátých letech vzestup rozvodovosti, v šedesátých letech konec baby-boomu, sexuální revoluci a pokles porodnosti; ta se od sedmdesátých let ustálila pod úrovní přirozené reprodukce, když zároveň došlo k odkládání rodičovství, zvyšování věku sňatku a k rozvoji nesezdaného soužití. V osmdesátých letech se potom začala nikoli nepodstatná část porodnosti realizovat mimo manželskou rodinu a přibylo domácností s jedním rodičem a dětmi; vzestup rozvodovosti se pochopitelně zastavil. V devadesátých letech však už naráží tento vývoj na meze možností státu všeobecného blahobytu, se zpomalením tempa ekonomického růstu a vzestupem nezaměstnanosti pak i na meze růstu blahobytu.

Pro postmoderní rodinu je charakteristická nestálost v partnerském životě, stoupající bilance rozvodů a zvyšující se počet nesezdaných soužití. Mám za to, že přechod moderní rodiny k rodině „postmoderní“ souvisí s celkovou proměnou společnosti a odehrává se ve stínu těchto jevů – globalizace, individualizace, genderová revoluce, materialismus a úpadek hodnot, orientace na okamžité uspokojení potřeb a lhostejnost, závislost na masmédiích. Rodinné vztahy mění svou tradiční hodnotu. Stabilní rodina a jasně definované role a vztahy už nejsou ideálem a cílem mladých lidí. Individualismus a určitá pohodlnost se projevuje například u mladých mužů, kteří jsou ekonomicky nezávislí, a přesto zůstávají v tzv. mama hotelu (v pohodlí domova a v komfortní péči své matky). Také se zvyšuje počet singles (lidí, kteří žijí sami v domácnosti bez partnera a dětí). Někteří z nich dávají přednost kariéře nebo svobodnému životu bez závazků, jiní ještě hledají ideálního partnera (Helus, 2007).

Dnešní rodina, jak můžeme vidět kolem sebe, se vzdálila a odcizila ideálu dřívější soudržné početné rodiny, která se nerozváděla a starala o své staré a nemocné členy. Pokud se křehký vztah v dnešní postmoderní společnosti dostane do těžkostí, často končí rozchodem, rozvodem, navázáním nového vztahu či založením rodiny nové. Člověk může za život vstoupit do několika manželství, založit rodin několik. Z toho důvodu navrhuji někteří autoři, například Giddens, zabývající se současnou rodinou, termín „*sériová monogamie*“ (Giddens, 1999, s. 160). Pokud ale vezmeme v potaz

vysoký výskyt nevěry, neměli bychom opomenout ani možné označení skrytá polygamie. Singly (1999, s. 87–107) uvádí, že stálost instituce manželství v současné době pomalu ztrácí svůj dřívější význam. I přestože je pro většinu dospělých lidí i nadále život v páru ideálem, rostoucí počty nesezdaných soužití poukazují na to, že uzavření manželství již není nutné pro společný život. Z toho důvodu se jeví život v páru významnější než manželství, které bylo dříve závazkem. Pro mnoho lidí ztratilo manželství atraktivnost, protože diktuje uzavření se do předem stanovených rolí.

Pro postmoderní rodinu je charakteristický vzestup nových životních forem (pluralizace), které nám předkládá Beck v poutavé knize *Dálková láska*. Autor uvádí: *„Například homosexuální páry ještě před několika desetiletími čelili kriminalizaci a pronásledování, dnes mohou v mnoha zemích své partnerství registrovat, v některých zemích uzavřít sňatek. U heterosexuálních párů je trend opačný. Mnohé nevidí důvod, proč by měly potřebovat pro svůj vztah požehnání státu a na matriku se nehrnou. A pokud už se vezmou, je tento „svazek na celý život“ předčasně ukončován“* (Beck, 2014, s. 170).

Podobně upozorňuje Beck na další trendy – rozvod, který byl dříve trestán vyloučením z měšťanské společnosti, se stal společenskou normou. Stejně tak děti nesezdaných párů jsou běžně akceptovány v životě a právu západních společností. Co bylo dříve předmětem morálního odsudku, je v postmoderní společnosti normálním projevem chování. Beck a jeho žena poukazují na velmi zajímavý trend postmoderní doby a vybízejí k zamyšlení. Každý, kdo nyní touží založit rodinu, má možnosti, které dříve neměl. *„Singles, homosexuální páry, ženy po šedesátce, které v důchodovém věku zatouží po mateřském štěstí, páry, které chtějí ovlivnit pohlaví potomka a jiní – ti všichni mohou mít dítě za pomoci reprodukční medicíny. Co znamená „otec“, „matka“, „rodina“, když bylo dítě zplozeno na objednávku, v laboratoři z „biologického materiálu“ cizích lidí, jejichž vlastní může být i daleká země na druhém konci světa?“* (Beck, 2014, s. 178).

Jak jsem nastínila výše, rodina se v dnešní době hodně mění často i jako důsledek proměny celé společnosti. Do centra pozornosti jsou stavěny jiné hodnoty a priority a vítězí potřeby jednotlivce. Postmoderní člověk hledá štěstí, smysl života, realizuje své zájmy a plní si potřeby, přičemž často nechce přijít o osobní svobodu. Svého partnera si vybíráme na základě osobního rozhodnutí s cílem uspokojit naše citové potřeby, a tak

stabilita dnešních rodin často závisí na citové rovnováze partnerského vztahu. Bohužel spousta postmoderních rodin neočekává, že vztah bude trvalý. Jednotlivec se nechce příliš obětovat v zájmu rodiny a nechává si „otevřena zadní vrátka“ pro případ, že by v budoucnu potřeboval prostor pro změnu na základě svého svobodného rozhodnutí.

Rodičovství a příchod dítěte do rodiny jsou stále více plánované proměnné stejně jako počet dětí, které a kdy budou rodiče mít. Rození dětí do nemanželských soužití, vyšší věk rodiček, snižování počtu dětí, nové životní formy zmíněné výše či přibývání párů, které nechtějí děti vůbec, to jsou trendy, které poukazují na prosazování spíše individuálních zájmů v neprospěch zájmů rodinných (Matoušek, 2003).

Z výše uvedeného je zřejmé, že institut rodiny se neustále proměňuje a v budoucnu se s největší pravděpodobností ještě proměňovat bude. Tuto skutečnost potvrzuje Giddens (1999) a zároveň představuje tendence a nejvýznamnější trendy, které se v rodině od 90. let 20. století prosazují: pokles významu rozšířených rodin a příbuzenských skupin, svobodná volba partnera pro manželství, uznávání práva žen na rozhodování ve věci sňatku a v jiných záležitostech, příbuzenské sňatky ubývají, prosazování větší míry sexuální svobody, všeobecné rozšíření práv dítěte.

Lidé se seznamují a udržují intimní vztahy stále častěji bez ohledu na hranice národních států či dokonce kontinentů (Beck, Beck-Gernsheim, 2014). Pro shrnutí základních znaků jednotlivých typů rodin představil Možný následující tabulku.

Tab. 1: Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny.

	<i>Tradiční</i>	<i>Moderní</i>	<i>Postmoderní</i>
<i>Struktura</i>	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná
<i>Základní kapitál</i>	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, KULTURNÍ
<i>Legitimizace</i>	sex, děti	Děti	NELEGITIMIZUJE
<i>Role</i>	komplementární, hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
<i>Funkce</i>	univerzální	pečovatelské, statusotvorné, citové	CITOVÉ
<i>Autorita</i>	otec	otec-matka, funkčně segregované	individualizovaná, slabá
<i>Reprezentace Diskursu</i>	náboženský, církevní	Občanský	Masmediální
<i>Mezigenerační přenos</i>	patrilinéární, autoritativní	demokratický, smíšený	Slabý

Zdroj: Možný, Rodina a společnost. 2006, s. 20.

Z tabulky si můžeme povšimnout, že instituce rodiny prošla v dějinách času mnoha změnami a tradiční, moderní a postmoderní rodina se liší v mnoha ohledech. Podle Možného (2006) radikální kritika rodiny ukázala, že instituce, která byla dříve považována za nejstabilnější produkt naší civilizace, prošla od konce první světové války podstatnou proměnou svých nejzákladnějších charakteristik a mění se i nadále.

Zatímco tradiční rodina byla charakteristická tradičními funkcemi – společným bydlením, vedoucím postavením muže v rodině, silnou reprodukční funkcí a zejména přesným vymezením rolí, v tzv. rodině moderní muž přestal být jediným živitelem rodiny a postupně dochází ke stírání rozdílů mezi muži a ženami. Manželský svazek již není doživotním závazem, nýbrž společenskou smlouvou. Stát přebírá řadu funkcí rodiny a reprodukce se stává regulovanou. Přibližně od 70. let dvacátého století se ve společnosti začíná mluvit o rodině postmoderní, mezi jejíž charakteristické znaky můžeme zařadit demokratizaci, izolovanost, zmenšování rodiny, dezintegraci, atomizaci, výrazné zatížení rodičů pracovními aktivitami, dvoukariérovost, vysokou rozvodovost, ale také diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně.

Dělení rodiny na tradiční, moderní a postmoderní je často ze strany sociálních vědců kritizováno. Dnešní rodina se výrazně odlišuje od té, ve které žili například naši prarodiče. Giddens (2000) rodinu označil za skořápkovou instituci. Podle něj je rodina pouhou pojmovou „skořápkou“, avšak s vnitřně proměněným významem. Její obsah se značně proměnil. Z toho vyvozují, že máme často idealizovanou představu o tom, jak klasická rodina funguje, což bylo zřejmě předmětem Giddensovy kritiky.

Podle Možného (1990, s. 24–25) tradiční rodina neexistovala. Sociologové se rozcházejí v časovém definování rodiny moderní a současnou postmoderní „modelovou rodinu“ není možné popsat tak, jak tomu bylo u rodiny tradiční i moderní. Nastala doba různorodých rodinných forem. Jednotná sociologická teorie rodiny dnes neexistuje, stejně jako neexistuje jednotná „rodina“. Domácnosti tvořené manželským párem s dětmi (což se tradičně chápe jako rodina) tvoří dnes v Evropě jen asi čtvrtina ze všech domácností.

Z výše uvedeného vyplývá, že (přibližně do poloviny 20. století) sociologie stavěla na tom, že rodina je neměnným prvkem, který zaručuje koherenci. Rozvoj tohoto vědního oboru však přinesl nové pohledy na sociologii rodiny. Od 60. let se na tomto

poli objevuje radikální kritika – rodina se dramaticky mění. Možný (2006) uvádí jako zásadní následující změny:

1. Padl pohled na monopol rodiny jako legitimního sexu.
2. Padla nemožnost předmanželského sexu (dnes do jisté míry i mimomanželského sexu).
3. Padl monopol rodiny při socializaci dětí (výchova dětí probíhá i u druha a družky, případně homosexuálních partnerů).
4. Minimální je vliv rodiny původní na rodinu referenční a na výběr partnera.
5. Zaniklo doživotní a nezrušitelné manželství (považováno za občanskou smlouvu, ze které může kdykoliv a kdokoliv odstoupit).
6. Došlo ke ztrátě reprodukční funkce, funkce péče o nemocné (zdravotnictví), zajištění vzdělávání (školství).
7. Zůstávajícími funkcemi rodiny jsou – zábava, konzum (spotřeba) a citové bezpečí, přičemž zábavu a spotřebu si můžeme obstarat i mimo rodinu, zbývá tedy citové bezpečí.
8. Rodina rezignuje i na biologickou reprodukci, stoupá podíl celoživotně bezdětných párů.
9. Mateřství přestává být pro ženy celoživotním úkolem, bývá vtěsnáno mezi „kariéru“ a ta se stává pro ženy stejně důležitou jako pro muže (Možný, 2006, s. 20–22).

Rodina prošla od svého počátku složitým vývojem, který se promítl i do trávení volného času. V následující kapitole osvětlím, jakým způsobem je v sociálních vědách konceptualizován volný čas a jak na něj lze nahlížet v oblasti rodinného života.

2 Postmoderní rodina a volný čas

V této kapitole představím způsoby konceptualizace volného času v oblasti sociálních věd a pedagogiky. Protože se volný čas vyvíjel ruku v ruce se společenskými změnami včetně života rodiny, budu se věnovat nejprve proměně životních cyklů a denních rytmtů rodiny, potažmo jejich volného času.

2.1 Proměny životních rytmtů rodiny

Denní rytmus rodinného života zahrnuje jak nejobyčejnější každodenní aktivity, tak důležité události. Patří sem např. vstávání, odchod do práce nebo do školy, společné jídlo, příprava na další den, úklid, návštěva prarodičů apod. Životní cyklus rodiny čítá kromě denních rytmtů také události důležité pro jednotlivé členy rodiny nebo pro celou rodinu, jako je například oslava narozenin, jmenin, konce školního roku, výročí svatby, oslava státních svátků, výročí úmrtí blízkých osob atp.

Tyto rytmy jsou pro rodinný život zásadní, protože umožňují jednotlivým členům rodiny zažít pravidelný řád a poznat úctu k tradicím, formují osobnost, sebeuvědomění a pomáhají k nalezení místa ve společnosti (nejprve v primární skupině, kterou je rodina). Optimální životní a denní rytmus by neměl nikoho z rodiny svazovat, omezovat, ale zároveň by takový rytmus měl do života rodiny vnést potřebné vymezení a respektování hranic. Vzájemná akceptace, náklonnost, respekt a stabilita životního rytmu rodiny jsou dobrou půdou pro to, aby děti s důvěrou přijaly způsob života, jaký rodiče žijí a vyžadují. Pouto s rodiči, sourozenci i síla tradice mohou být podle Augustyna (2004) tím, co o účasti na rodinném řádu rozhoduje.

S proměnou tradiční společnosti v moderní a posléze postmoderní došlo také ke změnám na poli denních rytmtů a životních cyklů rodin. Tradiční rodina dodržovala pravidelný rytmus pracovního dne (čas spánku, oběda, modlitby). Křesťanská zbožnost patřila ke každodennímu životu rodin. Rytmus rodinného života vycházel v mnohém

právě z křesťanských tradic. Lidé žili převážně na venkově, kde rodinám jako hlavní zdroj přežití sloužila půda. Matoušek (2003) tvrdí, že rodina v této době až na výjimky obdělávala půdu, pěstovala dobytek nebo provozovala řemeslo. Denní rytmus rodiny byl tak často závislý na obdělávání této půdy, obstarávání zvířat, na zvycích o křesťanských svátcích, ročním období apod. Denní režim byl rozdělen mezi pracovní povinnosti, odpočinek obvykle ve formě spánku a volný čas, kdy mohla být rodina spolu a věnovat se společným činnostem jako například modlitbě nebo návštěvě slavností. Tehdejší rodiny byly svázány různými normami, tradicemi či zvyklostmi od pohanských či křesťanských svátků až po vzdělávání či čtení desatera, proto jejich volný čas nemůžeme pokládat za zábavu, odpočinek či relaxaci. Lidé v tradiční společnosti tvrdě pracovali a volný čas využívali především k péči o svoji rodinu, obydlí a domácnost. Pomáhali ostatním, setkávali se při slavnostech a hodovali. Ve svátečních dnech odpočívali a účastnili se bohoslužby.

K výraznějším změnám dochází v období začátku průmyslové revoluce. Z pohledu sociologie souvisí tyto změny především s procesem industrializace a urbanizace. Durkheim (2004) v díle *Společenská dělba práce* upozorňuje na změnu pracovních pořádků v moderní společnosti. Zatímco v tradiční společnosti, která je charakteristická mechanickou solidaritou, drží společnost pohromadě to, že všichni umí a dělají téměř totéž, moderní společnost s organickou solidaritou je držena pohromadě díky specializaci a odlišnosti lidí, kteří se navzájem potřebují.

V důsledku oddělování domova od místa pracovní činnosti a přesného vymezení pracovní doby se mohla část času pracovních povinností transformovat do času dobrovolně zvolené činnosti jedince. Prvotní náplň volného času rodiny v tomto období směřovala k obnovení a regeneraci pracovního úsilí, ale později se i v této sociální vrstvě společnosti začínaly objevovat vzdělávací, hudební, divadelní, tělovýchovné a turistické aktivity.

Práce odjakživa patřila do denního a životního rytmu rodin včetně dětí. Avšak v 19. století, kdy docházelo k omezování dětské práce zejména ve snaze předcházet zdravotním problémům a dalším negativním důsledkům dětské práce, se volný čas dětí nahromadil. Zvláště v Německu se obávali rizika nevhodné náplně volného času, proto stát začal významně věnovat pozornost náplni tohoto volného času a umožnil vznik aktivit a výchovy ve volném čase. Rodinám se naskytá nový životní prostor – volný čas

a také mnoho možností, jak tento čas využívat. Počátkem 20. století vzniká mnoho institucí, zařízení a sdružení působících v oblasti výchovy volného času dětí a mládeže. Například Spousta (1994) uvádí, že kolem roku 1911 začínají v Německu, Rakousku a u nás vznikat první skautské organizace. Rodiny využívají volný čas zejména k odpočinku, relaxaci a znovuobnovení sil. Děti mohou trávit čas na hřištích, v parcích, herních prostorách, budují se muzea či planetária.

V zemích Sovětského svazu vznikla po 1. světové válce Pionýrská organizace mládeže i další sdružení zájmové činnosti, které se kromě osvětové činnosti věnovaly kupříkladu sportovním, turistickým a přírodovědným aktivitám. Jsou zakládány i školy lidových umění a všechny tyto organizace jsou otevřené pro všechny děti i mládež v rámci jejich volného času.

Následný přechod moderní doby k době postmoderní s sebou přinesl procesy individualizace, globalizace a pluralizace. Singly (1999) tvrdí, že důležité je, aby byl člověk šťasten sám pro sebe. Podle Možného (2002) se postmoderní rodina vyznačuje nízkou nezávislostí dětí na rodičích, závislostí na masmédiích, nestálostí v partnerském životě a zvyšujícím se počtem tzv. nesezdaných soužití.

Od šedesátých až sedmdesátých let můžeme ve volném čase sledovat rozvoj konzumně zaměřených aktivit. Do volného času začínají prostupovat média a komerční aktivity. Singly (1999) upozorňuje na fakt, že v postmoderních rodinách se snižuje vliv rodičů na socializaci dítěte, kterou částečně přebírají média.

Hofbauer (2004) uvádí, že počátkem 90. let se u nás stále více prosazoval přístup vycházející z koncepce volného času na úkor dříve používaného termínu výchova mimo vyučování. Devadesátá léta se nesou ve znamení vývoje volného času, který směřuje i k malým cílovým skupinám – rodinám, handicapovaným občanům apod. Rozvíjí se pedagogika volného času prostřednictvím předávání zkušeností a informací pedagogů nejen na poli regionálním, ale i celostátním a celoevropským.

2.2 Možnosti pojmání volného času v sociálních vědách

Volný čas v odborné literatuře vystupuje jako společné téma pedagogiky a sociologie. Pedagogika volného času svým zaměřením na volný čas otevírá nové otázky a zkoumá, jak děti, mládež nebo jiné skupiny populace tráví volný čas, čímž se pedagogika otevírá

sociologii životního způsobu, resp. sociologii volného času (Bauman, 2012). Volným časem se zabývají různé vědní disciplíny – sociologie, psychologie, pedagogika a další. Ze studie *Hodnoty a postoje v České republice v období 1991–2017* (Rabušic, Chromková, 2018) vyplývá, že volný čas jako takový se ocitá na předních příčkách hodnotového žebříčku dnešního člověka a přináší mnoho trendů, například: narůstající význam volného času, orientaci na zážitky, práci jako prostředek k dosažení volného času, aktivity ve volném čase jako jedna z možností seberealizace apod.

Rabušic a Chromková (2018) shrnuli v následující tabulce, jak od roku 1991 roste význam volného času.

Tab. 2: Význam volného času od roku 1991

q1_4 Důležitost volného času (Řádková %)	EVS 2017				EVS 2008				EVS 1999				EVS 1991				
	Volný čas				Volný čas				Volný čas				Volný čas				
	velmi důležitý	dostí důležitý	ne příliš důležitý	vůbec ne důležitý	velmi důležitý	dostí důležitý	ne příliš důležitý	vůbec ne důležitý	velmi důležitý	dostí důležitý	ne příliš důležitý	vůbec ne důležitý	velmi důležitý	dostí důležitý	ne příliš důležitý	vůbec ne důležitý	
Celkem	39 %	49 %	11 %	1 %	36 %	51 %	12 %	2 %	21 %	58 %	19 %	2 %	22 %	53 %	22 %	3 %	
Pohlaví	muž	40 %	47 %	11 %	2 %	37 %	50 %	12 %	2 %	21 %	60 %	17 %	2 %	24 %	51 %	22 %	3 %
	žena	38 %	50 %	11 %	1 %	35 %	51 %	13 %	1 %	20 %	57 %	22 %	1 %	19 %	56 %	22 %	3 %
Věk	18–29	44 %	45 %	10 %	1 %	48 %	42 %	9 %	1 %	27 %	58 %	13 %	1 %	22 %	56 %	20 %	2 %
	30–44	42 %	49 %	8 %	1 %	36 %	52 %	11 %	1 %	18 %	64 %	17 %	1 %	19 %	58 %	21 %	2 %
	45–59	43 %	49 %	6 %	2 %	33 %	56 %	10 %	1 %	20 %	59 %	20 %	1 %	23 %	52 %	22 %	2 %
	60 +	32 %	49 %	17 %	2 %	27 %	52 %	18 %	3 %	19 %	51 %	28 %	3 %	22 %	46 %	26 %	6 %
Vzdělání	základní	39 %	45 %	15 %	2 %	35 %	44 %	18 %	3 %	21 %	54 %	22 %	3 %	20 %	47 %	27 %	6 %
	wučení(a)	38 %	47 %	13 %	2 %	32 %	54 %	12 %	2 %	24 %	55 %	19 %	2 %	25 %	52 %	21 %	2 %
	SŠ	41 %	49 %	9 %	1 %	41 %	48 %	10 %	1 %	19 %	61 %	19 %	1 %	18 %	58 %	21 %	2 %
	VŠ	40 %	51 %	8 %	1 %	41 %	52 %	7 %	0 %	17 %	67 %	15 %	1 %	20 %	60 %	19 %	1 %
Obec	do 4999	37 %	50 %	12 %	2 %	35 %	48 %	15 %	1 %	19 %	55 %	24 %	2 %	21 %	53 %	22 %	3 %
	5000–19999	39 %	47 %	13 %	1 %	41 %	47 %	11 %	1 %	19 %	60 %	19 %	2 %	22 %	53 %	23 %	3 %
	20000–99999	39 %	50 %	9 %	2 %	30 %	55 %	11 %	4 %	21 %	59 %	18 %	1 %	22 %	52 %	23 %	3 %
	100000 +	44 %	46 %	10 %	1 %	38 %	52 %	9 %	1 %	24 %	58 %	17 %	2 %	22 %	55 %	21 %	3 %
Region	Praha	41 %	52 %	7 %	0 %	29 %	61 %	11 %	0 %	27 %	54 %	17 %	1 %	23 %	51 %	23 %	3 %
	Čechy	35 %	50 %	13 %	2 %	37 %	49 %	12 %	2 %	20 %	59 %	20 %	1 %	22 %	53 %	22 %	3 %
	Morava	44 %	45 %	9 %	1 %	36 %	50 %	12 %	2 %	20 %	59 %	19 %	2 %	21 %	54 %	22 %	3 %

Zdroj: European Values Study, 2018, s. 26.

O volném čase můžeme uvažovat ze dvou hledisek, přičemž nesmíme opomenout různé interpretace vzniku tohoto pojmu. Pokud uvažují o volném čase jako o časovém úseku (případně systému časových úseků) lidského života, jedná se o **kvantitativní** vymezení volného času. Tento časový úsek je vymezen buď negativně vůči pracovní době anebo pozitivně tím, že poskytuje možnost, aby s ním mohl člověk disponovat podle vlastního uvážení. Kaplánek (2011) uvádí, že tento pohled rozpracovali němečtí pedagogové volného času Giesecke a Opaschowski, přičemž každý z nich vysvětloval vznik pojmu volný čas trochu jinak. Zatímco Opaschowski tvrdí, že volný čas můžeme sledovat už u Komenského, který ve své Velké didaktice upozorňoval na důležitost

pravidelných přestávek ve výuce, a že se tento privátní čas vymežil v reakci na pietistickou a puritánskou etiku, která považovala nečinnost za hřích, Giesecke se domnívá, že moderní pojem volného času je teprve produktem industrializace a průmyslové revoluce, která s sebou přinesla fenomén odcizené práce. Přitom se opírá o výroky Karla Marxe, který zřejmě jako první definoval volný čas jako čas „disponibilní“² (Kaplánek, 2011, s. 99).

Druhý přístup vnímání volného času jde ruku v ruce s uvažováním nad **kvalitou** činností samotných, kterým se věnujeme ve zmiňovaných časových úsecích. Kaplánek (2011, s. 100) uvádí, že takto chápaný volný čas vychází ze společenských změn, které způsobily, že buď část společnosti, nebo společnost jako celek staví do středu svého zájmu již nikoli plnění pracovních povinností, ale zejména zážitek, zábavu, potěšení a svobodu. Od 60. let 20. století jsme svědky formování „civilisation du loisir“³. Významný francouzský sociolog volného času Joffre Dumazedier vychází z pojetí vývoje světa jako procesu, v němž dostává stále větší slovo volný čas na úkor práce a práce přestává být centrální hodnotou. Práce již není cílem, jak tomu bylo v minulosti, ale stává se prostředkem k dosažení centrálního produktu – volného času.

Pokud se zabýváme volným časem jako kvalitou, je potřeba zmínit i diskutovaný bestseller Josefa Piepera *Muße und Kult* (1948), ve kterém autor navazuje na antickou i scholastickou filozofii a dokazuje nám, že bez reflexe a času, který je volný pro kreativitu a kontemplaci, se vytrácí z lidského snažení smysl. Pieper (1948) tvrdí, že člověk totiž nežije pro práci. Jak jsem uvedla výše, práce je pouze prostředkem, např. k dosažení transcendentálního cíle lidského života. Podobně jako Pieper, také Wolfgang Nahrstedt (1974) shledává význam volného času právě v potenciálu osvobození (Freizeit), který objevili už osvícenští myslitelé. Stejně tak jeden z největších osvícenských myslitelů Immanuel Kant se svým vymezením volného času přibližuje antickým ideálům. Kant považoval volný čas za čas, v němž by mělo „rezonovat“ to, co člověk prožil (Kaplánek, 2011, s. 100–101).

² Tento pojem použil Marx ve svém díle *Základy kritiky politické ekonomie* v 19. století. Karl Marx začal vnímat problém nedostatku volného času u nejhudších vrstev v souvislosti s průmyslovou revolucí a „odcizenou prací“. Disponibilní čas chápal jako zbytkový čas, vlastní volný čas jako ekvivalent k práci.

³ Civilizace, v níž hraje zábava, konzum a štěstí hledané mimo oblast výkonu a práce ústřední roli, a to i přes zvyšující se ekonomický tlak, a tudíž i stagnující kvantitativní rozsah volného času.

Nicméně široké vrstvy obyvatelstva průmyslově vyspělých zemí neměly pocit, že by měly využívat volný čas k reflexi a tvoření. Naopak, od 50. let 20. století převažuje vnímání volného času jako příležitost ke konzumnímu požitku. Této tendence si všimla Frankfurtská kritická škola s Jürgenem Habermasem (1958) při pozorování života dělníků ve Fordových závodech. Dělníci dělali vyčerpávající „odcizenou“⁴ práci při pásové výrobě, avšak vydělali si dostatek peněz na to, aby si mohli frustraci z práce kompenzovat požitkem ve volném čase. Kaplánek (2011, s. 101) odkazuje na Opaschowského (1976, s. 84), když píše, že takové jednostranně hédonistické využívání volného času Opaschowski, jeden ze zakladatelů německé pedagogiky volného času, ostře kritizoval a propagoval výchovnou a osvětovou práci, která by pomohla překlenout propast mezi odcizenou prací a volnočasovým hédonismem.

Na nebezpečí konzumní společnosti a ovladatelnost člověka upozorňoval také Riesman v sociologické studii *Osamělý dav* (2007), kde hovořil o člověku volného času, jehož odhalení je teprve otázka budoucnosti. Riesman přemýšlel, co udělat pro to, aby se člověk osvobodil od sociálního tlaku skupiny a přílišného vlivu médií a reklamy.

Reakcí na konzumní způsob života a hektický moderní životní styl může být naléhavá potřeba současného člověka zavřít se do své ulity, do svého soukromí, do své postele, někam, kam na člověka nikdo nemůže. Může se jednat o potřebu nicnedělání, vypnutí, na kterou upozornila Faith Popcornová ve své knize *Život v kokonu* (1991). Jde vlastně o privatizaci života, potažmo volného času. Pro tuto potřebu použila Popcornová výraz zakuklit se (z angličtiny cocooning, od slova cocoon = hedvábný obal kukly).

Stejně jako existuje velké množství definic rodiny, také objasňováním tématu volný čas a jeho definicí se v minulosti zabývalo a stále zabývá mnoho autorů z řad pedagogů, filozofů, psychologů a sociologů. Zkoumají nejen teoretickou stránku volného času, ale i praktické využití volného času v životě člověka.

⁴ Tím, že dělník nepracuje pro sebe, ale pro kapitalistu, je produkt jeho práce čímsi cizím, odcizeným, neboli „zvnějšněným“.

2.3 Definice, funkce a význam volného času

Pro potřeby této diplomové práce jsem vybrala následující definice, protože se domnívám, že volný čas mohou některé respondentky vnímat právě jako čas pro sebe, kdy se uvolní od rodinných závazků. Uvádím také pozitivní a negativní definici, abych navázala na předchozí kapitolu, kde jsem pojednala o těchto dvou typech vymezení volného času.

Klasik sociologie volného času Dumazedier (1962) volný čas vymezuje jako „*souhrn činností, které může člověk dělat úplně libovolně – buď, aby si oddechl či aby se pobavil, nebo rozvinul svoje znalosti ... svoji dobrovolnou společenskou účast nebo svoji svobodnou tvořivou schopnost potom, když se uvolnil od svých pracovních, rodinných a společenských závazků*“ (1962, In. Kratochvílová, 2004, s. 77).

Jednou z nejznámějších autorek, které píší na téma volný čas, je Pávková (2002, str. 15), která definuje volný čas jako: „*opak nutné práce a povinností, jako dobu, kdy si své činnosti můžeme svobodně vybrat, děláme je dobrovolně a rádi, přinášejí nám pocit uspokojení a uvolnění. Pod pojem volný čas se běžně zahrnuje odpočinek, rekreace, zábava, zájmové činnosti, dobrovolné vzdělávání, dobrovolná společensky prospěšná činnost i časové ztráty s těmito činnostmi spojené.*“

Hájek, Hofbauer a Pávková (2008) tvrdí, že: „*Volný čas je částí lidského života mimo čas pracovní (návštěva školy a pracovní proces) a tzv. čas vázaný, který zahrnuje biofyzilogické potřeby člověka (spánek, jídlo, osobní hygienu), chod rodiny, provoz domácnosti, péči o děti, dojíždění za prací a další nutné mimopracovní povinnosti. Volný čas je dobou, kterou má po splnění těchto potřeb a povinností člověk k dispozici pro činnosti sebeurčující a sebe vytvářející.*“

V pedagogickém slovníku je volný čas zase definován jako: „*Čas, se kterým může člověk nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Doba, jež zůstane po odečtení času věnovanému práci, péči o rodinu a domácnost, o vlastní fyzické potřeby včetně spánku*“ (Průcha, 2000, s. 273).

Příkladem autora, který definuje volný čas pozitivně, je Němec (2002, str. 17), jehož definice volného času zní: „*Je to čas, v němž člověk svobodně volí a dělá takové činnosti, které mu přinášejí radost, potěšení, zábavu, odpočinek, které obnovují a rozvíjejí jeho tělesné, duševní, popř. i tvůrčí schopnosti. Je to čas, v němž je člověk*

sám sebou, nejvíce patří sám sobě, kdy koná převážně svobodně a dobrovolně činnosti pro sebe, popř. pro druhé, ze svého vnitřního popudu a zájmu.“

Naopak Hoffbauerovu definici můžeme vnímat jako negativní vymezení volného času: *„Volný čas je čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život. Někdy se vymezuje jako čas, který zbývá po splnění pracovních i nepracovních povinností – to je tzv. zbytková, reziduální teorie volného času rozšířená zejména v německé literatuře. Přesnější a úplnější je však jeho charakteristika jako činnosti, do níž člověk vstupuje s očekáváními, účastní se jí na základě svého svobodného rozhodnutí, a která mu přináší příjemné zážitky a uspokojení“* (Hofbauer, 2004, str. 13).

Volný čas plní řadu důležitých funkcí, které mají vliv na formování rodiny i jejích jednotlivých členů. Podle Filipcové (Vážanský, 2001, s. 32) se volný čas vymezuje na základě těchto funkcí:

- **Odpočinek a rekreace** – základní funkce shromažďování nových sil, uvolnění se, relaxace, zotavení a osvěžení.
- **Kompenzace jednostranných zátěží** – v protikladu ke studiu či práci, vycházející z potřeby rozptýlení a vyrovnání.
- **Informace a orientace** – touha po zážitku, poznání, potvrzení sebe sama.

Funkce volného času lze definovat podle Opaschowského také na základě zájmu jedince a především uspokojování jeho potřeb (Hofbauer, 2004, s. 14). Rozlišujeme individuální (rekreace, kompenzace, edukace, kontemplace) a všeobecné funkce volného času (komunikace, integrace, participace, enkulturace⁵).

Jiný výčet funkcí nám předkládá Roger Sue (Hofbauer, 2004, s. 14), francouzský sociolog volného času:

- *psychosociologická* – uvolnění a zábava;
- *sociální* – zahrnující socializace v různých prostředích, symboličnost ke skupině;

⁵ potřeba kreativity a žití v dané kultuře

- *terapeutická* – zahrnuje zdravotní hledisko, prevenci chorob, zdravý životní styl;
- *ekonomická* – docenjuje pozitivní vliv trávení volného času jako uplatnění člověka v profesní činnosti.

Dumazedier (1962) rozlišuje 3 základní funkce volného času:

1. *odpočinek* (délassement) – zotavení, reprodukce pracovní síly;
2. *rozptýlení* (divertissement) – zábava, rozptýlení, kompenzace, únik z monotónnosti práce;
3. *rozvoj osobnosti* (développement) – fyzický, kulturní, sociální.

Pokud budeme vycházet z oficiálního vzdělávacího dokumentu s názvem Bílá kniha a také podle odborné literatury (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008), můžeme shrnout základní funkce volného času následovně:

Výchovně-vzdělávací funkce, která má hlavní prioritu, spočívá v záměrném a cílevědomém formování osobnosti vychovávaných jedinců a dosahování reálných cílů prostřednictvím promyšleně zvolených pedagogických prostředků.

Funkce zdravotní je v dnešní době neméně důležitá. Volnočasové aktivity mají podporovat zdravý tělesný, duševní i sociální vývoj dítěte.

Sociální funkci výchovy plní především školská zařízení. Děti se ve svém volném čase dostávají do různých sociálních prostředí, kde mohou navazovat sociální vztahy a tím rozvíjí své sociální kompetence, komunikativní dovednosti i sociální interakci či percepce.

Preventivní funkci zastávají taková zařízení, která se podílejí na výchově mimo školní vyučování. Plní úlohu především primární prevence, což znamená, že častěji problémům předcházejí, než je řeší (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 70–75).

Volný čas, stejně jako práce, provází člověka od samého počátku vývoje lidské společnosti. Právě díky práci jsme schopni si uvědomit význam volného času v našem životě a jeden bez druhého by ztratily svůj význam. Volnému času je přikládán v současné době stále větší význam. Také objem volného času roste a tento fenomén se stává cílem sám o sobě. Sociologové hovoří o společnosti volného času, společnosti

zážitku, postmaterialismu apod. Taková společnost poskytuje všem svým členům dostatek duchovních, materiálních, sociálních, kulturních a časových prostředků k tomu, aby mohli plně rozvíjet své schopnosti a dovednosti. Současná společnost také klade důraz na sebevzdělávání, či veřejnou angažovanost lidí v zájmech společnosti a komunity (Duffková a kol., 2008, s. 150–153).

Význam volného času pro děti předškolního věku spočívá především v tom, že jim poskytuje prostor pro odpočinek, hru, zábavu a vyjádření se. V tomto čase se děti mohou seberealizovat, tedy věnovat činnostem, které je baví, přitahují, rozvíjejí jejich kreativitu, představivost, manuální zručnost, fyzickou zdatnost a psychickou odolnost. Ne vždy však děti, potažmo rodiny výsadu volného času měly, jak jsem pojednala v kapitole Proměny životních rytmů rodiny.

Volný čas má pro rodiny s dětmi stále svůj nezastupitelný význam ve funkcích, které plní, zejména při odpočinku, společně stráveném čase, příležitosti k výletům, návštěvám, oslavám a rituálům, při nejrůznějších outdoorových či indoorových aktivitách nebo při užívání si společného plynutí času.

Bohužel se stále častěji setkáváme s umělým vyplňováním volného času z vnějšku jdoucí ruku v ruce s pseudo-potřebami a konzumním stylem života, na které upozorňoval Marcuse s Habermasem (Kubátová, 2008, s. 52). Ozývá se spousta hlasů, které nám říkají, jak bychom měli žít, potažmo trávit volný čas, ať už to jsou média, společnost, kamarádi nebo my sami. Existuje přece tolik možností, nabídek, zájmových kroužků, zážitkových programů, produktů, míst k návštěvě atd. Není jednoduché zachovat si i zde zdravý selský rozum a nakládat s volným časem zodpovědně, svobodně a hodnotně tak, aby pro nás svůj význam a důležitost nikdy neztratil.

2.4 Postmoderní rodina, výchova a místo volného času

Pro formování vztahu k volnému času v rodině jsou podle Pávkové důležité některé skutečnosti: „*O jaký typ rodiny se jedná, jaký je způsob rodinného soužití, zda se jedná o rodinu malou nebo velkou, uzavřenou či otevřenou, jaký je věk rodičů i dětí, počet dětí, jejich pohlaví, styl rodinné výchovy apod., jaké jsou zájmy, jak si je navzájem tolerují, jaký význam se jim přikládá, i kolik finančních prostředků jsou svým koníčkům i koníčkům dětí ochotni věnovat*“ (Pávková, 2002, s. 45–46).

Většina rodičů inklinuje k vyhledávání smysluplných možností trávení volného času s dětmi a tím posiluje vzájemné rodinné i mezilidské vztahy. Je to právě rodič, kdo učí své děti přistupovat k volnočasovým aktivitám určitým způsobem. Rodiče jsou primárními modely a děti se od nich vědomě i podvědomě učí – přebírají různé vzorce chování i aktivní či pasivní způsoby trávení volného času.

Hofbauer (2004, s. 61–62) upozornil na různé druhy sociálního učení, které rodiče uplatňují vzhledem k působení na volný čas dětí:

- *Nápodoba a reprodukce* – jedná se o takové způsoby chování rodičů ve volném čase, na jejichž realizaci se podílí i děti. Rozlišujeme žádoucí (př. společné prožívání při společenských hrách, setkáních s příbuznými a přáteli) a nežádoucí (př. nicnedělání, patologické aktivity) nápodobu.
- *Uskutečňování individuálních i společenských pravidelných zájmových činností* dětí v rodině – dítě se může stát pokračovatelem stejné zájmové činnosti, kterou se zabýval jeden případně oba rodiče.
- *Citlivé sledování a cílevědomé reagování* na potřeby, zájmy a nadání dětí – rodiče by měli realizovat a zároveň podporovat další rozvoj dětí, kdy volný čas překročil rámeček rodinného života.

Nejtypičtější činností dětí předškolního věku je hra, ať skupinová nebo individuální. Předškolní děti jsou přirozeně aktivní a rády se zapojují i do činností, které dospělí považují za povinnosti. Děti v tomto věku tráví častěji volný čas venku s rodiči než hrou se svými vrstevníky. Zájmy dětí předškolního věku bývají krátkodobé a nevyhraněné (Hofbauer, 2004).

Současná rodina má nespočet možností, kde zhodnocovat volný čas. Prostorem, který láká k odpočinku, relaxaci či aktivnímu trávení společného času rodiny je bezesporu příroda. Taková procházka může být skvělou příležitostí, jak děti naučit něčemu novému, podnítit v nich zájem o svět kolem nás, ale i vyčistit si hlavu popovídáním v příjemném prostředí. Obyčejná procházka se může stát smysluplně stráveným volným časem, pokud ji obohatíme o řadu aktivních prvků – například nakrmíme zvířátka v lese, budeme si o nich povídat, nasbíráme kaštiny či houby,

zdoláme překážky, zasoutěžíme si či si jen otevřeně popovídáme a aktivně nasloucháme.

Rodiny s dětmi navštěvují ve svém volném čase také místa mající kulturní, historickou či uměleckou povahu. Patří sem historické památky, kulturní akce, koncerty, divadelní představení, folklórní události a v neposlední řadě i sportovní a tělovýchovné akce.

Pokud pojednáváme o volném čase rodiny, neměli bychom opomenout ani místa, která navazují na funkce rodiny a jejího volného času. Jde o výchovně-vzdělávací instituce, zejména domy dětí a mládeže, ale i nejrůznější kroužky soukromých či státních institucí. Tady děti mohou vhodně naplňovat volný čas tak, aby optimálně prožili své dětství.

Pro rodinu s dětmi je velmi důležité využívat volný čas i neorganizovaně a prostřednictvím zařízení, které nemají nějaký cílený pedagogický záměr. Pro svoji volnost, spontánnost a neomezenost bývají vyhledávaným místem trávení rodinného volného času. Často jde o komerční subjekty jako aquaparky, lanová centra, zoo, sportovní a zábavná centra, rezervace s pohádkovými motivy apod.

Ve městech a obcích jsou to kromě zmiňovaných kulturních subjektů také parky a hřiště, které jsou hojně využívány rodinami při trávení volného času. Díky místní, regionální i celostátní podpoře vznikají parky a hřiště s moderními prvky uspokojující nabídku širokého spektra občanů. Jsou uzpůsobena např. pro jízdu na skateboardu, bruslích, kolech, pro atletiku, míčové hry, ale i pro nejmenší návštěvníky (průlezký, houpačky, skluzavky, kolotoče, dětská pískoviště, lezecké stěny apod.)

V dnešní době se stále více v souvislosti s respektující výchovou uplatňuje dítě jako významný činitel při výběru volnočasových aktivit. Pávková (2002, s. 31) tvrdí, že *„Stojí také za úvahou, do jaké míry děti ovlivňují volný čas svých rodičů nebo prarodičů. Mnohdy se z pouhého doprovodu dítěte stane aktivní účastník volnočasových aktivit.“*

Čím je dítě potom starší, tím aktivnější a samostatnější při výběru takových aktivit je. Tyto faktory bychom mohly rozdělit na ty, které jsou dané a dítětem nezměnitelné, jako např. osobnost, věk, pohlaví, barva pleti, národnost, zdravotní stav, typ rodiny, místo bydliště, životní způsob a podobně a na ty, které do jisté míry změnit lze, pokud má dítě podporu (životní prostředí, strava, volba kamarádů, školy, širší společnost, média aj.)

Jak jsem nastínila výše, je to sama rodina, kdo do značné míry určuje využívání volného času jejích členů. Od rodičů se děti učí chápat volný čas jako určitou hodnotu, hospodařit s ním a naplňovat ho určitými aktivitami. Rodiče slouží svým dětem jako vzory pro napodobování a podle Pávkové (2002) by měli působit jako pozitivní vzory. Na místě je dohoda o tom, jak bude rodina trávit volný čas i respektování osobních zájmů a dětských přání. V současné době mnoho rodičů vyplňuje dětem volný čas několika kroužky denně, někdy podbarvené projekcí snů rodičů do osobností dětí, což se neukazuje jako nejšťastnější volba. Především menší děti by vždy měly mít prostor pro to „jen tak si pohrát“. Hovoří o tom Pávková: „*Přes velký výchovný význam zájmových činností nelze jimi děti přesycovat, protože tím se vytrácí hlavní charakter volného času, kdy člověk dělá to, co chce, ne to, co musí. Neplatí, že čím více „kroužků“ dítě má, tím lépe je zajištěn jeho volný čas*“ (Pávková, 2002, s. 29).

Čas, který jsou rodiče svým dětem ochotni věnovat, se zřejmě liší v závislosti na mnoha dalších faktorech, ať už se jedná například o život v úplné či neúplné rodině, sociální zázemí rodiny, finanční situaci, zdravotní stav jednotlivých členů atd.

V rámci širší společnosti ovlivňuje volný čas dítěte, potažmo celé rodiny instituce, kterou dítě v předškolním věku navštěvuje. Většinou se jedná o mateřskou školu. Dítě se ocitá v nové roli, začíná se osamostatňovat, učí se pravidelnému režimu aktivit, najednou přestává být středem pozornosti, ale učí se respektovat ostatní. Vágnerová (2000) tvrdí, že významný vliv na dítě má i vrstevnická skupina. Předškolák začíná navazovat vrstevnické vztahy, které postupem času nabývají na významu. Děti se v mateřské škole stávají osobnostmi, která by měla být schopná samostatně se projevit, spolupracovat s ostatními a umět vyjadřovat svá přání a potřeby. Charakteristická je u tohoto období tendence něco zvládnout, něco dokázat a tím utvrdit své postavení.

Jak ale vlastně působí mateřská škola na volný čas dítěte potažmo jeho rodiny? Povinná docházka předškoláka omezí množství jeho volného času a ovlivní časové plánování celé rodiny (příchody a odchody do/ze školky). Školka také pořádá během roku množství akcí, kterých se dítě ve svém volném čase účastní.

To, že volný čas stále více ovlivňují masová média, dokazují i poznatky knihy *Dítě v síti* (Dočekal a kol., 2019). Už i předškoláci mají své oblíbené hry, pořady či videa na kanálu Youtube. Stačí však několik kliků od kresleného seriálu a dítě může koukat na nesmyslná či násilná videa. Autoři knihy tvrdí, že bohužel výzkumy na téma vlivu

užívání informačních technologií na psychiku dětí ještě nejsou průkazné, a proto bychom měli být jako rodiče a učitelé obezřetní. Trávit hodiny na tabletu či mobilu denně není pro předškoláka zdravé, pokud se děti nevěnují i jiným aktivitám. „*Prostředí internetu nemusí být pro děti vždy bezpečné, proto je potřeba vybírat pouze vhodné počítačové hry a naučit je vnímat rozdíl mezi virtuální realitou a skutečností*“ (Dočekal et al. 2019, s. 38–45). Někdy zase čas strávený u počítače nahrazuje skutečného kamaráda. Na tuto skutečnost upozorňuje Spousta (1996, s. 16–18), který tvrdí, že později děti spolu neumí komunikovat jinak než prostřednictvím komunikačního kanálu a nevzniká skutečný dialog.

Média však mají i své kladné stránky. Rodiče mají díky nim leckdy i kvalitní informace, inspiraci pro vyplnění volného času, kulturní zábavu či umělecké pořady. Také sociální sítě skýtají možnosti výměny názorů, kontaktů, sdílení společných potíží apod. Stejně tak počítačové hry mohou být užitečné, mohou trénovat paměť, postřeh, myšlení, ovšem za podmínky, že si děti dobře vybírají a nepropadnou jim. Bohužel hry jsou častěji plné násilí a spíše se u nich dítě uzavírá do sebe, než aby komunikovalo s ostatními (Říčan, 2013, s. 108–124).

Volný čas rodiny je v neposlední řadě ovlivňován i prostředím, které nás obklopuje. Toto prostředí zahrnuje také mezilidské vztahy, umění, morálku či duchovní systém. Rodina je ovlivňována především lokálním prostředím, které představuje oblast, ve které rodina žije (městská část, obec, osada apod.) Význam má také mikroprostředí, tedy bezprostřední prostor, ve kterém rodina pobývá. Prostředí je možno také členit na městské, příp. velkoměstské a venkovské, na které navážu v další kapitole. Stejně jako mikroprostředí, tak i makroprostředí (politika státu, případně obce) ovlivňuje volný čas rodin a dětí. Toto ovlivňování spočívá v zakládání a financování zařízení pro volnočasové aktivity dětí a mládeže, nebo také v podpoře spolků a sdružení, které s dětmi a mládeží pracují a poskytují programy na prevenci sociálně patologických jevů (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 148–150).

Charakteristika předškoláka a jeho volný čas

Za předškolní věk je v širokém slova smyslu označováno období od narození jedince až do nástupu na základní školu, v užším slova smyslu označuje dobu tří let

před nástupem dítěte do školy. Toto období lze také nazvat „věkem mateřské školy“, i když ne všechny děti mateřskou školu navštěvují (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 87). Podle Eriksona se dítě v předškolním věku nachází ve fázi aktivity a iniciativy. Vágnerová uvádí, že: „*Předškolní věk je označován také jako období iniciativy, dítě má potřebu něco zvládnout, vytvořit a potvrdit tak svoje kvality*“ (2007, s. 78).

Tělesný a duševní vývoj je pomalejší. Pokračuje zrání centrální nervové soustavy (růst nervových drah, zvětšování buněk, rychlejší vodivost vzruchu apod.), což se promítá do větší výkonnosti tělesných a psychických funkcí. V předškolním věku se rozvíjí především hrubá motorika (plavání, běh, tancování apod.). Děti se učí novým pohybovým dovednostem, jsou obratnější, rychlejší a šikovnější.

Nejdůležitější činností v dětském věku je hra (období předškolního věku je označováno jako zlatý věk hry). Prostřednictvím hravé činnosti se rozvíjejí všechny psychické funkce (fantazie, tvořivost, řečové schopnosti apod.), ale také se cvičí zručnost (např. při hře s pískem, kostkami, modelínou apod.). Zatímco v batolecím období převládaly paralelní hry (děti si hrály vedle sebe), předškolák se věnuje společným hrám s vrstevníky i s dospělými. Předškoláci hrají především asociativní a kooperativní hry, při kterých buď spolupracují, nebo soupeří (Langmeier a Krejčířová, 2006, s. 99).

Děti, které jsou v hravé činnosti omezovány, jsou trvale poškozeny ve svém vývoji. Hra má stejně jako volný čas funkci katarze, protože je prostředkem odreagování dětských traumat. Symbolická hra může být, podle Vágnerové, prostředkem k vyrovnání se se zatěžující realitou, když umožní dítěti „alespoň symbolicky, uspokojit přání, která ve skutečnosti splnit nelze“ (Vágnerová, 2007, s. 85).

Vnímání předškoláka je ještě nepřesné, synkretické⁶. I vnímání času je nepřesné, děti žijí v přítomnosti, dokážou na rozdíl od nás, dospělých, prožívat flow⁷. V období od 3 do 6 let se zlepšuje pozornost, zvyšuje se odolnost vůči rušivým podnětům a formuje se záměrná paměť. Zdokonaluje se také řeč a to nejen slovní zásoba a gramatická pravidla, ale předškolák účinně užívá řeči k regulaci svého chování (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 89).

⁶ převaha syntézy nad analýzou, důraz na celek

⁷ duševní stav, při kterém je osoba ponořena do určité činnosti tak, že nic jiného se jí nezdá důležité

Piaget mluví o subjektivitě myšlení, která se neřídí logickými pravidly a je spjata s imaginací. Myšlení předškoláka je intuitivní a magické (víra v pohádkové bytosti, kouzelníka apod.). Vágnerová (2007, s. 82–83) upřesňuje: „*Děti kombinují vzpomínky s fantazijními představami, ovlivněnými jak nezralostí, tak aktuálními potřebami a citovým laděním. Pro ně však představují skutečnost a ony samy jsou o jejich pravdivosti přesvědčeny. ... Fantazie má v tomto věku harmonizující význam.*“

V tomto období se objevují dětské otázky typu „ Proč?“, „Kde?“, „Jak?“ Děti si často vymýšlí své vlastní odpovědi přijatelné pro svůj vlastní způsob myšlení. Řeč je více monologická než dialogická. Dítě si povídá samo pro sebe a samo si odpovídá. To je tzv. egocentrická řeč, např. „*sluníčko už svítí, abych si mohla jít hrát ven*“. Rozvoj řeči je závislý na účinné stimulaci a je podporován i hrovými aktivitami. Egocentrická řeč je řečí pro sebe, která nehledá ani nepotřebuje posluchače (Vágnerová, 2000, s. 114–115).

Předškolní věk je považován vývojovými psychology za senzitivní období. Vágnerová (2000) předpokládá, že u předškoláka se dotváří sebepojetí a osobní identita. Dítě si uvědomuje sebe sama, má elementární svědomí a také pocity viny. Je si vědomo toho, že něco nemá dělat, např. že nesmí mluvit sprostě, že se nemá vztekat apod. V tomto věku je dítě citlivé na pochvalu a uznání od rodičů, s nimiž se identifikuje.

City předškoláka vznikají snadno a rychle a jsou labilní. Příznačná je výrazovost, to znamená projev emocí v chování, mimice, pantomimice, ale i řeči dítěte. V tomto věku je dítě značně citově ovlivnitelné, sugestibilní. Diferencují se „vyšší“ city (sociální, morální). Vhodným prostředkem rozvoje citů je dětská fantazie, uplatňující se v hrových činnostech. Mezi třetím a šestým rokem dítěte se formuje charakter a povahové vlastnosti. Předškolní věk je považován vývojovými psychology za senzitivní období pro vytváření základů charakteru a osobnosti. Kolem 4. roku nastává vývojová emancipace, což znamená odpoutávání dítěte od matky. Dítě vyrůstá z rámce rodiny. Zájem se přesouvá na otce a také na vrstevníky (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 89).

Podle Langmeiera a Krejčířové (2006, s. 176) má způsob trávení volného času významný vliv na vývoj osobnosti v adolescenci. Jsem však přesvědčena, že způsob trávení volného času má významný vliv na vývoj osobnosti člověka mnohem dříve.

Pávková (2002) tvrdí, že cílem výchovy ve volném čase je naučit jedince hospodařit s volným časem, rozumně ho využívat a reálně oceňovat volný čas jako hodnotu.

Jak jsem uvedla výše, dítě se učí svůj volný čas kvalitně využívat a naplňovat zejména prostřednictvím rodičů, ale i jiných dospělých osob od raného věku. K volnočasovým aktivitám si tak buduje vztah a postoj, který se odráží v jeho budoucím životě. Volnočasové aktivity by určitě neměly dítě přetěžovat, ale hlavně rozvíjet a těšit. Helus říká, že nebezpečí přetěžování dítěte spočívá v tom, „že dítě bude demoralizováno neúspěchy, trvale unaveno neúměrnou námahou apod.“ Naopak při nedostatečném vytižení dítěte „hrozí nebezpečí, že dítě bude demoralizováno nudou či se bude zaměstnávat aktivitami, které mají v důsledku své snadnosti malý rozvíjející a aktivizující účinek“ (Helus, 2007, s. 164). Domnívám se, že činnosti ve volném čase značně souvisí také s výchovným procesem v rodině, a proto v následující pasáži pojednám o výchovném stylu rodin a jejich vlivu na společně trávený volný čas.

Současné výchovné styly rodin a jejich vliv na trávení volného času

Ještě než představím současné styly výchovy, je potřeba nejprve definovat výchovu a výchovný styl. V pedagogickém slovníku nalezneme tuto definici: „*Výchova je proces záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujících jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností*“ (Mareš, Průcha, Walterová, 2001, s. 277–278).

Výchovným stylem rozumíme konkrétní přístup k výchově dítěte. Vyjadřuje to podstatné ve výchově, co ovlivňuje volbu a způsob užití výchovných prostředků, postupů a metod. Vyjadřuje také klíčové momenty v interakci a komunikaci dospělých (matky, otce, učitele, vychovatele, školy atd.) a dětí (Čáp, Mareš 2007, s. 247).

Výchova je velmi důležitý úkol, můžeme říci i poslání každého rodiče. Při výchově tedy působí rodič či vychovatel na dítě s cílem dosáhnout pozitivních změn ve vývoji osobnosti dítěte na rozdíl od prostředí, které na nás působí často bezděčně a jeho vliv si ani neuvědomujeme. Na nezastupitelnou roli výchovy poukazoval i dětský psycholog Matějček (2003), který zastává názor, že důležitá je ve výchově také odpovědnost a především osobní příklad.

Tak jako se my, lidé, lišíme v mnoha charakteristikách, stejně tak se odlišují

přístupy, které používáme při komunikaci a výchově svých dětí. Někteří z nás jsou spíše striktní zastánci dodržování stanovených pravidel, jiní dětem povolí i to, co už není zdrávo a další z nás jim umožní, aby se rozhodovaly samy za sebe a nesly za svá rozhodnutí odpovědnost. Důležitou roli hrají i emoce a klima, které doplňují rodinné soužití, stejně jako zvolené výchovné prostředky, jimiž je chování dětí korigováno (Čáp a Mareš, 2007, s. 303).

Podle Mareše, Průchy a Walterové (2001) rozlišujeme tradičně tři výchovné styly: autoritativní, liberální a demokratický styl.

Styl autokratický (autoritativní, dominantní, autoritářský): Autoritativní rodič či vychovatel mnoho rozkazuje, vyhrožuje, trestá a jen málo (pokud vůbec) respektuje přání a potřeby dětí. Tento styl poskytuje dětem málo samostatnosti a iniciativy. Může vést u dítěte k vyššímu napětí, dráždivosti, i agresivitě. Děti jsou závislé na pochvale a snaží se na sebe upoutat pozornost. Rodiče s dítětem příliš nekomunikují, spíše se uplatňují přístup „mlč a dělej, co ti říkám“. Svě místo zde má i trestání, a to i fyzické. Tento styl vychovává submisivní, závislé a málo iniciativní osobnosti a někdy také osoby agresivní k autoritám (Čáp a Mareš, 2007).

Mám za to, že autokratický výchovný styl má podstatný vliv na trávení volného času rodiny, potažmo dětí. Je to zpravidla rodič, který rozhoduje o tom, jak bude rodina trávit volný čas, jaké bude jeho množství i náplň. Rozhoduje také o tom, jakým způsobem volný čas dětem vyplní, do jakých kroužků je přihlásí, kam s nimi půjde apod. Děti se pak do kroužku, který jim vybral rodič, nemusí těšit a chodí na něj jen kvůli vnější motivaci (např. pochvala, slíbená zmrzlina apod.)

Styl liberální (laissez faire, slabé řízení): Rodič liberální dává příkazů podstatně méně a více podporuje a iniciuje k aktivitě. Má totiž na rozdíl od rodiče autoritativního pochopení pro děti, jejich přání a potřeby. Děti vedené v tomto stylu jsou řízeny jen velmi málo nebo vůbec, nejsou na ně kladeny téměř žádné požadavky, a pokud přece jen ano, není kontrolováno jejich splnění. Významnou roli má i předpoklad, že dítě nakonec samo dojde k rozumu. Tento styl vede k nízké úrovni vědomostí a nespokojenosti ve skupině (Čáp a Mareš, 2007).

Pokud vychováváme své děti v liberálním stylu, mají ony podstatný vliv na volný čas, ať už na čas společně strávený, kdy rozhodují o tom, jak bude tento čas vyplněn

i na svůj vlastní volný čas. Děti „vedené slabě“ mají zpravidla volnost a svobodu ve výběru aktivit ve volném času. Je otázkou, nakolik je dítě kompetentní o náplni volného času samostatně rozhodovat. Důsledkem takového výchovného stylu může být to, že děti vykazují velmi nízký výkon, jejich pozornost bývá roztržena a povaha nemá příležitost se rozvíjet. Převládá nejistota a chaos vedoucí k velkým časovým ztrátám a malé efektivitě společné práce.

Demokratický styl (integrační, sociálně-integrační, kooperativní):

Demokratický výchovný styl bývá často označen jako nejvhodnější. Představuje určitou kombinaci výše popsaných stylů. Rodič či vychovatel zde méně přikazuje než u stylu autokratického, děti spíše podněcuje k samostatné činnosti a podporuje jejich iniciativu. Rodič často aktivně naslouchá, má tedy větší přehled o přáních a potřebách dětí a o jejich individualitě a má tak pro ně větší pochopení. Tento styl nejvíce pomáhá rozvíjet sociálně zralou osobnost. Zásady, pravidla a principy jsou stanoveny jasně a je vymezeno i to, co je správné a co ne. Oproti prvnímu (autoritářskému) stylu ale rodiče s dítětem komunikují a chtějí, aby požadavkům rozumělo a vědělo, k čemu slouží a proč platí nekompromisně (ovšem nikoliv rigidně). Rodiče, kteří své požadavky takto uplatňují, jsou pro dítě vzor, autoritou hodnou následování (Helus, 2007, s. 169).

K demokratickému stylu mají blízko současné moderní laskavé styly výchovy založené na vzájemném respektování rodiče a dítěte, např. Nevýchova, Výchova bez poražených, Efektivní rodičovství, Respektovat a být respektován apod. Demokratický výchovný styl vede bezpochyby i k zodpovědnému a společnému rozhodnutí, jak smysluplně budeme s dětmi trávit náš společný volný čas.

Životní způsob dnešní rodiny a jeho vliv na trávení volného času

Zeptáme-li se běžného člověka, co je to životní způsob, dostane se nám různých odpovědí. Je to vlastně způsob, jak žijeme: jak se oblékáme, jak bydlíme, jak trávíme svůj volný čas, jak a kde pracujeme, co, kdy a jak jíme, co si myslíme o sobě a o světě, jakou hudbu posloucháme, co čteme apod. (Kubátová, 2010, s. 12).

Někdy se pojem životní způsob zaměňuje s pojmem životní styl. Někteří sociologové oba pojmy považují za synonyma. Uvádí se, že životní způsob je obecnější pojem než životní styl. Podle Duffkové (2008) je životní způsob systém významných činností a vztahů, životních projevů a zvyklostí typických, charakteristických pro určitý

subjekt (jedince či skupinu, eventuálně i společenství či společnost coby konkrétního nositele životního způsobu). Je také považován za jednu z dimenzí sociálního statusu. Životní způsob je konkrétním, bohatým a individuálním projevem zákonitostí společnosti v životě jednotlivého člověka. Nositelem životního způsobu je konkrétní jedinec, způsob, jakým žije, není produktem jeho individuální volby, ale výsledkem složitých a historicky se vyvíjejících vztahů mezi ním, společností a přírodou.

Se životním způsobem souvisí i pojem kvalita života, která může být pojímána z širšího hlediska jako zajištění příslušné kvality života občanů. Taková kvalita života se týká například veřejného klidu a bezpečí, dopravy, zdravého životního prostředí, komunikace (Mišovič, 2013).

Životní úroveň pak můžeme podle Kubátové definovat především jako ekonomické, materiální možnosti a blahobyt ve smyslu dostupných (především finančních) prostředků, vybavenost domácnosti, zatímco kvalitu života rodiny Kubátová vymezuje jako „*kulturnost životního stylu, ať už se to týká kulturnosti trávení volného času, či kulturní vybavenosti domácnosti například knihami*“ (Kubátová, 2010, str. 21).

Jak jsem uvedla v první kapitole, rodina prošla a neustále prochází mnohými změnami, které měly a mají významný vliv na životní způsob včetně volného času. Mišovič (2013) upozorňuje například na tyto změny: proměna 3 a více generační rodiny na dvou generační se snížením počtu dětí, přesun od neomezené k omezené reprodukci, přesun od dominance k partnerství uvnitř rodiny, přechod od manželství k demokratickým poutům, přesun od rodičovské nebo rodinné výchovy ke školní, pokles porodnosti a stárnutí populace, nárůst průměrného věku nevěst a ženichů, pokles počtu sňatků a nárůst rozvodů, přibývá dětí žijící jen s matkou a chybí mužská autorita, zvyšuje se podíl singles, tzv. jednočlenných domácností, odkládané mateřství, změna rozložení mužských a ženských rolí a další.

Většina rodin dnešní doby žije konzumním či spotřebitelským způsobem. Rizikem konzumního životního stylu je povrchní pojetí života a neschopnost aktivně a smysluplně utvářet sebe a své okolí. Rodina, která je představitelem spotřebitelského životního způsobu, klade často vlastnictví určitého předmětu nad jeho běžné užitné vlastnosti a tak inklinuje k tomu, předvádět ve svém životě, že na něco má. Někteří sociologové (opět např. Frankfurtská kritická škola v čele s Marcusem a Habermasem) upozorňují na nebezpečí takové spotřeby a na vznik umělých potřeb, které nám

podsovávají média (Kubátová, 2008, s. 52). Rostoucí spotřeba také často negativně působí na životní prostředí. Na druhou stranu existují rodiny, které jsou více „tvůrčí“ a zastávají alternativní způsob života, který je výrazem individuální volby a jeho podstata spočívá v dobrovolně vybrané preferenci určité hodnoty. Jako příklad můžeme uvést rodiny, které se snaží být nezávislé a soběstačné třeba životem ve skromném příbytku, zabezpečením obživy prostřednictvím chovu zvířat a pěstování plodin, rodiny upřednostňující zdravý životní styl, vegetariáni, vegani, rodiny, které učí děti doma a další.

Když se vrátíme k většinovému způsobu života, vidíme kolem sebe, že mnoho dnešních rodin jsou vyčerpány, zejména pracovně. S konzumním způsobem života souvisí i neustálý pocit lidí, že nutně musí vydělávat stále víc peněz, aby byli šťastní, a možná také proto tráví většina z nich nejvíce času v práci. Spotřební životní způsob s sebou přináší bohužel i nedostatek volného času. O zajímavém jevu pojednává Beck, který při popisu rizikové společnosti upozorňuje, že tato nejistá forma společnosti nutí člověka své nejistoty a další emocionální prožitky zpracovávat individuálně bez pomoci rodiny. To podle Becka povede k nutnému přizpůsobení společnosti v oblasti poradenství, terapie, vzdělávání i politiky (Beck, 2004, str. 253–254).

Součástí životního stylu a způsobu je také volný čas, který silně odráží nejrůznější trendy. Díky trendu „věčného mládí“, který již několik let ovládá společnost vyspělých zemí, se dospělí a děti ocitají v takovém souladu jako nikdy předtím. Dnešní rodiče se od svých potomků učí, jak se oblékat, ovládat nové technologie, jakou hudbu poslouchat nebo jak mluvit a být „cool“. Tomuto trendu bychom kromě jiného mohli říkat i socializace naopak, kdy se starší generace nápodobováním svých potomků snaží uspět v současné společnosti (Kubátová, 2010, str. 228).

Druhá kapitola je věnována volnému času. Ve své práci jsem naznačila odlišné přístupy k tomuto fenoménu, vymezila jeho definice, funkce s významem. Dále je volný čas pojednáván v souvislosti s rodinou včetně faktorů, které tento volný čas ovlivňují a mnohdy utváří. Je to často osobnost jedince a bezprostřední prostředí, kde dítě žije, ať už je to rodina nebo příslušná obec či region, ale i makroprostředí, které usměrňuje nabídku volnočasových aktivit a zařízení v místě bydliště. Nesmíme zapomenout ani na současný životní způsob postmoderní rodiny, ale i výchovné styly jako rozhodující

činitele, které někdy poskytují dětem až moc svobody. Proměnila se také hodnota volného času a jeho význam. Pro mnoho lidí je volný čas něčím, čeho mají v současné době nedostatek a o to víc po této prioritě touží. Tato práce si klade za cíl zjistit, jakým způsobem tráví rodiny s dětmi volný čas v prostředí venkova, a proto se v následující kapitole zaměřím na současnou rodinu na venkově, protože je zajímavé sledovat, zda právě na venkově přetrvávají nějaké formy tradiční rodiny, výchovy a životních způsobů.

3 Volný čas venkovské rodiny

Současný český venkov není vymírajícím místem ani místem, které by aktivní lidé ve velkém opouštěli. Na to přišel výzkumný tým sdružený kolem Bernarda (2018), který byl během tří let intenzivního zájmu o venkov svědkem mnoha diferencovaných postojů k životu. Můžeme tvrdit, že současný venkov je podnětným prostředím, kde lidé oceňují například možnost čistého ovzduší a také „mít svůj klid“. Na druhou stranu se jedná o místo s horší dostupností nejrůznějších zdrojů a institucí. Venkov se stále potýká s omezenými příležitostmi nabídek pracovních míst, vzdělávání, veřejných i soukromých služeb včetně zdravotnictví, dopravních možností a v neposlední řadě také volného času.

3.1 Proměny života na venkově

Můžeme říci, že venkovský životní způsob má své kořeny v tradiční zemědělské společnosti, ve které byl člověk odjakživa závislý na přírodě. Život na vesnici byl podřízen přírodnímu a náboženskému cyklu, se kterým zde žili lidé v souladu a čas vnímali cyklicky. Nikdo nemohl urychlit čas sklizně, proto nebylo kam spěchat, lidé si uvědomovali neovlivnitelnost času. Neexistovala hranice mezi prací a osobním životem. Práce byla sice namáhavá, ale nebyla monotónní (Borscheid, 2007).

Do práce byla kdysi zapojena celá rodina. V teplých měsících pomáhaly vesnické děti se sečením sena, v období sklizení úrody pomáhaly na hospodářství a do škol vůbec nechodily. Samozřejmostí byla pomoc při práci na rodinném hospodářství. Pobyt v přírodě a starost o hospodářská zvířata byla pro děti na začátku 20. století každodenním chlebem. Jejich práce byla posláním, přirozenou povinností vůči sobě a rodině. V dřívějších dobách byly děti zvyklé mnohem více chodit. Například chodily do školy pěšky i v ledové zimě a to často i několik kilometrů.

Z výše uvedeného vyplývá, že venkovský způsob života byl v minulosti určován právě zemědělstvím. Na začátku 20. století žila na českém venkově polovina populace, na konci však už jen čtvrtina. Od přelomu 20. a 21. století se počet lidí žijících na venkově pomalu zvyšuje, přestože tři čtvrtiny populace žijí ve městech. O dnešním venkově se již nedá říci, že by byl čistě a pouze zemědělský – v roce 2005 pracovalo v zemědělství jen 4% ekonomicky aktivního obyvatelstva (Kubátová, 2010, s. 161). Vliv na změnu venkovského prostředí měly hromadné sdělovací prostředky, hromadná doprava a vědeckotechnický pokrok.

Irena Herová při výzkumu životního stylu venkovských domácností definovala čtyři následující životní styly:

1. tradiční venkovský styl – lidé většinu času věnují domácímu hospodářství, obdělávají pole nebo zahradu;
2. styl lidí, kteří vlastní rodinný dům, mají malý pozemek a zvířata jen pro svou potřebu;
3. styl obyvatel venkova, kteří pracují ve městě a nemají žádné domácí hospodářství;
4. styl lidí, kteří touží po klidu a životu v souladu s přírodou a proto žijí na venkově (Herová, 2006, s. 86).

Lidé žijící na vesnici obvykle musí dojíždět za prací do měst, což jim ubírá čas určený pro aktivní odpočinek nebo sport. Na druhou stranu děti na venkově mají bližší vztahy s vrstevníky a nejsou tolik odkázány na organizovaný volný čas, návštěvu kroužků, zábavních institucí apod. Lidé zde žijí v komunitě a mají většinou dobré sousedské vztahy. Někdy přetrvává na vesnicích bydlení ve velkých dvou až tří generačních domech či statečích, a tak zde žijí rodiče s dětmi i spolu s dalšími příbuznými v rámci širších rodin a blízkých vztahů. Pokud žije širší rodina na venkově dohromady, snáze se ve výchově, stravování či v rámci jiných „rodinných zvyklostí a programů“ může projevit vliv prarodičů, nebo stereotypy celé rozšířené rodiny. Naopak životní způsob ve městech se často odehrává v rámci nukleárních rodin, na což upozorňuje Giddens (1999, s. 159): „*V celosvětovém měřítku se projevuje tendence k osamostatnění rodin nukleárního typu, které se vyčleňují z rozšířených rodin a jiných*

příbuzenských systémů.“ K zamyšlení je, jestli tento jev bude pokračovat i v budoucnu nebo se některé rodiny budou vlivem finančního zatížení k tradiční rozšířené rodině opět vracet.

Na vesnici jsou dodnes dodržovány určité tradice a lidové svátky, děti se tak učí ctít a zachovávat tradice a jsou tak také určitým způsobem ve svém volném čase zapojeny do života místních komunit, potažmo příslušného regionu. Myslet si však stále, že venkov je spojen s obděláváním půdy a přetrvávajícím konzervativním způsobem myšlení jeho obyvatel, by bylo mylné. Venkov už není tím, čím býval dříve. I zde se rozrůstá dopravní a technická infrastruktura. Lidé jsou zde kvůli špatné dostupnosti někdy nuceni vlastnit více automobilů než obyvatelé měst, kteří mohou využít městskou hromadnou dopravu. Na jednu stranu je tedy venkov symbolem tradiční společnosti, na druhou stranu se na venkov přenáší městský způsob života. Všichni v místě se osobně znají, z čehož může vyplývat i silná sociální kontrola (Kubátová, 2010, s. 181). Kubátová vysvětluje, že je však těžké říci o venkově něco obecného. Dále uvádí, že zatímco získat kvantitativní data není obtížné, velmi obtížné se jeví získat kvalitativní data. Příčina zřejmě spočívá v nedůvěře venkovanů vůči městu a všemu cizímu.

3.2 Současná rodina na venkově

Spjatost venkova s přírodou a zemědělstvím zřejmě ovlivnila uspořádání života na venkově včetně rozdělení mužských (fyzická práce) a ženských (péče o rodinu a domácnost) rolí. I když být zemědělcem je na počátku 21. století neobvyklé i na venkově, přesto se domnívám, že v tomto sociologickém prostoru stále nalezneme nějaké relikty tradičních forem života. Venkovská populace stárne a zemědělské nebo zahrádkářské práce představují pro obyvatele venkova jen doplňkovou činnost v rámci volnočasových aktivit nebo u mladé generace úplně absentují v souvislosti s jejich odlišnými hodnotovými preferencemi. Mám za to, že většina znaků tradiční společnosti jako například orientace na minulost, tradice, půda jako hlavní zdroj obživy, náboženství či sociální status se z života postmoderní rodiny žijící na venkově pomalu vytrácí. Nicméně stále můžeme pozorovat jevy, které svědčí o tom, že tradiční rodina z venkova ještě zcela nevymizela.

Matoušek (2003) udává, že venkovské rodiny jsou v průměru větší než ve městech, běžné je soužití širších rodin a tří generací. Rodina na venkově je dosud tradičnější než ve městě, ale rozdíly se postupně stírají. Na venkově žije více lidí v manželství a je zde o 3 % méně rozvedených proti průměru ČR. Méně obvyklé je i nesezdané soužití. Také funkce venkovské rodiny se mění. Dřívější nejvýznamnější výrobní funkci v zemědělství nahradila orientace na konzum, která je charakteristická spíše pro model postmoderní rodiny. Řada funkcí stejně jako v postmoderních rodinách žijících ve městě přešla na stát nebo specializované instituce. Ovšem jedna z nejvýznamnějších nenahraditelných funkcí, kterou si venkovská rodina udržela, je funkce utváření sociálně kulturní osobnosti. Dále také platí, že venkovská rodina stojí v hodnotovém žebříčku výš než rodina ve městě (Novotná, Lipovská, Vaishar, 2011).

Na venkově převažovala do poloviny 20. století tradiční široká rodina, která se poté postupně zmenšovala a přeměňovala na rodinu nukleární. Stále v naší společnosti přibývají i vysokoškolsky vzdělaní rodiče, kteří *„si zachovávají svou vysokou kvalifikaci, ale stěhují se často na venkov a bez rozpaků platí za svou prorodinnou orientaci a život se třemi, čtyřmi, pěti dětmi ztrátou kupní síly a profesionálního statusu“* (Librová, 1994 in Možný, 2011, s. 242). Pokud zkoumáme současnou českou rodinu, je důležité opět poznamenat, že i přes vysokou rozvodovost a počet nesezdaných soužití zůstává manželství vysokou hodnotou. *„Výzkumy opakovaně ukazují, že většina nejmladší generace pokládá život v manželství za nejsprávnější formu rodiny“* (Možný, 2011, s. 262).

Bocan (2012, s. 76) dále upozorňuje na důležitost rodinného zázemí a přátelství: *„Naprostá většina dětí považuje za velmi důležité, aby byly obklopeny dobrou rodinou a dobrými kamarády, případně přáteli.“* Z dalších výzkumů vyplývá, že v českých rodinách přetrvává tradiční rozdělení rolí, kdy muži zpravidla zajišťují ekonomickou funkci rodiny a ženy pečují o děti a starají se o domácnost. Nicméně u vysokoškolsky vzdělaných rodičů (především u žen) si můžeme povšimnout jisté otevřenosti vůči rovnosti genderových rolí. Je však na místě zmínit, že na venkově jsou to stále v drtivé většině ženy, od kterých se očekává, že zůstanou s dětmi doma (Bartáková, Kulhavý, 2007).

3.3 Volný čas současné venkovské rodiny

Mnoho obyvatel venkova vnímá, že musí vyvinout větší úsilí než ostatní, aby dosáhli aktivit a možností, které jsou ve společnosti běžné. Na venkově můžeme nalézt různé lokality, které jsou vystaveny nějaké formě sociální exkluze (znevýhodnění). Můžeme říci, že se často jedná o oblasti se zhoršenou dostupností k nejrůznějším příležitostem (viz např. zmíněná horší nabídka pracovních míst, obtížnější dostupnost služeb apod.). S tím souvisí i nižší životní úroveň, zvýšená míra nezaměstnanosti a nižší sociální status obyvatel venkova (Bernard, 2018, s. 223).

Zatímco je pro venkov charakteristický nedostatečně rozvinutý trh práce, Bernard (2018, str. 223–224) uvádí, že nabídka vzdělávání je v prostoru rozložená relativně rovnoměrně. Ukazuje se také, že lidé, kteří vyrůstají na venkově, nemají ve srovnání se svými vrstevníky z jiných částí země výrazně nižší šance na kvalitní vzdělání a sociální vzestup. Životní podmínky na venkově vnímají jeho obyvatelé vesměs pozitivně. Negativní hodnocení se objevuje v aspektech jako vybavenost místa službami, volnočasovými aktivitami nebo nákupními příležitostmi.

Autoři a autorky v knize *Nic se tady neděje* (Bernard a kol., 2018) dokládají, že lidé s výraznějšími ambicemi pro vzdělání svých dětí, kteří jsou nároční při výběru škol, jsou na venkově vystaveni značným komplikacím při zajištění každodenní dopravy a koordinace všech možných aktivit. Potýkají se tedy s většími obtížemi než ti, pro něž je volba školy a volnočasových aktivit méně důležitá. S výraznějšími potížemi se potýkaly také ženy při úsilí o skloubení placené práce a péče o rodinu. Ztížený výběr zaměstnání, častá práce na směny a nutnost dojíždění s potřebou vyzvedávat děti ze školek a škol a dojížděním na kroužky byla pro řadu z nich problematická. V celkovém pohledu se tak ukázalo důležité vnímat místo bydliště jako jeden z aspektů, které utvářejí sociální nerovnosti a jejichž vliv se prolíná s jinými faktory nerovností (Bernard a kol., 2018, s. 225).

Na dnešním venkově hrají důležitou roli komunity a sousedské vztahy v předcházení různých forem znevýhodnění. Většina obyvatel venkova je integrována do místních komunit, oceňuje vztahy s ostatními a spoléhá se na ně, protože představují významný zdroj pomoci a uspokojení. Naopak ti, kterým se nepodařilo integrovat do místní komunity, mohou prožívat izolaci. Dosavadní poznatky naznačují, že omezená dostupnost různých typů příležitostí je jeden z hlavních problémů života na venkově. Je

možné, že větší vzdálenosti a omezená nabídka veřejné dopravy na venkově může být vyvážena absencí dopravní zácpy nebo i větší ochotou rodičů nechat děti i v mladším věku chodit do školky/školy samotné.

Díky celkové mobilitě, rozvoji dopravy, sdělovacích prostředků, informačních a komunikačních technologií se přiblížil charakter vesnice k městu. Přesto tu jsou stále patrné rozdíly, které není možné odstranit. Kraus (2014) upozorňuje na rozdíly v nabídce volnočasových aktivit a zařízení i v poskytovaných službách.

Venkovské prostředí vybízí děti k mnoha druhům her. Příroda podporuje dětskou fantazii a nabízí dětem nespočet příležitostí k pohybu, kreativitě, hrám, objevování zákonitostí světa apod. Děti často vyhledávají místa, kde si mohou nerušeně hrát, prolézat i kde se mohou schovat. To vše jim venkovské prostředí nabízí. Velká část dětí na vsi tráví svůj volný čas venku, na zahradě, ale i na ulici, ne vždy pod dohledem dospělých. Děti se učí obratnosti, samostatnosti a spolupráci s dalšími dětmi. Město je naproti tomu prostředím, kde se projevuje anonymita a sociální vztahy jsou odtažitě (Hofbauer, 2004). V městském prostředí je například nabídka sportovních aktivit větší, existuje zde řada zimních stadionů, bazénů, hřišť, fitness center apod. Nicméně tento nedostatek může vesnické prostředí vykompenzovat pobytem v přírodě, který je přístupný všem zdarma. Navíc je pro člověka mnohem přirozenější hýbat se na čerstvém vzduchu (Kraus, 2014).

I děti z vesnice rozvíjí své schopnosti a dovednosti při návštěvě zájmových kroužků. Děti ve svém volném čase navštěvují domy dětí a mládeže, sportovní kluby, taneční školy, výtvarné či hudební školy, skauty apod. Z obecních spolků jsou aktivní např. folklórní sdružení, sdružení hasičů, tělovýchovné jednoty, občanská sdružení apod. Ne vždy však tyto děti možnost zájmových aktivit mají. Někdy je překážkou dojíždění, nedostatečné spojení či finanční situace rodiny. Na některých vesnicích bohužel dochází v poslední době k zániku mnoha kulturních zařízení, spolků, klubů a malých škol, které kvůli odlivu obyvatel již nemohou naplno vykonávat svůj účel. Často se jedná o zařízení, která byla tradičními činiteli rozvoje života a volného času na venkově (Hofbauer, 2004).

Pokud však rodina není zvyklá trávit volný čas v přírodě či sportovat, zřejmě k tomu nebude vést ani svoje děti. Je velká škoda, jak uvádí například Labusová (2016),

že v dnešní době dětem pohyb v přírodě chybí a ochuzuje je tak o spoustu cenných vkladů do života, ať už jde o silnou imunitu, fyzickou zdatnost nebo manuální zručnost.

Dnešní děti jsou často přehlceny informacemi současného světa a některé děti zbaveny povinností, které dříve byly přirozenou součástí jejich života. S tím souvisí následný nezájem a problémy s kázní, a to nejen ve školce, ale i doma. Když se vrátím k výchovným stylům, současné moderní výchovné styly prosazují jistě účinné a užitečné nenásilné přístupy k výchově, nicméně nesmí se opomínat hranice, které musí být jasně stanoveny, aby se dítě ve světě dokázalo orientovat a necítilo se ztracené. I dnešní rodiče chtějí pro své dítě to nejlepší, jen někteří z nich ve snaze vyhovět dítěti za každou cenu nedávají jasně najevo, jaké chování a jednání dítěte je akceptovatelné a co už tolerováno není. Z takového dítěte se pak snadno může stát malý tyran, dítě, které vládne a rodiče plní jeho každé třebaže neopodstatněné přání. Na toto nebezpečí upozorňuje Prekopová ve velmi čtivé knize *Malý tyran* (Prekopová, 2014).

Odlišným problémem, který ústí do trávení volného času rodin a dětí na vesnici, shledávám i nedostatek financí, kdy se obce potýkají s nedostatkem dětských hřišť, volnočasových klubů či knihoven. V otázce, jak uchopit zodpovědné a svobodné nakládání s volným časem v budoucnu nám může dát odpověď citace z knihy *Děti, mládež a volný čas* (Hofbauer, 2004, s. 202):

Preventivní působení ve volném čase může přitom významně ovlivnit hodnotový systém mladého člověka, bránit rozmělnění a deformaci jeho hodnotové soustavy, odmítat redukci životních ambicí pouze na osobní prospěch dosahovaný bez ohledu na druhé, ve hmotném zajištění a kariéře nespátřovat smysl života a jediné měřítko úspěšnosti a morálního hodnocení. Takový přístup může naopak již od dětství podceňovat individuální rozvoj osobnosti a její tvůrčí přístup, utváření hodnotných vztahů k druhým lidem i k sobě samému, jakož i učení se doceňovat a využívat čas lidského života a tedy také volný čas jako významnou hodnotu, kterou člověk může a má naplňovat konáním smysluplným a pro druhé prospěšným.

V poslední kapitole teoretické části jsem se pokusila o pohled do tématu venkovské rodiny a jejího volného času. Rozvedla jsem způsob, jakým lidé na vesnici žili v minulosti, a poukázala na to, jak se tehdejší život na venkově odlišoval od toho současného. Z výzkumu Bernarda (2018) vyplývá, že omezená dostupnost různých typů příležitostí je jedním z hlavních aspektů problémů života na venkově. Výzkum autorů (2018) dále odhalil potíže, se kterými se potýkaly také ženy při úsilí o skloubení práce

a péče o rodinu. Ztížený výběr zaměstnání, práce na směny, nutnost dojíždění v kombinaci s vyzvedáváním dětí ze školek, škol a dopravováním na kroužky byla pro řadu z nich komplikací.

Kolektiv autorů pod vedením Churchilla a Clarka zkoumal volnočasové aktivity venkovských rodin s malými dětmi a své závěry zveřejnil v odborné studii *How rural low-income families have fun: a grounded theory study* (2007). Autoři v odborném článku analyzují způsoby trávení volného času a zjišťují, že rodiny žijící na venkově tráví nejčastěji volný čas doma a v jeho okolí – formou nejrůznějších her (puzzle, karty, stolní hry apod.) nebo učením, čtením, tvořením, společným vařením, ale i pobytem na zahradě či v přírodě, nakupováním, návštěvou restaurace, zábavních parků či atrakcí pro děti. Ráda bych navázala na výzkumné šetření autorů a dále se zabývala způsoby trávení volného času u rodin s dětmi předškolního věku v prostředí venkova. Výzkum bude realizovaný v regionu Českokrumlovska, který je specifický menší hustotou osídlení a venkovským způsobem života.

V následující výzkumné části budu také ověřovat, jestli jsou ve venkovském prostředí stále zachovávány tradiční role nebo zde můžeme mluvit o postmoderní rodině/matce. Ve výzkumu se zaměřím na současnou rodinu na venkově, protože je zajímavé sledovat, zda právě na venkově přetrvávají nějaké formy tradiční rodiny, výchovy a životních způsobů.

4 Metodologická východiska empirického výzkumu

Současní čeští odborníci zabývající se rodinou (např. Matějček, Prekopová a další) poukazují na nízkou úroveň vyjadřovacích schopností dětí, na narůstající míru jejich roztěkanosti i na jejich přibývajících nemocnost. Labusová ve svém článku *Rodiče, děti a jejich společný čas* (2013) zmiňuje problém zanedbávání dětí spojený s nedostatkem času, který současní rodiče se svými dětmi tráví. S nedostatkem času rodičů souvisí i odkládání dětí k televizím a počítačům, do center hlídání dětí, úbytek pohybu v přírodě nebo chybějící společné aktivity (společné tvoření, vaření, návštěva kurzů a programů pro rodiče s dětmi, mateřských či rodinných center apod.). Co přivádí mladé rodiny na venkov? A mají matky, potažmo otcové předškoláků žijící na venkově volný čas? Jakým způsobem ho tráví? Touto prací bych chtěla zjistit, zda rodiny s předškolními dětmi na venkově mají volný čas a jakým způsobem ho tráví.

Na současnou venkovskou rodinu se zaměřím právě proto, že je to ze sociologického hlediska zajímavá laboratoř. Také budu zkoumat, zda je současná venkovská rodina spíše přežívající formou tradiční rodiny (jak se laicky má za to), kde panuje tradiční rozdělení rolí a venkovská rodina je tedy takovou relikvií tradiční společnosti, či jestli (a v čem) splňuje také současná venkovská rodina charakteristiky postmoderní rodiny, kterou jsem zmiňovala v teoretické části, má tekutější podobu co do rozdělení mužských a ženských funkcí apod.

Základní výzkumná otázka tedy zní: **Jak koncipují venkovské rodiny s dětmi předškolního věku na Českokrumlovsku svůj volný čas?**

Další výzkumné otázky zní: Jaké pojetí volného času tyto rodiny mají? Jakým způsobem ho využívají? Jak se v něm odráží dělení na mužské a ženské činnosti? Jakou roli v něm hraje dítě?

Cílem výzkumu je postihnout problematiku volného času venkovské rodiny.

Dále jsem se zajímala o to, jak rodiny uvažují o volném čase (jako o čase pro sebe nebo s rodinou), jaké aktivity ve volném čase realizují, zdali souvisí množství volného času rodin se způsobem jeho trávení, jestli závisí množství a způsob trávení volného času rodin na věku rodičů, počtu dětí či vzdělání.

V diplomové práci jsem zvolila **kvalitativní výzkum**, který umožňuje jít v tématu více do hloubky, důkladně porozumět a případně i odhalit nové stránky problému. Kvalitativní výzkum nám umožňuje porozumět a odkrýt to, co je podstata jevů, o kterých zatím mnoho nevíme. Můžeme díky němu také získat nová stanoviska k jevům, které jsou nám už známy (Strauss, Corbin, 1999).

Kvalitativní empirický výzkum jsem zvolila také proto, že umožňuje zachytit subjektivní názory respondentů. Kvalitativní případová studie využívá metody sběru dat v podobě polostrukturovaných rozhovorů, jejíž výhody spatřuji především v možnosti aktivní interakce mezi tazatelem a respondentem a možnosti doplňovat a přizpůsobovat penzum výzkumných dotazů dle situace.

Pro výběr vzorku svého výzkumu jsem použila strategii záměrného (účelového) výběru. Kritéria výběru výzkumného vzorku, tj. rodiny respondentů, byly následující:

1. Musí jít o rodinu žijící na venkově.
2. Alespoň jedno dítě musí být v předškolním věku.
3. Všichni respondenti souhlasí s rozhovorem, audio nahrávkou rozhovoru a s tím, že jejich odpovědi se stanou součástí výzkumu a budou prezentovány v diplomové práci tazatelky.

Respondenti tedy budou vybráni záměrným (účelovým) výběrem. Půjde o rodiny s předškolními dětmi žijící na českokrumlovském venkově, přičemž k rozhovorům budou zvoleny především matky na mateřské a rodičovské dovolené. Výzkumným vzorkem se stalo celkem šest rodin, které znám. Vybrala jsem je záměrně, protože jsem předpokládala, že budou ochotněji spolupracovat a odpovídat i na otázky, které pronikají do soukromí jejich rodinného života. Při výběru rodin jsem se snažila zohlednit předpokládanou variabilitu životních stylů – místo, odkud pocházejí, věk,

počet dětí, životní styl, vzdělání, finanční zázemí apod. Výzkumným vzorkem takto stanoveným jsem usilovala o bohatost a rozmanitost odpovědí.

Původně jsem plánovala udělat rozhovor s oběma partnery, ale nakonec jsem se s ohledem na nouzový stav v naší zemi rozhodla vést rozhovor pouze s jedním z nich – matkou. Jsou to často matky, které vytváří kouzlo domova a řídí organizační řád rodiny tak, aby byl v rodině prostor i pro společné volné chvíle. Také jsou to ty, kdo se starají o děti od prvního okamžiku jejich narození a mají pochopení a rozumí jejich přáním a potřebám. Plánují spolu s ostatními členy rodiny, jak společný volný čas využít. Důvodem, proč jsem si vybrala ženy, je také převážná otevřenost a hovornost žen a díky tomu možnost získání více informací využitelných pro sběr výzkumných údajů.

Podmínkou pro výběr rodiny se stalo alespoň jedno dítě v předškolním věku, tj. mezi čtyřmi a sedmi lety. Ani tento výběr nebyl náhodný. Dítě v předškolním věku má již vlastní potřeby a představy o tom, kde a jak by mělo trávit volný čas. V tomto období se rozvíjí jejich pohybové dovednosti, vyjadřovací schopnosti a také ochota ke spolupráci. Ve věku předškoláka se otevírají brány přitažlivosti k přírodě, sportu, hudbě, tanci, tvoření, či učení se všemu novému. Předškoláci jsou stále hodně vázaní a napojení na rodiče a sourozence, takže bývají ochotnější a sdílnější k společným rodinným aktivitám.

Nyní bych ráda představila jednotlivé rodiny a určila jejich kód pro interpretaci výzkumných výsledků.

Kódy: R – respondentka 1,2,3,4,5,6 – pořadí respondentek Jméno respondentky

Rodina A: **R1-Lucie**

Respondentka Lucie – Čtyřčlenná rodina – matka, otec, syn 6 let a syn 2,5 roku. Bydlí sami v rodinném domě v obci Hořice na Šumavě. Žije zde 828 obyvatel. Matka – 27 let, vdaná, základní vzdělání, uklízečka, otec – 42 let, údržbář.

Rodina B: R2-Olga

Respondentka Olga – Čtyřčlenná rodina – matka, otec, syn 6 let a dcera 1,5 roku. Bydlí v usedlosti v malé vesnici Svéráz na Českokrumlovsku. Je zde evidováno 19 adres. Matka – 38 let, svobodná, bakalářské vzdělání v oboru geologie, rodičovská dovolená, nyní brigáda – prodavačka, předtím recepční, otec – 41 let, strojvedoucí.

Rodina C: R3-Anna

Respondentka Anna – Čtyřčlenná rodina – matka, otec, syn 6 let a syn necelé 3 roky. Bydlí sami v rodinném domě v malé osadě Mýto u Hořic na Šumavě. Žije zde 25 obyvatel. Matka – 32 let, vdaná, bakalářské vzdělání v oboru Pedagogika volného času, doplněné celoživotním vzděláním, učitelka v mateřské školce, otec – 36 let, truhlář.

Rodina D: R4-Marie

Respondentka Marie – Šestičlenná rodina – matka, otec, synové 13, 11, 6 a 3 roky. Bydlí sami v rodinném domě v obci Hořice na Šumavě. Žije zde 828 obyvatel. Matka – 40 let, vdaná, vysokoškolské vzdělání v oboru ekologie a učitelství pro střední školy, úřednice, otec – 41 let, lesník.

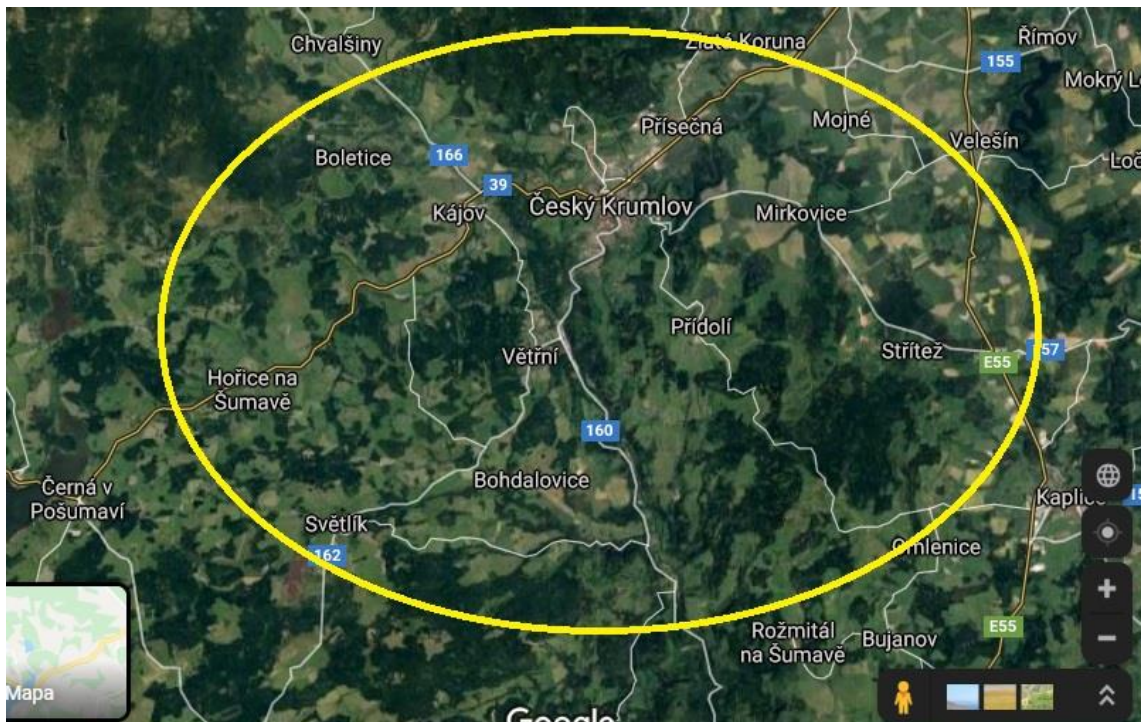
Rodina E: R5-Věra

Respondentka Věra – Pětičlenná rodina – matka, otec, syn 7 let, syn 5 let a dcera 3 roky. Bydlí sami v rodinném domě v obci Kájov u Českého Krumlova. Žije zde 1687 obyvatel. Matka – 38 let, svobodná, vysokoškolské vzdělání v oboru geodézie, geodet, otec – 42 let, výpravčí.

Rodina F: R6-Eva

Respondentka Eva – Čtyřčlenná rodina – matka, otec, dcera 6 let a syn 2,5 roku. Bydlí sami v rodinném domku v malé vesnici Mojně u Českého Krumlova. Žije zde 259 obyvatel. Matka – 32 let, vdaná, střední škola s maturitou, rodičovská dovolená, předtím referent cestovního ruchu, otec – 45 let, skladník.

Pro doplnění k výzkumnému vzorku přikládám obrázek č. 1 s vyznačenou částí regionu Českokrumlovska, ve kterém se nachází bydliště respondentek.

Obr. 1: Vyznačení regionu bydliště respondentek na mapě (údaje o respondentkách)

Hlavní metodou sběru dat budou polostrukturované rozhovory. Dle Švaříčka (2007) existují dva typy rozhovoru: „*Za hlavní dva typy hloubkového rozhovoru můžeme označit polostrukturovaný rozhovor, který vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek a nestrukturovaný neboli narativní rozhovor (může být založen jen na jediné předem připravené otázce a dále se badatel dotazuje na základě informací poskytnutých zkoumaným účastníkem)*“ (Švaříček, 2007, s. 160).

Z těchto dvou výše uvedených typů jsem se rozhodla pro polostrukturovaný rozhovor, protože umožňuje hlubší zkoumání jevů a také formulaci otázek podle situace.

Polostrukturovaný rozhovor, který je součástí mého výzkumu, má sice jasně daný průběh i pořadí otázek, nicméně mým cílem je, aby respondentům umožnil prostřednictvím otevřených otázek i částečnou volnost při vyjadřování myšlenek, postojů a pocitů.

Techniku rozhovoru jsem si vybrala i proto, že jsem respondenty již znala, a mohli jsme tak při rozhovoru navázat přátelskou atmosféru. Další výhodou bylo téma rozhovoru, které umožňovalo spíše pozitivní naladění respondentů. Otázky jsem volila přímé a otevřené přičemž jsem dbala na to, aby se respondenti v odpovědích neodchylovali od hlavního tématu. Otázky jsem se snažila volit s ohledem na cíl výzkumu tak, abych posléze při analýze dat mohla najít takové kategorie, které by dostatečně umožnily celkový pohled na volný čas v rámci rodiny na venkově. Při výzkumu jsem kladla a následně analyzovala tyto otázky:

1. Jak vypadá Váš běžný den?
2. Máte tedy nějaký volný čas?
3. S kým nejčastěji trávíte volný čas? Je to rodina, Vy a partner, přátelé, příbuzní či jen Vy samy?
4. Popište mi, kdo, jakým způsobem a jak často tráví volný čas v rodině.
5. Když se řekne volný čas, co to pro Vás znamená či jak byste ho definovala?
6. Vnímáte volný čas spíše jako čas s rodinou nebo čas pro sebe?
7. Máte možnost dát děti někomu na hlídání, když chcete využít volný čas jen pro sebe (nebo jen s partnerem)?
8. Když byste měla odhadnout, kolik času denně strávíte jako rodina spolu, kolik hodin (nebo minut) by to bylo?
9. Jakým činnostem se jako rodina věnujete doma společně?
10. Jak trávíte volný čas jako rodina mimo domov?
11. V čem vidíte hlavní přínos společně stráveného volného času jako rodina?
12. Jak množství a kvalitu volného času ovlivňuje prostředí, kde žijete (dům, obec) a další faktory (např. počet dětí, ne/přítomnost prarodičů, ne/přítomnost přátel, dojíždění partnera za prací atd.)?
13. Proč jste se rozhodli žít na venkově?
14. Máte v místě, kde žijete, dostatek možností pro využití volného času?
15. Když vybíráte nějakou volnočasovou aktivitu, vychází spíše z přání dětí či z Vašich nápadů?
16. Kde berete inspiraci a náměty na vyplnění volného času?
17. Jak by vypadal Váš ideální volný čas? Jsou nějaké překážky, které tomuto přání brání? A co by se dalo udělat pro to, aby nastal?

Výzkum jsem se snažila navrhnout tak, aby respektoval teoretický rámec diplomové práce a zároveň umožnil zjistit, jestli respondentky a jejich rodiny vůbec nějaký volný čas mají a jakým způsobem, potažmo aktivitami ho využívají. Před Velikonocemi jsem ve věci rozhovoru oslovila sedm žen z Českokrumlovska, z nichž nakonec celkem šest s realizací rozhovoru včetně nahrávání a použití pro účely diplomové práce souhlasilo. Jak jsem nastínila výše, původně jsem měla v plánu dotazování celých rodin, nicméně s ohledem na nouzový stav jsem musela tento záměr přehodnotit a nakonec jsem se osobně setkala pouze s ženami, matkami předškolních dětí žijících na Českokrumlovském venkově. Osobní rozhovory se uskutečnily od 22. do 26. dubna, kdy jsem na každý den měla naplánovaný většinou jeden až dva rozhovory.

Rozhovor probíhal podle následujícího scénáře:

- kontaktování respondenta telefonicky/zprávou přes Messenger a domluvení se na termínu osobního setkání (obvykle v domácím prostředí respondenta nebo u mě);
- na začátku schůzky popovídání a navázání příjemné atmosféry;
- vytvoření podmínek pro rozhovor, zejména klidné prostředí;
- vlastní rozhovor;
- poděkování;
- zpětná vazba, případné doplnění respondenta.

Na začátku rozhovoru byly dotazované seznámeny s průběžnou délkou rozhovoru, souhlasem se zvukovým záznamem a využitím výpovědi pro účely diplomové práce, dodržením anonymity a soukromí (změnou jmen) stejně jako s hlavními body výzkumu. Před samotným rozhovorem jsem zjišťovala demografické údaje rodin respondentek (věk, počet a stáří dětí, vzdělání, povolání partnera apod.). Poté respondentky odpovídaly na všechny otázky v trvání asi 40–80 minut. Zatímco na některé z otázek odpovíděly stručně a jasně, u některých se více rozpovídaly v závislosti na tom, jakou zkušenost s obsahem otázky ve svém životě měly. Snažila jsem se nedávat najevo svůj názor a zůstat v neutrálním postoji k jejich výpovědím, aby byl výzkum co nejspolehlivější. Výpovědi respondentek jsem zachytila na aplikaci Hlasový záznamník, kterou jsem si dopředu stáhla do svého telefonu. Poté jsem jejich výpovědi přepisovala,

písemně zpracovávala na papír a dále kódovala, tedy vyhledávala hlavní myšlenky a poté porovnávala. Rozhovory v jejich plném rozsahu z etických důvodů v příloze neuvádím, protože jsem nedostala od respondentek souhlas ke zveřejnění celého rozhovoru, přestože byly obeznámeny se zásadami anonymity. Některé respondentky vnímaly téma rozhovoru jako převážně soukromou záležitost, proto jsem respektovala jejich rozhodnutí a uvádím v příloze jen ukázkou rozhovoru a v práci pouze citace, které dokreslí danou problematiku.

Pro analýzu rozhovorů použiji kódování (nepřetržité srovnávání) a následně kategorizaci (seskupování pojmů příslušejících stejnému jevu) tak, jak uvádí Strauss a Corbinová (1999). Dle autorů „*kódování představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby. Je to ústřední proces tvorby teorie z údajů*“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 39). Analýza pomocí metody zakotvené teorie se skládá ze tří hlavních typů kódování: otevřené, axiální a selektivní kódování (Strauss, Corbinová 1999, str. 40).

Když jsem získala důležitá výzkumná data, přikročila jsem k další fázi výzkumu, a sice ke zpracování výsledků. Data z rozhovorů jsem zkoumala a zpracovávala pomocí analýzy, kdy jsem si v získaných výzkumných údajích označovala opakující se jevy, které měly ve své charakteristice jistou podobnost. V textech jsem se snažila zachytit důležitá klíčová místa a ty jsem dále rozčlenila na významné obsahové jednotky, které se staly základem pro vytváření subkategorií a kategorií. Ve chvíli, kdy jsem měla zpracované všechny rozhovory, stanovila jsem si kategorie. A to tak, že opakující se jevy jsem si vyznačovala na základě významných slov či vět a vytvářela jsem podle nich pojmy. Ze vzájemných vztahů mezi pojmy jsem následně vytvořila soubor kategorií. Na základě axiálního kódování jsem postupně vytvářela také jednotlivé subkategorie, které se vztahovaly k některým vytvořeným kategoriím, a to pomocí analyzovaných slov, vět či větných úseků, které udávaly podstatu vztahu mezi nimi a jevem. Pro větší přehlednost jsem si vytvořila pomocnou mapu rozhovorů, kde jsem zachycovala kódy, ze kterých byly následně vytvořeny seznamy subkategorií. Tyto subkategorie jsem se poté snažila rozřadit a systematicky kategorizovat. U každé kategorie a subkategorie přikládám výpovědi respondentek, protože věřím, že jejich tvrzení jsou obsahem pro dané kategorie nějakým způsobem významné, důležité nebo užitečné.

5 Empirický výzkum a interpretace výzkumných dat

V rámci vlastního výzkumného šetření realizovaného formou kvalitativních rozhovorů jsem nabyla dojmu, že téma volného času vnímají respondentky pozitivně a je pro ně podstatné. Zmiňovaly, jak je důležité být jako rodina spolu a zároveň aktivně prožívat volný čas. Atmosféra během rozhovorů byla příjemná a důvěrná, na téma volného času se respondentkám dobře hovořilo. Komunikace s respondentkami byla otevřená a přátelská, byly ochotné ke spolupráci.

V odpovědích na výzkumné otázky, které jsem kladla respondentkám, jsem identifikovala následující kategorie a subkategorie, o kterých pojednávám níže:

- Kategorie č. 1: Volný čas jako čas s rodinou
 - Subkategorie I: Doma si hrajeme
 - Subkategorie II: „Mami, tati, chci Ti pomáhat!“
 - Subkategorie III: Cestou necestou, kolem nekolem
 - Subkategorie IV: Být spolu – vklad, který se zúročí
- Kategorie č. 2: Volný čas jako čas pro sebe a relax
- Kategorie č. 3: Volný čas v kontextu podmínek
 - Subkategorie I: Dojíždění partnera
 - Subkategorie II: Hlídaní dětí
 - Subkategorie III: Více dětí, méně času
 - Subkategorie: IV: Blízcí nablízku
 - Subkategorie V: Specifika venkova
 - Subkategorie IV: Aktivní obec
- Kategorie č. 4: Zdroje inspirace pro volný čas
- Kategorie č. 5: Spokojenost s volným časem

5.1 Kategorie č. 1: VOLNÝ ČAS JAKO ČAS S RODINOU

Tato kategorie vystihuje společně s dalšími kategoriemi základní myšlenku výzkumu, a sice pojetí volného času tráveného rodinou s předškolními dětmi v prostředí venkova. I když některé respondentky vnímají pojem volný čas spíše jako čas pro sebe, společně strávený čas s rodinou prostupuje jako téma všemi rozhovory velmi intenzivně, jako například z následujícího výroku Olgy: *„A ten společný čas, když vezmu společný čas dětí s rodiči, tak bych řekla, že ho trávíme skoro na 100 % společně a je to právě procházka do lesa, hry, jedeme za přáteli, do kavárny, na hřiště, na dovolenou, více méně se ten život odehrává kolem dětí.“* (R2-Olga)

Volný čas je čas s rodinou i pro Annu: *„Volný čas je pro mě čas, kdy nemusím do práce a můžu být se svojí rodinou a je jedno, jestli ho strávíme aktivně nebo lenošením.“* (R3-Anna)

Respondentky ve svých výrociích hovoří o aktivitách, které si vybírají a uskutečňují ve volném čase společně jako rodina. Protože je záběr těchto aktivit poměrně široký a způsob jejich výběru variabilní, vytvořila jsem si kolem těchto vyskytujících se jevů subkategorie.

Subkategorie I. – DOMA SI HRAJEME

Z výzkumu vyplynulo, že volnočasové aktivity, kterým se doma rodiny společně věnují, směřují často ke hře. V teoretické části práce jsem se snažila poukázat na hru jako nezastupitelnou činnost v životě předškolního dítěte a i výzkum Churchilla a Clarka (2007) potvrzuje, že je hra velmi oblíbenou rodinnou společnou aktivitou. Každá z dotazovaných zmínila různé příklady her, ale i využití médií, zejména počítačových her a televize. Začneme u Lucie: *„Hrajeme si hry, Adámek má rád karty, které hraje spíše s manželem, tátou, stavíme si i kostky třeba nebo se jenom koukáme na televizi, na pohádky a jsme všichni pohromadě.“* (R1-Lucie)

Hry mají své místo i v rodině respondentky Evy: *„...s dcerou vlastně i s manželem si hrajeme pexeso, se mnou tedy víc než s manželem, taky Černého Petra nebo máme teď oblíbenou hru dobble. Dcera teď tráví volný čas i hraním her na telefonu, ale také si hraje se svým mladším bratrem, mají oblíbené hry s legem, takže si staví, vydrží třeba hodinu si skládat lego, což je super. Mladší syn, 2,5 letý, si hraje i s autíčky, když je*

sám, je hrozně hodný, vyhraje si vlastně sám a nikoho kolem moc nepotřebuje.“
(R6-Eva)

Oblíbenost výše uvedených her dokládá i příspěvek Olgy: *„...děti si většinou hrajou a dospělí si povídají. Partner se synem Davidem si staví hodně lego, neustále pořád, naše dítě rádo staví samo lego, hrajou se karty, hraje se dáma, prostě vymýšlí se třeba i to, co zrovna aktuálně zajímá třeba syna.“* (R2-Olga)

Respondentka Anna, která učí v mateřské škole, využívá pro rozvoj svých dětí mnoho dětských knížek a rozmanitých her: *„...máme doma plno stolních her nebo si třeba jenom povídáme nad obrázkovou knížkou. Starší syn má strašně rád pexeso, pak máme doma různé hry ve stylu Člověče nezlob se, kdy místo číslic jsou tam obrázky, potom mají strašně rádi Albi tužky, takže máme k tomu taky různé hry, pexesa se zvukem, pak máme hry postřehové, kartičky, kde 10 vteřin musí na to koukat a zapamatovat si co nejvíc věcí.“* (R3-Anna)

Respondentka Marie zmiňuje zajímavý jev propojení techniky s pohybem a vypráví o tom, jak si doma hraje jejich rodina: *„...syn loví pokémony přes telefon. Na jednu stranu zase technika v ruce, ale na druhou stranu on kvůli tomu chodí ven a chodí kilometry, ujde třeba 50 km za týden, pomáhá mu to i při čekání na hudebku. Když jsme doma, snažíme se těm dětem dát co nejvíc, pokud teda zrovna nemají ty počítačový fáze. Pravidelně o víkendu po obědě, když usne nejmladší syn, s těma nejstaršíma jdeme hrát hry, to je náš takovej svátek. Máme půjčovnu asi 100 her pro všechny možné věkové kategorie, takže je skvělé, že i s těma malejma už jde něco hrát, je to strašně fajn...taky spolu koukáme na filmy.“* (R4-Marie)

Respondentky popisují „hru s něčím“, kterou bychom zařadili do odpočinkové volnočasové aktivity. Hra dětem zajišťuje nové poznatky, zkušenosti, rozvíjí jejich pozornost, postřeh, myšlení, dovednosti, zkušenosti, přináší radost a umožní odbourat napětí či stres.

Subkategorie II. – „MAMI, TATI, CHCI TI POMÁHAT!“

Významnou část společného volného času zkoumané rodiny tráví doma, ať už uvnitř domu nebo na zahradě. Jedná se zejména o zapojení dětí do běžných činností spojených s chodem domácnosti, údržbou zahrady, obstaráváním dřeva a další činnosti, kterými vyplňují volné chvíle během víkendů, na jaře a v létě, během prázdnin apod.

Že je vaření velmi oblíbenou dětskou činností, potvrzuje Lucie: „*Adámek má rád vaření, vždycky mi přijde něco zamíchat nebo mi někdy spíš krade jídlo. Když je dřevo, tak pomáhá se dřevem, uklízí a pomáhá s čím je potřeba.*“ (R1-Lucie)

Eva denně vaří nejen kvůli sobě a dětem, ale i kvůli svému manželovi, který dojíždí do práce do Rakouska a vrací se až kolem šesté hodiny večer, kdy uvítá teplou večeři a Eva zase pomoc od své téměř šestileté dcery, která už například zvládne sama obalit řízky: „*Ted' je jaro, takže se hodně věnujeme pracím na zahradě, vzhledem k tomu, že máme baráček teprve 2 roky, tak se upravuje zahrada a hodně tam tedy pracujeme, já, manžel a syn, dcera se moc zúčastňovat nechce. Dcera mi konkrétně ráda pomáhá v kuchyni při různých vaření, pečení, ráda obaluje řízky, což už zvládne sama, anebo mi míchá nějaké těsto na buchtu, to jí hodně baví. Maličký se taky hodně zapojuje. Loni dostal k narozeninám kolečko svoje a lopatu, takže moc rád převáží hlínu z bodu A do bodu B.*“ (R6-Eva)

Respondentka Anna je v podobné situaci, manžel pracuje v zahraničí a kluci se jí snaží být hodně nápomocní: „*Kluci mi rádi pomáhají při vaření. Opravdu třeba starší syn, když mu řeknu, nakrájí, připraví, mladší zamíchá, někdy nám to zabere více času než normálně, ale baví nás to. Hodně na té zahradě pořád jakoby něco děláme, sázíme semínka, rostlinky, pomáhají mi starat se o to, zalívají a pozorujeme, jak nám to tam roste. Mně přijde, že většinu věcí děláme takhle dohromady. Ted' jsme dělali nové záhony, takže když se něco dělá, ty kluci u toho jsou a pomáhají nám. Manžel má udělanou dílnu v garáži, takže tam se vždycky zahrabe, vezme si s sebou kluky, ty dneska v šesti a třech letech znají kladívko, pilu, vše co je bezpečný, jim půjčuje.*“ (R3-Anna)

Respondentka Marie, úřednice s hudebním nadáním a ohromně aktivní členka zastupitelstva obce vypráví o jednom ze svých čtyř synů: „*Umí se docela dobře zapojit v práci kolem baráku, když se mu chce teda, třeba je schopný čtyři hodiny točit med s tatínkem a opravdu že mu fakt pomůže, že je to znatelná pomoc. Když se mu něco líbí, tak umí zabrat a baví ho to.*“ (R4-Marie)

O tom, jak se děti doma zapojují, pojednává geodetka, fotografka a maminka tří dětí Věra: „*...nebo jsme i tak rozkouskovaný, že kluci jdou něco dělat s partnerem támhle na zahradu nebo to a dcera mi pomáhá doma vařit. Děti pomáhají nebo se*

pletou do vaření, pečení, tatínkovi pomáhají dělat dříví, něco stavět, plejt na zahrádce, prostě všechno, s dědou v dílně jedou, vyrábí si a tak.“ (R5-Věra)

Respondentky uvádějí, že děti mají potřebu pomáhat rodičům v jejich činnostech. Zapojují se do chodu domácnosti, práce na zahradě, se dřevem i jednoduchých řemeslných činností. Pomoc rodičům se stává jejich přirozenou potřebou včetně poznání a nápodoby.

Subkategorie III. – CESTOU NECESTOU, KOLEM NEKOLEM

Hodně společného volného času tráví zkoumané rodiny mimo domov. Jde především o rekreační činnosti uskutečňované během víkendů, prázdnin a dovolených. Podle výzkumných výsledků z rozhovorů s dotazovanými lze shrnout obsah volného času mimo domov do těchto tří celků – procházky, výlety a dovolená. Respondentky často zmiňují procházky do lesa, výlety na kole, návštěvy atraktivit a dovolenou v zahraničí.

Lucie tráví hodně času s rodinou venku a v okolí obce a její rodina jako jediná ze zkoumaných na dovolenou nejezdí: „...málokdy chodíme na hřiště, protože to máme daleko a ten kopec nás zmáhá, takže většinou jsme na zahradě nebo využíváme k výletům místní kulturu – Pohádkovou rezervaci například. A dovolená? To nevíme, co je.“ (R1-Lucie)

Olga, která učí svoje děti angličtinu a plánuje i domácí vzdělávání, se jim snaží prostřednictvím pobytu ve Španělsku zprostředkovat i další jazyk, kterým plynně hovoří. Také s partnerem rádi podnikají výlety: „...rádi chodíme do lesa, do kavárny, na hřiště, povídáme si, minulý rok jsme byli s dětmi třeba ve Španělsku, kde jsem strávila několik let a mám tam přátele ze všech koutů světa, se kterými se stále jednou za čas setkáváme, příští rok máme v plánu setkání v Anglii.“ (R2-Olga)

Víkend se snaží na maximum využít i rodina Evy, jejíž manžel, jak jsem uvedla, přijíždí ve všední dny z práce až večer. Volný čas nejraději tráví formou různých výletů: „Volný čas využijeme jako rodina, když někam společně jedeme. Je to hlavně o víkendech, kdy manžel nemusí do práce. Dcera už ten společný čas vnímá víc a i vyžaduje, aby tatínek, maminka a děti byli společně. Když je hezké počasí, rádi vyrazíme na procházku v okolí naší vesnice nebo popojedeme autem a zajdeme do parku nebo se pokochat na nějaký hrad, zámek, případně sedneme na kolo. Na dovolenou se

dostaneme tak jedenkrát za rok. Bud' jedeme k příbuzným, které máme na druhé straně republiky nebo do zahraničí. Od narození dcery jsme byli každý rok někde – většinou Chorvatsko, abychom netrápili děti v autě.“ (R6-Eva)

Aktivně tráví společný volný čas i rodina Anny, která mimo jiné sděluje, proč je pro ni důležité trávit čas aktivně: „...jezdíme na kolo, na brusle, podnikáme i výlety pěšky, procházky do lesa. Dovolenu trávíme většinou tady po Čechách, loni jsme byli na Soumarském mostu pod stanem. Většinou trávíme dovolenu aktivně, takže i když jsme byli třeba na hotelu, každý den jsme podnikli výlet – do ZOO, na dětská hřiště, centra. S klukama jezdíme už i do kina na pohádky, k vodě, na houby, pořád něco vymýšlíme. Manžel je sportovně založený, ale i já chci, aby v tom děti vyrůstaly, aby neseseděly doma na gauči, ale opravdu byly aktivní, protože si myslím, že v tom můžou najít hodnoty, které se jim budou hodit celý život.“ (R3-Anna)

Marie poukazuje na to, že důležitější než forma trávení společného volného času je jeho samotná kvalita – být spolu. Jedním dechem se pak rozplývá nad tím, jak se cítí členové jejich početné rodiny dobře, když jsou spolu někde v přírodě či mimo domov, kde nemá člověk tolik povinností: „Nejraději chodíme do přírody, do lesa, i když větší kluci by potřebovali ty pokémony a chtěli spíš do města, ale snažíme se i městský aktivity – hopsária, do bazénu, muzea. Myslím ale, že ta náplň není tak důležitá, spíš mi přijde lepší ta cesta, to, že jsme spolu. A výborný je, když člověk vyjede někam z baráku a nemá ty povinnosti s vařením a všechny okolo, a všichni se chovají úplně jinak, je nám strašně dobře. Je to ten volný čas, i když se to musí nějak organizovat. Loni jsme byli na čundru a druhou noc nás strašně poštípali komáři. A i když náš nejmladší syn skoro přes puchýře neviděl, bylo vidět, jak jsme všichni spokojení, když si vaříme na tom kameni.“ (R4-Marie)

Věry rodina také ráda využívá volný čas k cestám, i těm delším: „...pak prostě výlety, kolo, kousek od baráku máme velký rybník, kde kluci rybaří a my si tam s Amálkou vegetíme. Pečeme si buřty...dětem se strašně líbilo v Berlíně v tom aquaparku, takže tam jezdíme jednou ročně. Chodíme taky do lesa, les máme za humny, pak na hřiště. Byli jsme i v kině, kde to ty mladší prospaly, taky zajdeme do divadla....zoologická a zábavní centrum to vždycky jistí. Taky jsme byli s 10ti měsíčním Kubíkem v Benátkách, vždycky jsme pak našli něco, kde si pohrál, pak jsme šli po památkách a on to dal, ale byl sám, teď jsou tři, tak nevím, jestli bychom Benátky se

třema dali, ale asi taky. Příští rok máme v plánu vzít karavan a jet jižní Francii, třeba vidět Carcassonne, Amálce už jsou tři.“ (R5-Věra)

Respondentky v této subkategorii popisovaly způsob trávení volného času mimo domov. Z jejich výpovědí vyplývá, že dávají přednost aktivnímu využívání volného času. Podnikají výlety na kole, procházky do přírody, navštěvují atraktivity a atrakce, ale nebojí se vyrazit ani na delší cesty za hranice naší republiky. Také společná dovolená, kdy odpadají domácí povinnosti, je vnímána pozitivně.

Subkategorie IV. – BÝT SPOLU – VKLAD, KTERÝ SE ZÚROČÍ

Respondentkám jsem položila i otázku, která směřovala k úvaze nad přínosem společně stráveného volného času v rodině. Při analýze dat jsem zaznamenala podobný směr výpovědí a použití některých stejných výrazů, proto vznikla i tato subkategorie, jejíž název by měl vystihnout ucelenou myšlenku, která vlastně poukazuje na hlavní smysl společně tráveného volného času. Dotazované spatřují ve společném volném čase důležitý vklad, kterým je být spolu a některé si myslí, že se jim v budoucnu tato snaha nějakým způsobem vrátí zpět. Olga k tomu sděluje: *„Přínos vidím určitě v tom, že jsme spolu a ty děti neskutečně hezky spolupracují s těmi rodiči. Rodič se jim snaží být kamarádem, to vidím jako velké plus pro děti i rodiče. Děti jsme si udělali pro to, abysme jim ten čas věnovali, dokud ho děti po nás chtějí a potřebují nás.“ (R2-Olga)*

Eva upozorňuje na riziko odcizení a tím pádem nezastupitelnou roli společně stráveného volného času: *„Myslím si, že děti poznají, jak funguje rodina. Kdyby v naší rodině každý trávil volný čas jen podle sebe a ne společně, určitě by to mělo vliv do budoucna na děti, nebo pak až by zase byly děti dospělé, měly by partnera nebo rodinu, nebyly by zvyklé trávit společně volný čas, protože to neviděly ve svojí rodině, u mámy a táty, takže to má určitě moc dobrý vliv na děti a dává nás to dohromady. Takhle bysme se odcizili.“ (R6-Eva)*

Lucie hovoří o rodinném čase jako o vzájemném projevení lásky: *„Dáváme si najevo lásku. Jsme spolu, nenudíme se a je nám dobře.“ (R1-Lucie)*

Anna nabízí podobný pohled a jako správná učitelka v mateřské škole zakládá vztah se svými dětmi na vzájemné komunikaci: *„Hlavně jsme si blízcí. Myslím si, že i do budoucna nám budou kluci věřit, tím, že je to nastavený, že komunikujeme a trávíme ten čas spolu, neustále se bavíme o tom, jak jsme se měli, co jsme dělali celý*

den, jaký jsme z toho měli pocit. Snídaně, obědy, večeře trávíme společně u jednoho stolu, neexistuje, že by jsme si dali oběd na etapy. Myslím si, že hlavně ta komunikace je důležitá a že máme společné zážitky, důvěru a blízkost. Doufám, že by to tak mohlo zůstat i za 10 let až budou v pubertě.“ (R3-Anna)

Marie svým příspěvkem poukazuje na rodinu z hlediska její hodnoty a také na mezigenerační předávání vzorců: *„Rodina je pro mě a pro nás pro oba první, nejdůležitější. A myslím, že i děti to tak cítí. Beru to jako zodpovědnost, chci, aby nám to fungovalo, myslím si, že je to pro děti takový základ. Když my jim dáme základ dobrý, tak oni si to v rodinách určitě udělají taky dobře. Kluci by pořád chtěli ještě další miminko. Což je pro mě dobrá odezva, že to neděláme úplně špatně. Občas u nás zavládne Itálie, problémy často spojené s tisíce hodin na počítači, ale asi se tam kluci cítí dobře a bezpečně, protože jim nevadí, že je nás tolik, a to je pro mě obrovská odměna, to, co mě drží při životě, když mám nějaký splín... když sedíme všichni u jednoho stolu, tak se úplně rozplývám.“ (R4-Marie)*

Model předávání socio-kulturních vzorců chování prostřednictvím volného času zmiňuje i Věra: *„Užijeme se, sami sebe navzájem. Na to budou děti jednou vzpomínat, že s námi byly třeba na dovolených. Budou mít hezké vzpomínky a vrátí to třeba svým dětem. Za 10 let nás pošlou někam, a to už budeme mít s partnerem ten čas sami pro sebe. Ted' si je ale musíme užít, dokud nás berou.“ (R5-Věra)*

Téma společně stráveného volného času jako vkladu do budoucna se spontánně objevilo ve všech výpovědích dotazovaných. Zasejeme-li pole volného času dobře, sklidíme později úrodu ve formě vzájemné důvěry, blízkosti, a sdílené komunikace. Celá tato kategorie odráží téma rodinného volného času, který se podle výpovědí respondentek odehrává především doma, na zahradě, v okolí bydliště, na výletech či dovolených. Zkoumané rodiny tento společný čas využívají zejména ke společné hře, ale i k aktivitám jako je například společné vaření, pečení, práce na zahradě, v dílně, se dřevem, společné zážitky a zábava. Poslední subkategorii považují obzvlášť za důležitou, protože poukazuje na hlavní smysl a přínos společně stráveného volného času.

5.2 Kategorie č. 2: VOLNÝ ČAS JAKO ČAS PRO SEBE A RELAX

Z výpovědí dotazovaných jasně vyplynulo, že volný čas vyhrazený jen jim samotným nejvíce vnímají jako relax a dobu, kdy si mohou odpočinout, odreagovat se, udělat něco pro sebe nebo se realizovat. Volný čas zde splňuje jednu ze svých primárních funkcí, a sice funkci odpočinku a relaxace, kdy dochází k načerpání a znovunabytí sil potřebných pro vykonávání dalších povinností. Volný čas v pojetí některých respondentek se přibližuje definici pedagogického slovníku (2001), která vymezuje volný čas jako čas, se kterým může člověk nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Je to doba, která zůstane po odečtení času věnovanému práci, péči o rodinu a domácnost.

Respondentky vnímají čas pro sebe jako cennou chvílku, kterou nejčastěji vyplňují buď aktivně (sport) nebo pasivně (relax). Vyjadřují se i k volnému času partnerů. Lucie k tomu sděluje následující: *„Když mám volný čas, je to tak hodina denně a většinou si dopřeji relax ve vaně. Manžel si rád zajde s kamarádem jednou týdně na pivo.“* (R1-Lucie)

Olga vystihla svůj čas pro sebe následovně: *„Od té doby, co jsem si uvědomila, že když malá spí, tak já se opravdu nemusím naplno věnovat synovi, ukousnu si taky nějaký ten čas pro sebe. V mém volném čase spím, uklízím, věnuju se internetu. Relax pro mě je, když jsem sama doma, nikdo po mě chvíli nic nechce, můžu si pustit muziku, odreagovat se a něco si přečíst. Partner ve volném čase něco spravuje, věnuje se taky internetu, ale hlavní roli tam hraje ta muzika, že si jí může pustit nahlas a mít svůj prostor.“* (R2-Olga)

Na svůj podíl volného času pro sebe nezapomíná ani Anna, která relaxuje i aktivně: *„...ráda si utrhnu aspoň hodinu volného času denně pro sebe. Ráda si sednu s kafičkem a čtu si. Nebo si vlezu do skleníku, kde se starám o moje rostlinky. Není to striktní, že bych řekla rodině tak a každý den mi dejte tenhle čas pro sebe, spíše to vyplyne ze situace. Manžel zase třeba jednou za čas vezme kolo a jede sám vyčistit si hlavu...já pak zase mám čas na ty svoje věci, relaxuji při různém tvoření, vyrábění a tak. Někdy si i rádi zacvičíme, máme doma běhací pás, když je chvílka času....“* (R3-Anna)

Eva upřednostňuje klid na nákupy, sport a nechat se ve své volné chvílce hýčkat, obzvlášť když tato chvílka nastává opravdu jen jednou za čas: *„Volný čas je pro mě*

relax a oddych od dětí, prostě čas vymezený jenom pro mě. Je to ten čas, když jdu zhruba jednou za 6 týdnů ke kadeřnici nebo na kosmetiku, je to strašně příjemné. Nebo když se sama dostanu do obchodu, tak jsem tam klidně hodinu, v klidu si projdu obchod, koukám do všech regálů. Snažím se i cvičit. Když se dostanu 2–3 x v týdnu do posilovny, mám z toho dobrý pocit. Manžel, když se chce odreagovat, tak jde s kamarády na pivo do místní hospůdky nebo do nedalekého hotelu.“ (R6-Eva)

Marie je ve svém volném čase všestranně aktivní a její volný čas nese rysy následujících funkcí volného času: participace, kompenzace, seberealizace a osobní rozvoj: *„Abych měla někde možnost myslet sama za sebe, odjakživa ráda cokoli organizuji a vybíjím se v různých směrech. Ve svém volném čase organizuji farmářské a Hořické trhy, spolu vedu renesanční flétnový soubor, v létě pomáhám manželovi se skautským táborem. Snažím se být přínosem i v zastupitelstvu a dění obce, které mi není lhostejné, a pak organizuji menší projekty či akce, které mají nějaký vyšší smysl, užitečný dosah, jsou blízké přírodě a spojují lidi...A někdy je docela zpestření a oddych komunikace o něčem jiném než o dětech. Manžel tráví nejvíce volného času na zahradě nebo ve stodole...včely dělá, zahrádku, o zvířata se stará, vyrábí různé dřevěné věci, nábytek.“ (R4-Marie)*

Věra se ve svém volném čase realizuje profesně (focení), aktivně (sport) i pasivně (odpočinek a nicnedělání): *„Když chceme čas sami pro sebe, tak buď hlídám já děti a přítel se jede projet na kolo nebo hlídá on a já si jdu zaběhat, na brusle nebo fotit. Můžu si dělat, co chci podle svého. Pro mě je třeba focení relax a odpočinek, baví mě to. Kolikrát potřebuji prostě vypnout, být sama, to pak děti udám a jdu si třeba zaběhat....taky už vypadli všichni z baráku a já jsem si lehla na gauč, nohy nahoru, kafe, knížka. Nebo jsem si šla na hodinu na masáž. Manžel ve svém volném čase rybaří a sestavuje kola, už mi sestavil tři, ale seděla jsem jen na jednom.“ (R5-Věra)*

Respondentky uváděly poměrně málo volného času pro sebe. Jedná se o časovou dotaci přibližně hodinu denně v pracovním týdnu, jedna respondentka disponuje tímto časem pouze jednou za šest týdnů, jedna téměř vůbec. Pokud srovnáme kategorii č. 1 a č. 2, rodinný volný čas má, co se týče množství, příznivější časovou dotaci. Většina rodin dotazovaných má v pracovním týdnu přibližně 2–3 hodiny denně na to být jako rodina spolu kromě jedné respondentky, jejíž rodina tráví společně v pracovním týdnu pouze hodinu denně. Společný volný čas využívají matky na to, aby si s dětmi pohrály,

přečetly si knížky, společně poklidily, uvařily, shlédly pohádku, film nebo dokument, případně se věnovaly předškolní přípravě. Také dotazované navštěvují kamarádky, kde se děti mohou věnovat volné hře, zatímco si matky mohou vypít kávu a popovídat. Individuální relax ve formě odpočinku u kávy, knížky, poslechu hudby, při sportu, práci na zahradě, návštěvě kadeřníka, wellness či formou seberealizace apod. je možný tehdy, pokud děti spí, partner je doma či se naskytne někdo jiný na hlídání (většinou prarodiče). Matky přisuzují vyšší prioritu společně strávenému volnému času s dětmi a rodinou, nicméně jejich výpovědi potvrzují, jak je někdy důležité mít i vlastní volný čas pro sebe. Respondentky věnují tedy více času rodině než sobě. Jejich protějšky využívají čas pro sebe buď ke sportovním aktivitám (př. cyklistika), k posezením u piva s kamarády nebo velmi často i k práci kolem domu a na zahradě. Otcové s dětmi tráví čas například v dílně, na zahradě, přípravou dřeva, hrou a podnikají také výlety za podmínek, že mají dostatek volného času, což nastává většinou o víkendu.

5.3 Kategorie č. 3: VOLNÝ ČAS V KONTEXTU PODMÍNEK

Při rozhovorech se ukázalo, že volný čas rodin je zasazený vždy do nějakého kontextu, odehrává se v určitém prostředí (dům a okolí, obec, region apod.) a existují faktory, které volný čas ovlivňují. Respondentky zmiňují časové podmínky, nabídku volnočasových aktivit v místě bydliště, dojíždění partnerů, počet dětí nebo nepřítomnost prarodičů a problémy s hlídáním. Vzhledem k tomu, že se při rozhovorech objevilo několik jevů ovlivňujících volný čas rodin, vytvořila jsem si kolem těchto jevů následující subkategorie.

Subkategorie I. – DOJÍŽDĚNÍ PARTNERA

Některé respondentky zmiňují dojíždění partnerů jako faktor, který se podepisuje ať už na jejich osobním, tak i na společném volném čase. O tomto problému hovoří Anna, jejíž manžel jezdil na pracovní týden do zahraničí: *„Dříve jezdil manžel na montáže, tak, že odjel v pondělí a přijížděl v pátek, takže to bylo opravdu náročné, to jsme skoro neměli na sebe čas, tím pádem ten víkend jsme chtěli jakoby úplně urvat, každou minutu, takže manžel si ani neodpočinul, protože mu bylo líto jít si po obědě lehnout, že to prospí.“* (R3-Anna)

Na podobný problém si stěžuje i respondentka Eva: „V běžném pracovním týdnu se náš společný čas dá počítat pomalu na minuty, je to tak zhruba hodina mezi večerí a ukládáním dětí, což je hodně mizerný. Dojíždění manžela můj volný čas určitě ovlivňuje. Protože, když si potřebuji něco zařídit, nebo jít si zacvičit, zaběhat, buďto musím dojet do Krumlova poprosit maminku nebo babičku o hlídání nebo počkat, až přijede partner z práce a už se několikrát stalo, že jsem ani nestihla to cvičení, protože manžel přijel domů z práce pozdě. Takže to má opravdu velký vliv. Myslím si, že bychom stihli více společných aktivit i přes pracovní týden, kdyby partner přijel z práce dříve, nebylo by to tak hektické.“ (R6-Eva)

Olgy volný čas ovlivňuje spíše pracovní doba partnera, který pracuje na směny po dvou dnech: „Jelikož ten dojezd mého partnera není tak časově náročný, tak spíše se na našem volném čase podepisuje jeho pracovní doba, té se musíme přizpůsobit. Dva dny jsem s dětmi jenom já a dva dny, co má volné, tak jsme spolu celý den.“ (R2-Olga)

Marie oceňuje dobrou dostupnost do práce i to, že má naproti domu místní školku se školou, kterou navštěvují její dva mladší synové. Její výpověď obsahuje i hodnocení dojíždění jako takového: „Já jsem třeba strašně šťastná, že máme tak blízko do školy a do školky. Je to hrozně znát. Strašně je mi líto lidí, který musí dojíždět, a mají to složitější. Do Krumlova, kde pracujeme, nám to přijde takové přiměřené, ale třeba, se přiznám, jsem zavrhlá Budějovice kvůli té vzdálenosti. Přijde mi hrozná škoda času toho života prostě strávit třeba další hodinu a půl navíc denně na té cestě, to mi za to nestojí, stejně tak mi za to nestojí mít plnej úvazek a víc peněz, ten volný čas nebo volnost psychická a čas s těma dětma je pro mě důležitější, i když je takovej polovolnej.“ (R4-Marie)

Respondentky popisují, jakým způsobem se dojíždění či pracovní doba partnerů podepisuje na volném čase. Rodinný i vlastní volný čas dotazovaných je vázaný na dojíždění partnerů do práce v zahraničí, na práci na směny, ale i na dostupnost škol a školek. Tento aspekt potvrzuje i Bernard (2018) a podobně Hofbauer (2004), který spatřuje v dojíždění například i jednu z překážek návštěvy zájmových aktivit.

Subkategorie II. – HLÍDÁNÍ DĚTÍ

Zkoumaná data dokazují, že hlídání dětí v rodinách respondentek není úplně běžnou záležitostí. Z rozhovorů jsem vyrozuměla, že se tyto ženy snaží být soběstačné

a o hlídání dětí žádat spíše v nutnějších případech. Jedinou výjimkou je Lucie, jejíž starší syn tráví pravidelně každý pátek u své babičky a někdy se tam zdrží dokonce celý víkend: *„Když se starší syn narodil, babička byla o šest let mladší, a hodně si od malička staršího syna brala a bere si ho dodnes, vždycky v pátek si pro něj přijde do školky a starší syn je s ní. Mladší syn je už trochu jiný, ten je tak trochu „mamánek“, když je u babičky, tak jen přes den, padne večer a musí domů.“* (R1-Lucie)

Respondentka Olga se nachází úplně v odlišné situaci. Žije v odlehlé osadě na Českokrumlovsku, zatímco své rodiče má v Ostravě a přítele rodiče v Hradci Králové. Také upozorňuje na malý počet dětí ve vsi: *„Nepřítomnost prarodičů je markantní ve volném čase s tím, že opravdu by babička nebo děda trávili o hodně víc času se svými vnoučaty, pokud by tu byli a my bychom měli více volného času jako rodiče. Ve vesnici mi chybí trochu víc dětí. Syn tam má stejně starého kamaráda, který ale tráví čas jen na zahradě a sám do venkovského prostoru nechodí. Prázdniny a víkendy jsou v tomto fajn, to pak je tu dětí více. Černá stránka toho je, že děti se pak zase více perou, pohádají se, vymyslí nějakou nekalou činnost, ale to k tomu dětství asi patří.“* (R2-Olga)

V nejnnutnějších případech dává děti na hlídání matka čtyř dětí Marie: *„My to máme doma asi blbě nastavený, protože jsme zvyklí být soběstační. Hlídá jeden a druhý si něco dělá...občas jsme si taky říkali, že jsme hloupi, že ty děti nevrážíme té babičce na tři dny, že bysme taky někdy měli být spolu sami, občas nám to chybí a ještě jsme k tomu nedošli, asi taky kvůli věku dětí. Umíme je dát na hlídání, ale děláme to v nejnnutnějších případech. Jsou tu nějaké rezervy, záleží na tom, jak si to člověk nastaví, asi je potřeba vychovat si svého prarodiče...“* a doplňuje: *„Jak mám hodně těch aktivit, tak manžel je strašně ochotný děti pohlídat, když jsem studovala, tak si to hodně vyžral ty děti... když je na ně naladěnej, umí s nima trávit ten čas úplně jinak než já a je skvělý, že mají pak jiné prostředí k tomu volnému času a průvodce.“* (R4-Marie)

Věra uznává, že i tři děti na hlídání bývají někdy dost: *„Máme jednu babičku, tak dáváme děti občas k babičce, ale zase to nejde až tak často, protože už není nejmladší, a když jí dáme všechny tři, tak toho má po dvou hodinách nad hlavu. Ale když chceme jít třeba s partnerem večer na večeri, tak pohlídá. Není to, že by je hlídala třeba celý víkend, ale půl dne pohlídá.“* (R5-Věra)

Eva hodnotí situaci s hlídáním následovně a zamýšlí se nad tím, jak tento faktor ovlivňuje rodinný volný čas: *„Zatím se nikdo moc na hlídání nehlásí. Když jdu ke*

kadeřnici, na kosmetiku nebo nákup, pohlídá mi moje mamka nebo babička, a to jsou dvouhodinové záležitosti, někdy hlídá partner. Z partnerovi strany se rodiče hlídat spíše bojí, třeba aby jim syn nebrečel. Ti nám pohlídali jednou, tak jsme si zajeli s manželem po pěti letech do sauny, což bylo moc osvěžující. Kdybychom žili ve stejném městě jako rodiče, tak si myslím, že by třeba toho hlídání bylo víc, že by maminka si vzala na hodinu děti a my bychom si s partnerem třeba jen vyšli na procházku. Určitě to ovlivňuje kvalitu volného času, už je to vše na nás a musíme se spolehnout sami na sebe.“ (R6-Eva)

V této subkategorii jsem se snažila zachytit další problém volného času rodin na venkově. Respondentky (kromě jedné) nepotvrdily pravidelné hlídání dětí někým dalším z rodiny, např. prarodiči. Hlídání pro své děti využívají nepravidelně a zejména v nutnějších případech. Výzkumná data spíše naznačují, že respondentky spoléhají v tomto ohledu sami na sebe a na své partnery.

Subkategorie III. – VÍCE DĚTÍ, MÉNĚ ČASU

Analyzovaná data jednoznačně neprokázala, že více dětí v rodině znamená méně volného času, avšak většina respondentek se shodla na tom, že méně volného času měly v období, kdy se narodilo druhé, případně další dítě a to až do té doby, než trochu povyrostly. Olga se domnívá: *„Čím více dětí, tím méně volného času stráveného pro sebe. Volný čas je pak s těmi dětmi. Než se nám narodila dcera, tak jsme se synem už byli parťáci a já jsem měla spousty volného času, protože jsme si vycházeli vstříc a teď, jak máme druhé dítě, tak je to nanovo a vlastně ta maminka na to čeká, až to druhé dítě více odroste a bude to všechno takové schůdnější, aby si ta maminka našla více volného času.“ (R2-Olga)*

Něco podobného zažila i Anna: *„Když se narodil mladší syn, bylo to hodně náročný, protože to druhé dítě už je o něčem jiným, ve volném čase nemá člověk čas věnovat se jednomu ani druhému, teď je to víceméně pohoda – mladší skoro tříletý syn zvládne věci pro pětileté, protože je zatažený do toho procesu a hodně věcí se naučí od staršího bráchy.“ (R3-Anna)*

Marie sdílí podobný pohled, když se domnívá, že volnosti dosáhne člověk, jakmile děti trochu odrostou: *„Čím více dětí, tím je to náročnější, ale nemyslím si, že na čas, spíše na nervy a vyčerpání. Když má člověk méně dětí, tak toho volného času, té své*

volnosti dosáhne dřív. Na druhou stranu jsem si řekla, teď jsem tu pro děti a za pár let budeme plakat, že tu nejsou.“ (R4-Marie)

Eva dodává: *„Možná nebyl takový křik, když se někam jelo na výlet, ale asi to nemá až takový vliv na volný čas, kolik s sebou vezete děti.“ (R6-Eva)*

Počet dětí v určitém období života ovlivňuje množství a kvalitu volného času. Jedná se především o náročnější období příchodu nového člena do rodiny.

Subkategorie IV. – BLÍZCÍ NABLÍZKU

Postoje respondentek poukazují na přirozenou potřebu navazovat neformální mezilidské vztahy. Zájem potkávat se s přáteli ve chvílích volna buď s rodinou, nebo s přáteli se vyskytuje u všech dotázaných. Anna mluví o pomoci, které se jí dostává ze strany její nebo partnerovy rodiny: *„Vždycky, když to jde, vyjdou nám rodiče vstříc a pomůžou nám. A jsem za to vděčná. Člověk tu pomoc někdy potřebuje, potřebuje si od dětí odpočinout, být na chvílku sám, zregenerovat se a trávit ten čas i jinak než na 200 procent s dětma. Ale i ze strany, že za nimi jedeme. Nedokážu si představit, že bychom se nevidali, to by mi bylo hodně smutno. Jsem moc ráda, že tu máme přátele i kvůli dětem, protože na to, že jsme na malé vsi, je tu hodně dětí a ty naše děti nebudou izolované, domluví se, stejně jako rodiny...sejdeme se, trávíme tu spolu čas a děláme různé akce jako třeba májku, Velikonoce, Mikuláše pro děti a další, dětičky si vyhrajou, jezdí na kole, zkoumají okolí a dospělí si popovídají.“ (R3-Anna)*

Význam přátel a družby i kvůli zpestření volného času dětem zmiňuje také Eva: *„Mám pár přátel, kteří zůstali v Krumlově nebo dál než v Krumlově, ale není zase problém ze strany přátel dojet k námi, což je hrozně fajn. Snažíme se sejít 2x – 3x do týdne. Už kvůli dětem, které máme stejně staré, aby si pohrály společně, ony samy vyžadují přítomnost toho kamaráda.“ (R6-Eva)*

Přítomnost blízké osoby v roli pomocné ruky manžela oceňuje Olga, která má příbuzné na druhém konci republiky. Hodnotí také vnímání tradiční role ženy: *„Manžel, když má volno, tak je plně na mateřské dovolené, on se hodně dětem věnuje, dovede je pohlídat, vezme je na procházku a přijdou za dvě hodiny. My si takto vycházíme velice vstříc. Z mojí strany se to bere jako normální, že jsem s dětmi, protože jsem na mateřské, ale z jeho strany jako pracujícího muže, on veškerý svůj volný čas věnuje teda*

těm dětem a je schopen mi je pohlídat, z toho důvodu mám já třeba i nějakou brigádu.“
(R2-Olga)

U některých maminek je frekvence vzájemného setkávání s přáteli nižší, jako např. u Marie: *„Máme pár přátel, se kterými rádi strávíme intenzivní víkend jednou za rok, kdy je to úplně skvělý, ale nejsme ani jeden z nás schopni udržovat nějaký takový pravidelný vztah.“* (R4-Marie)

Výlety s přáteli a za rodinou jsou také běžnou součástí života Věry: *„Když chceme, máme je kousek, nemáme je přes celou republiku. Děda bydlí pět kilometrů od nás, babička ve stejné vesnici. Mám hodně dobrou kamarádku v Úvalech u Prahy, takže buď jezdíme my tam, nebo ona k nám. Jednou za rok pravidelně jezdíme na hrad Dívčí kámen a pak když něco domluvíme s kamarádkami a dětmi, tak výletíme tady v okolí...to je dobré, jak je to malá obec, tak sejdem se na hřišti a vždycky tam na tom hřišti člověk někoho potká.“* (R5-Věra)

Lucie vypovídá: *„Moc ráda trávím volno s rodinou. Vidáme se taky často s babičkou, která kluky v pátek hlídá, a taky s kamarádkami si rády dáme kafe nad tím, co děti, co manžel, co v práci a tak.“* (R1-Lucie)

Všechny respondentky odpovídaly tak, že trávení volného času s příbuznými a přáteli je nedílnou součástí života jejich rodiny. Dotazované oceňují pomocnou ruku blízkých i přítomnost přátel v místě bydliště a okolí. Při setkávání se mohou vzájemně družit, zatímco děti spolu hrát. To je faktor, na který upozorňuje i Bernard a kol. (2018) když uvádí, že na dnešním venkově hrají důležitou roli sousedské vztahy a komunity, protože představují významný zdroj pomoci a uspokojení.

Subkategorie V. – SPECIFIKA VENKOVA

Vzhledem k tomu, že samotné téma práce pojednává o volném času rodin na venkově a i v teoretické části práce (ve třetí kapitole) je mu věnován prostor, rozhodla jsem se zařadit do výzkumu otázku, proč se respondentky rozhodly na venkově žít. Dotazované uvádějí v této souvislosti přírodu, volnost, klid, bezpečnost, pohodu a další faktory, které je vedly k tomuto rozhodnutí.

Lucie vysvětluje pohnutky k tomuto rozhodnutí následovně: *„Žít ve městě si nedokážu představit, jsem tu od malička a je to tu pro mě super. Člověk si vždycky tady něco s dětičkama vymyslí.“* (R1-Lucie)

Pro Olgu se zdá být velmi důležitý život v souladu s přírodou a také upozorňuje na kompetence, které může člověk žijící touto formou života získat: „*Na venkově jsem se rozhodla žít já, můj muž byl do toho více méně trochu dohnán. Chtěla jsem do přírody, chtěla jsem mít blízko les, chtěla jsem mít to, že děti vyjdou na zahradu nebo do vesnice a můžou objevovat samy ty obyčejné věci, co jsme objevovaly my jako děti kdysi. Hlavně ta příroda je tam strašně důležitá a také hlavně to, aby se děti naučily s přírodou více souznít a v té přírodě více pracovat. Aby uměly rozdělat oheň, aby si uměly naštipat dříví, aby věděly, že tahle forma života v dnešní době existuje a že není vůbec špatná, ale je rozvíjející pro celou osobnost...syn, když vyjde z domu, je venku, kde se mu nemá co stát, hraje si pod kaštanem, je schopen obejít vesnici v rámci toho, že si hraje na policistu. I ta malinká (1,5 ročná) je momentálně schopná obejít si kus vesnice, takže ta volnost tam je a nemusí to být ani nazvané volným časem.*“ (R2-Olga)

Svůj postoj k tomuto rozhodnutí objasňuje i Anna, která vyzdvihuje pozitiva domu a zahrady a zároveň negativum absence obchodu: „*Jsem ráda za to, že jsem podpořila manžela v myšlence mít dům...chtěli jsme mít klid, být s méně lidmi a když chceme být s více lidmi, tak si za nimi dojedeme. Ani si už nedovedu představit bydlet v bytě. Tady je pohoda, že z obýváku můžete vylézt na zahradu a neřešíte to. Jsem ráda, že můžu dát klukům na výběr, jestli trávit čas u počítače nebo aktivně na zahradě. Jednou budou znát obě možnosti a budou si moci vybrat. Na druhou stranu, když jsme bydleli v bytě, třeba obchod s pečivem jsme měli hned vedle, takhle musíme sedat do auta.*“ (R3-Anna)

Eva původně dům se zahradou chtěla směřovat do města, nicméně ceny pozemků ve městě nabraly kurz této myšlence trochu jiným směrem. Eva oceňuje výhody zahrady a také bezpečnosti této lokality pro děti: „*Máme zahradu, je tu spousta práce, kterou děláme společně, díky tomu jsme pohromadě. Baráček, to byl sen mého manžela, a protože jsou ve městě drahé pozemky, nabídla se možnost koupit pozemek na vesnici, s čímž jsem ze začátku nesouhlasila, ale teď po dvou letech, co tam bydlíme, tak jsem za to ráda, i kvůli dětem, můžou být na zahradě, v létě jsme celý den venku. Děti můžou být venku bez omezení, nemusím se bát, jestli vběhnou na silnici, nemusíme do přírody nikam docházet, nabalit si batoh a jít dva kilometry na hřiště nebo do parku, v tom je to opravdu moc dobré. Taky je fajn, že se tu dá jít na krásné procházky, jsou tu rovinky, chodíme nárazově podle toho, jak má manžel čas a náladu.*“ (R6-Eva)

Marie (R4-Marie) tuto subkategorii doplňuje o zajímavý příspěvek město versus venkov k zamyšlení:

„Oba jsme z venkova a já jsem od malička závislá na kopci a na lese, abych měla kolem sebe, my jsme naopak chtěli žít ještě úplně někde v lese...jsme úplně spokojeni na venkově. Člověk má větší volnost a je tu větší klid...ve městě je větší nabídka těch organizovaných aktivit...ale takovéto: „Na venkově jsme v přírodě a ve městě ne“, tak to si vůbec nemyslím, protože cvrkat si kuličky nebo šourat se klacíkem v hlině může dítě v nejmenším parku nebo mám kamarády, kteří žili celý život v Praze, ale mají přírodu prochozenou tisíckrát více než my z venkova, protože když je člověk na tom venkově nebo v tom baráku, tak prostě vyběhne na tu zahradu a má to a nemá potřebu jít dál, zatímco ten člověk z paneláku má potřebu někam vypadnout a opravdu už dělá ty větší výlety a přírodu poznává víc. Nemyslím si, že na venkově by to bylo lepší v tomto směru. Jediné, co mi přijde jako výhoda pro ty děti na tom venkově je, že je to bezpečnější, že tu není provoz i jako co se týče aut a cizích lidí nebo anonymita. Když kluci vyrazí pryč na dvě hodiny, tak se o ně nebojím. Nemyslím si, že by to město mělo nějaké extra limity proti tomu venkovu.“

Že někteří lidé na vesnici nepotřebují být v přírodě, potvrzuje i Věra: „*Na venkově žiju od malička a ani nás nenapadlo jít do města. Já jsem vlastně byla v Praze na vysoké a po čtrnácti dnech jsem musela vypadnout domů. Děti můžou být od rána do večera venku na vzduchu. Ale i na vesnici jsou rodiny, který jsou zavřeny doma a nejdou ven. To vidíte, když jdete v Kájově na procházku, tak potkáváte ty samé lidi.*“ (R5-Věra)

V rámci subkategorie Specifika venkova lze podle výpovědí respondentek konstatovat, že současné rodiny žijící na venkově touží po klidu a životu v souladu s přírodou, což odpovídá čtvrtému životnímu stylu, který při svém výzkumu definovala Herová (2006). Také lze tvrdit, že tyto rodiny upřednostňují bezpečnost venkovského prostředí pro své děti. Čtyři z dotazovaných zmínily, že na venkově vyrostly, zatímco dvě pocházejí z městského prostředí.

Subkategorie VI. – AKTIVNÍ OBEC

Rozhovory potvrdily, že výzkumné rodiny mají v místě, kde žijí, dostatek možností pro využití volného času. Obce přispívají k aktivnímu trávení volného času a nabízejí smysluplné zapojení dětí a mládeže do volnočasových aktivit. Dotazované se buď aktivně podílejí na organizaci těchto aktivit, nebo se těchto aktivit a akcí přímo zúčastňují jako návštěvníci. Eva se o obecních akcích vyjadřuje takto: „*Obec je během*

roku aktivní a snaží se zábavu obyvatelům nabídnout. Pořádá karnevaly, mikulášské zábavy, soutěž hasičů, rybářský kroužek a soutěž v rybaření, májky, lampionový průvod a další akce, kterých se rodiny s dětmi zúčastňují.“ (R6-Eva)

Anna uvádí, že má její rodina v Hořicích dostatek možností pro využití volného času: *„Hořice si myslím mají docela pestrý kulturní program, pro děti se pořádá karneval, čerti, dětský den, májka, čarodejnice, dospěláci mají zase kulturní léto, divadla, koncerty, kam můžou vlastně i děti, pro děti tam jsou akce, jezdí sem Michal Nesvatba. Využití je velké.“ (R3-Anna)*

Marie doplňuje: *„Když je to místní, a vím, že si tam děti můžou užít něco normálního, nepřemrštěného, tak rádi s dětmi obecní akce navštěvujeme. Sama se podílím na organizaci místních trhů třeba.“ (R4-Marie)*

Věra se přiznává, že jí akce pro děti baví: *„Účastníme se všech akcí, které pořádá obec. Pálení čarodejnic, karneval a všechno, dokud to děti baví, tak jo, a já se kolikrát taky přistihnu, že mě to baví, když třeba támhle tancuju na karnevale. Dělají toho spoustu v Kájově.“ (R5-Věra)*

Z výzkumných dat dále vyplývá, že způsob trávení volného času je ovlivněn lokálním prostředím (obcí), které usměrňuje nabídku volnočasových aktivit a zařízení v místě bydliště. Rodiny se aktivně podílejí na těchto akcích, dvě z respondentek dokonce i spoluorganizací. Kategorii č. 3 považuji v tomto výzkumu za neméně důležitou z důvodu, že poukazuje na podmínky a kontext, který podstatně zasahuje do množství a kvality volného času zkoumaných rodin. Rodinného volného času je v pracovním týdnu méně, partneři nemají tolik času pro sebe ani na sebe navzájem. Ať už se jedná o delší dojíždění partnerů, malé hlídání dětí či nepřítomnost prarodičů jako negativní stránky života na venkově, z emocionálních projevů respondentek bylo na druhou stranu patrné pozitivní vnímání blízkosti přírody, přítomnosti přátel a příbuzných nebo snah obce o aktivní prožívání rodinného volného času.

5.4 Kategorie č. 4: ZDROJE INSPIRACE PRO VOLNÝ ČAS

Výběr způsobu trávení rodinného volného času závisí kromě životního stylu, hodnotové orientace, finančních možností a dostupnosti volnočasových aktivit, také na inspiraci a přání všech příslušníků rodiny. Často dávají respondentky přednost přání dětí, ale zároveň se ve volném čase snaží uspokojit i potřeby dospělých. O tom, jak se inspiruje pro výplň volného času, vypráví Marie: *„Když už někam jedem, tak bud' máme nějaké tipy anebo něco zajímavého někde zaslechneme, nebo potom někam cíleně, když jedeme na nějaké místo, tak vezmu ten internet a koukáme, co je okolo a co by se hodilo do těch našich požadavků, aby tam nebylo moc těch lidí a aby to bylo s tou přírodou spojené nebo něco technicky zajímavého.“* (R4-Marie)

Nejčastějším prostředkem pro inspiraci se stávají přátelé a internet. Eva to vystihla: *„Hodně koukám na internet nebo čerpám ze zkušeností kamarádek, když mi řeknou, že byly támhle a je to v dostupné vzdálenosti, tak se tam rádi vypravíme.“* (R6-Eva)

Podobně to vnímá Olga, která dá také na média: *„Inspirují mě přátelé, inspiruje mě do jisté míry program ČT Děčko, stránky, které se zabývají dětskou tematikou, co dělají, jak dělají, jak vyrábějí.“* (R2-Olga)

A Věra: *„Co nás napadne, na doporučení, co jsem někde viděla, slyšela, když jedeme někam, kde to neznáme, najdu si na internetu, co tam je, co vyzkoušíme.“* (R5-Věra)

Lucie se pro změnu inspiruje jen sebou a dětmi: *„Podle sebe, dělám to, co mě napadne, ničím se neinspiruju. Většinou se podřizuju dětem. Ty baví nejvíce hry.“* (R1-Lucie)

Anna vsází na manželovy a momentální nápady: *„Většinou má nápady manžel, konzultujeme to, vymýšlíme, co budeme, nebudeme dělat. Plno inspirace mám ve školce. Spíše se rozhodujeme podle sebe, příroda a bezprostřední nápady – ráno vstaneme, řekneme, že pojedeme na kola, naložíme a jedeme...“* (R3-Anna)

Dle výpovědí respondentek se jeví jako základní zdroje inspirace pro volný čas média a přátelé. V této kategorii považují za velmi důležité téma kompromis mezi tím, co si přejí děti a tím, co potřebují rodiče. Z odpovědí na otázku *„Když vybíráte nějakou volnočasovou aktivitu, vychází spíše z přání dětí či z Vašich nápadů?“* se respondentky shodly, že se přizpůsobují spíše přání dětí, aby měly nějaký zážitek, ale zároveň usilují i o uspokojení vlastních potřeb. Některé matky také uváděly, že předškolní děti mají

malý přehled o možnostech trávení volného času, proto by jim měl rodič ukázat cestu, jakým způsobem lze volný čas trávit.

5.5 Kategorie č. 5: SPOKOJENOST S VOLNÝM ČASEM

Respondentky vesměs vyjadřují spokojenost s volným časem. Hospodaří s tím, co mají. I když je ideální představa u některých trochu jiná, přijímají momentální množství a kvalitu volného času s ohledem na výchovu a péči o děti. Často zmiňují, že až děti vyrostou, bude volného času víc. Marie se vrací k rodinným výletům a dovoleným, kde i přes rozmanité potřeby čtyř dětí zavládne vždy pohoda a spokojenost. Těší se, až vyrazí do lesa sama a bude se moci naplno realizovat i po kognitivní stránce: „*Ideální čas s dětma je pro mě na výletě, a je jedno, jestli autem, pěšky...co je mi dovoleno dělat vedle rodiny, je super. Těším se, až budu mít jednou více toho volného času, ale myslím si, že zas vymyslím nějakou další akci...jít do toho lesa sama, to by se mi líbilo, bez těch starostí okolo. Ve volném čase se nejvíce těším na svobodu myšlení, kdy nebudu muset mít pozornost na ostatní věci a budu si myslet sama. I to, že v práci můžu myslet sama za sebe, je to mě důležité, i když to není volný čas. Těším se, že s manželem budeme sami, někdy, trochu, nebude takové to napětí, co kdo ještě potřebuje, myslet za šest lidí je někdy strašně náročné. Teď je ta fáze, která patří dětem, a když se s tím člověk srovná a pochopí to, bude to jednodušší a nálada v rodině je pak mnohem lepší.*“ (R4-Marie)

Lucie si nestěžuje: „*Mně takhle stačí ten čas, co mám, jsem spokojená. Když mi tchýně pohlídá, využívám čas k pořádnému úklidu, je fajn, když mi děti do toho nebremcají.*“ (R1-Lucie)

Eva by potřebovala častější odpočinek ve formě wellness a péče o sebe. Bohužel uvádí překážky, které z této potřeby zřejmě neudělají pravidelnou záležitost: „*Ideální volný čas by pro mě byl aspoň jednou za měsíc takový klasický holčičí den – kadeřník, kosmetika, kafičko s kamarádkami, masáž, zajet si do sauny, bazénu, večer si sednout na terásku a dát si víno, popovídat si. Překážky jsou velké – dvě děti, nepřítomnost partnera, který pracuje v zahraničí a není možnost hlídání. Možnost by byla o víkend, a aby s tím manžel souhlasil. Kdyby to bylo pravidelně, tak by určitě s tím nechtěl souhlasit, protože si chce také odpočinout a někde se odreagovat, i s kamarády nebo pracovat na zahradě.*“ (R6-Eva)

Olga poukazuje na nepřítomnost prarodičů a také sousedské vztahy: „*Rodinný volný čas je v naší situaci ideální, ten bych neměnila. A pak ten čas, když babička 2 x do roka hlídá děti, tak si lehnete, natáhnete nohy na gauč a ten den má úplně jiný režim a to mi úplně stačí jako ideální volný čas, kdy ten režim dne je naprosto odlišný. Překážka je nepřítomnost prarodičů. Pak až budou děti starší. Ideální by bylo přestěhovat sem aspoň jednu babičku. Ještě by bylo moc fajn, kdybychom se se sousedy více potkávali a já bych jim třeba mohla nechat dítko na zahradě delší dobu.*“ (R2-Olga)

Anna vyjadřuje v současné situaci spokojenost a upozorňuje na potřebu odpočinku a regeneraci sil: „*Já jsem spokojená. Myslím si, že jsme si to nastavili dobře. Mám dostatek volného času, je to nastavené na domluvě a snažíme se vyjít vstříc každému v rodině. I jako rodina máme dostatek volného času a hospodaří se s ním tak lépe. Když jezdil manžel na montáže, tak to bylo náročnější, pak neměl čas na kolo a nebyl spokojený. Když si člověk odpočine od toho stresujícího pracovního týdne, pak má zase energii na tu práci, je zdravý...*“ (R3-Anna)

Výstižně to shrnuje Věra: „*Hele, já teď o ideálním volným čase nepřemýšlím, prostě to беру tak, jak to je, je mi jasný, že za 10 let budu ráda, že si támhle někde sednu za barákem, dám si kafe. Ale kolikrát se teď těším, až pojedu s dětma o víkendů na výlet nebo v zimě na lyže. Každý máme čas pro sebe, to člověk potřebuje, to vidím pak na partnerovi, když má času toho málo a je nervózní, tak mu říkám, jdi se projet na kole. Ale když potřebuju, tak mi pohlídá, jako třeba teď.*“ (R5-Věra)

Při analýze dat jsem zaznamenala celkovou spokojenost s rodinným volným časem. Určité rezervy se objevily v oblasti individuálního volného času, kterého by některé respondentky potřebovaly více, ale současné podmínky (př. pracovní doba a dojíždění partnerů, problémy s hlídáním dětí) neumožňují vyšší časovou dotaci pro sebe. Zajímavým příspěvkem rozhovorů shledávám určité smíření a přijetí současné situace, která vyžaduje věnovat se dětem naplno, s vizí, že v budoucnu bude zmiňovaného času pro sebe více. Odpověď na výzkumnou otázku po *pojetí volného času* zkoumaných rodin se vztahuje ke kategorii č. 1 a č. 2. Respondentky v otázce, co si pod pojmem volný čas představují a jak ho pojmají, nejčastěji uvedly tyto skutečnosti: Volný čas pro dotazované nastává tehdy, když nemusejí být v práci a dělají to, co chtějí, věnují se úklidu nebo rodině. Volný čas je pojmán i jako oddych od dětí, relax a čas pro sebe. O tom, *jakým způsobem* zkoumané rodiny volný čas využívají, což

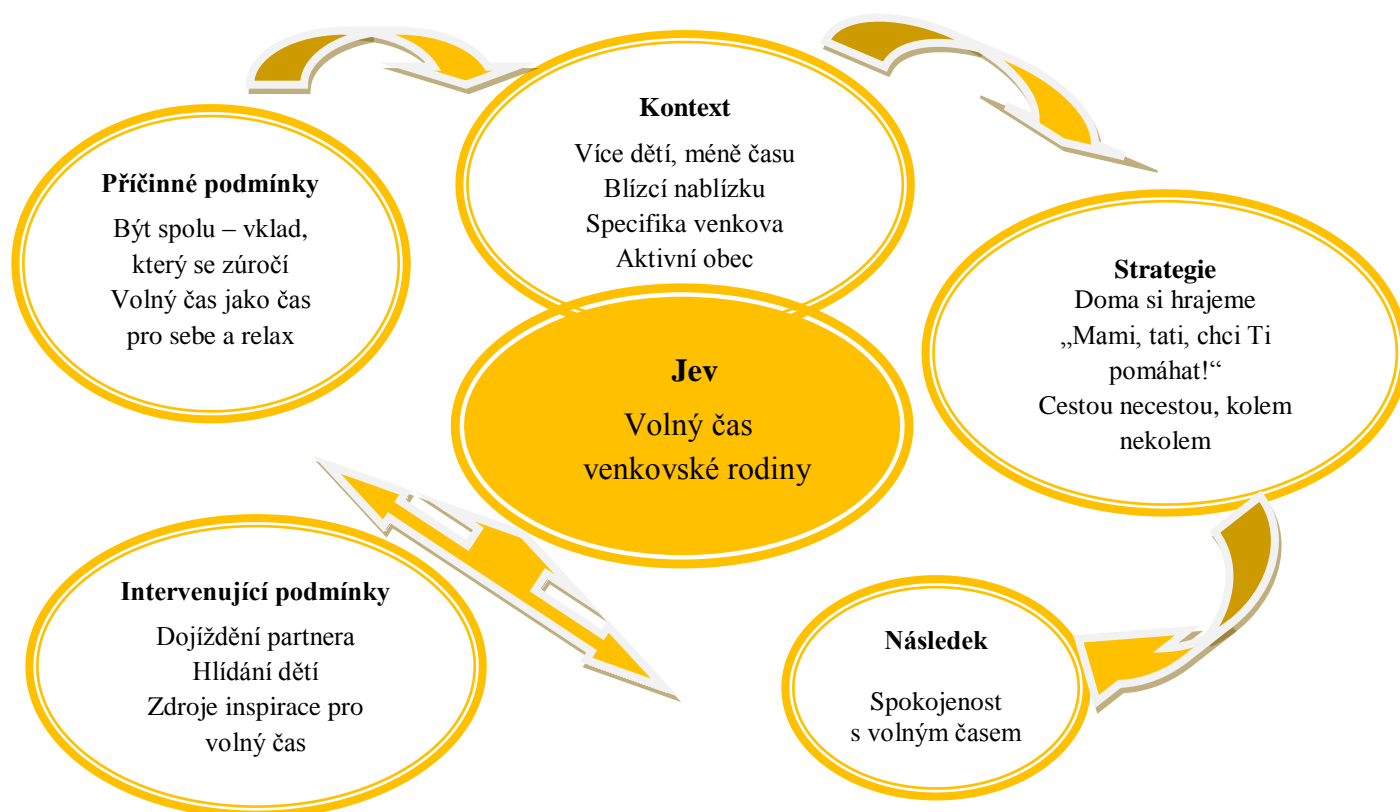
bylo předmětem další výzkumné otázky, pojednávají opět první dvě kategorie včetně subkategorií. Volný čas je *koncipován* aktivním způsobem – hrou činností s dětmi, pobytem na zahradě a v přírodě, prací v domácnosti a poznáváním bezprostředního okolí včetně rozmanitých výletů a dovolených. Rodiny využívají volný čas častěji ke společným aktivitám, ale každý z členů rodiny si najde i potřebný čas pro sebe.

Na základě výsledků rozhovorů mohou říci, že dítě hraje ve volném čase rodiny *zásadní roli*. Pomocí rozhovorů bylo zjištěno, že matky při plánování volného času opravdu vychází z přání dětí a děti samotné mají něco jako volný čas. Navštěvují několik kroužků týdně, mohou zmínit například anglický jazyk, hru na hudební nástroj (kytara, klávesy, trubka, lesní roh), taneční kroužek (balet), sportovní kroužek (karate, hokej, plavání), rybářský kroužek a kroužky ve školce. Děti mají svůj prostor pro volnou hru, ale stávají se také účastníkem i tvůrcem mnoha společných aktivit v rodinném a širším kruhu. Rodiče berou ohledy na přání dětí a snaží se jim zprostředkovat takové zážitky, které umožní i vzájemné pohodové vztahy do budoucna, jak se domnívají, čímž odpovídám na další výzkumnou otázku.

Pohled do problematiky *odrazu mužských a ženských rolí ve volném čase*, potažmo v životě venkovských rodin umožňuje podle mého soudu nejlépe kategorie č. 3 a její subkategorie, které naznačují převahu častěji uplatňovaného modelu v naší společnosti – ženy zůstávají s dětmi na rodičovské dovolené, zatímco muži chodí do práce. Respondentky zastávají doma tyto činnosti: péče o děti, vaření, úklid, zatímco jejich protějšky se věnují zejména technické práci kolem domu a zahrady. Toto téma ještě rozvedu v závěrečné části diskuse v souvislosti s tradičními a jinými rysy venkovské rodiny.

5.6 Paradigmatický model

Z jednotlivých kategorií a subkategorií jsem pomocí axiálního kódování, kdy došlo k označování a kategorizaci pojmů z dat v rozhovorech, sestavila pro přehlednost paradigmatický model, který obsahuje následující prvky (Strauss, Corbinová 1999, str. 70–78): **příčinné podmínky**, **jev (fenomén)**, **kontext**, **intervenující podmínky**, **strategie jednání** a **následky**. Dospěla jsem ke schématu, které znázorňuji na obrázku č. 2.

Obr. 2: Schéma vztahů mezi identifikovanými subkategoriemi a kategoriemi (výpovědi respondentek)

5.7 Závěry a diskuze

Ve fázi selektivního kódování jsem kategorie dále uspořádávala a přeskupovala, abych našla základní, klíčovou a ústřední kategorii a následně konceptualizovala souvislosti, které uvádím níže. Svým výzkumem jsem se snažila postihnout základní téma a výzkumnou otázku celého výzkumu, tedy **POJETÍ VOLNÉHO ČASU A AKTIVIT RODIN S PŘEDŠKOLNÍMI DĚTMI V PROSTŘEDÍ ČESKOKRUMLOVSKÉHO VENKOVA**.

Za hlavní jev jsem si zvolila právě volný čas, jehož existence a náplň jsou nedílnou součástí života zkoumaných rodin. Volný čas je vnímán jednak jako příjemný čas s rodinou, který je většinou dobře dostupný, ale zároveň i jako čas bez dětí – potřebný a občas nedostupný čas pro sebe k regeneraci sil. Volný čas je dle výpovědí respondentek časem odpočinku, relaxu, úklidu, odbourání stresu, seberealizace, ale i časem zábavy a zážitků pramenících z rozmanitých rodinných aktivit, ať už ve formě

her nebo například výletů. Na základě výsledků mého výzkumu se domnívám, že nelze souhlasit s výroky vypovídajícími o zanedbávání dětí a nedostatku času, který současní rodiče se svými dětmi tráví, například v článku od Labusové (2013). Dostatek volného času, který rodiče věnují dětem a aktivní přístup je vlastní zkoumaným rodinám.

Výskyt základního jevu vysvětlují jeho příčinné podmínky, do kterých jsem zahrнула zjištěná fakta. Výsledky výzkumu protíná jedno podstatné pojítka, a tím je touha být spolu, užít se, projevat si lásku a náklonnost. Rodiče se těší na společně strávený čas s dětmi a věří, že na to budou jednou společně vzpomínat. Příčinnou podmínku charakterizuje subkategorie Být spolu – vklad, který se zúročí, vypovídající o tom, proč rodina tráví volný čas převážně společně. Z výzkumu plynou tyto souvislosti: pokud si to nastavíme v rodině tak, že se budeme dětem věnovat, děti získají funkční model rodiny, který budou předávat dál ve vlastních rodinách. Z dalších příčinných podmínek, které vyplynuly z rozhovorů, nelze opomenout význam volnočasových aktivit z hlediska potřeby oddychu a klidu (Kategorie Volný čas jako čas pro sebe a relax) a také z hlediska zábavy a zážitku zejména s důrazem na děti, které jako samostatné kategorie je neuvádím.

Výzkum prokázal, že volný čas venkovských rodin podléhá řadě faktorů, které mají přímý vliv na jeho kvalitu i kvantitu. Stejně tak se zkoumaný jev odehrává v určitém kontextu. Svoji roli zde hrají demografické faktory, jako je rodinný stav, počet dětí, místo bydliště a forma bydlení, vzdělání, příjem apod. Sociální status rodiny předurčuje pozici rodiny ve společnosti a formuje její celkové chování. Vdané ženy měly tendenci klást rodinu na první místo a společně strávenému volnému času jako rodina přikládat vysokou důležitost. Výzkum ukázal, že kvalita a způsob trávení volného času u rodičů se dvěma, třemi a čtyřmi dětmi se významně neliší. Většina respondentek se však shodla na tom, že období, kdy se narodí druhé, případně další dítě, je velmi náročné, co se týče zejména množství volného času a je potřeba vydržet do té doby, než mladší dítě trochu povyroste.

Místo bydliště je bezesporu dalším faktorem, který do jisté míry limituje náplň volného času. Zkoumané rodiny potvrdili naplňování volného času doma, v obci a v jejím okolí, podobně jako výzkum Churchilla a Clarka (2007) – procházky do lesa, výlety na kole, návštěva obecních akcí, atrakcí apod. Venkov umožňuje dostatek svobodného využití volného času. Téma svobody v souvislosti se specifiky venkova se

ve výsledcích výzkumu jeví jako důležité. Dotazované velmi oceňují bezpečnost a volnou hru dětí, pobyt na čerstvém vzduchu, přírodu, klid, pohodu apod. Některé respondentky tvrdí, že život ve městě by zase předurčoval častější návštěvnost kulturních zařízení a kulturních akcí. Za zmínku možná stojí i to, že respondentky žijící předtím ve městě, vnímaly volný čas spíše jako čas pro sebe. Bydlení v rodinném domě formuje volný čas taktéž. Tak, jako je zahrada druhým domovem dětí, tak je práce kolem domu často seberealizací partnerů respondentek.

Zajímavé je, že ženy s vyšším vzděláním se opravdu snaží trávit rodinný volný čas rozmanitě, a často i mimo hranice naší republiky. U vzdělaných žen sympatizujících s alternativním životním stylem si můžeme povšimnout i respektu k přírodě a touhu předat dětem užitečné hodnoty do života (např. podpora a návštěva akcí, které mají nějaký obecně prospěšný cíl či vyšší smysl, potřeba souznít a naučit se pracovat v přírodě) i zajistit přenos sociokulturního vzorce z generace na generaci (trávit čas jako my a naši rodiče kdysi). I věk hraje určitou roli ve výběru volnočasových aktivit. Starší respondentky měly tendenci více přemýšlet nad výběrem volnočasových aktivit a upřednostňovat ty, které jsou prospěšné rozvoji dětí. Kupodivu žádná z dotazovaných neuvedla, jako překážku ideálního volného času, finanční situaci. Nicméně lze najít rozdíly ve vnímání a využívání volného času v rodině s nižšími příjmy, která na dovolenou nejezdí a v rodině, kde vyšší příjmy obou rodičů umožňují využívat více prostředků pro volnočasové aktivity. Co se týče kontextu časových podmínek (Kategorie Více dětí, méně času), jako by dotazované chtěly říci, že na volno se vždy nějaký prostor najde.

Při plánování volnočasových aktivit hledají dotazované kompromis, přičemž vychází z přání dětí. Rodič má být vzorem a ukázat tu správnou cestu, poněvadž děti mají malý přehled o možnostech trávení volného času. Získaná data vypovídají o uplatňování demokratického a respektujícího přístupu k dětem. Dotazované vidí přínos ve společném a aktivním trávení volného času a také v domácích rutinách, které prohlubují vzájemné vztahy, ať už to jsou společné chvíle u jídla, hraní her, koukání na film, tvoření, vaření, kutění, předškolní příprava atd.

Celý kontext zkoumaného jevu je dotvářen intervenujícími podmínkami, čili předpoklady, které nějakým způsobem zasahují do charakteru volna vyčleněného pro rodinu nebo pro sebe. Mezi ně zařazují: bariéry volného času (Kategorie Dojíždění

partnera, Hlídaní dětí), povinnosti (práce, školka apod.) spolu s vlivem médií a přítomností blízkých. Výhodná lokalita bydliště rodin dotazovaných umožňuje práci v Rakousku i Německu, o čemž svědčí i přítomnost tohoto faktoru ve dvou zkoumaných rodinách. Z výzkumu dále vyplývá, že finanční prostředky umožňující kvalitativně větší rozpětí trávení volného času jdou ruku v ruce s klesající kvantitou volného času a zlodějem, kterým se stává dojíždění manželů respondentek. Časově náročné dojíždění (přibližně 2 hodiny) způsobuje v pracovním týdnu ukrojení času stráveného společně jako rodina, ale i omezení času pro sebe.

Souvisí tedy množství volného času rodin se způsobem jeho trávení? Na základě výzkumných dat lze tvrdit, že ano. Pokud mají rodiny o víkendu volného času více, shodly se, že jej často využijí k nějakému výletu. Jinou překážkou, která zasahuje do charakteru volna téměř všech těchto rodin, je malá frekvence hlídání dětí. Příčinnou je vzdálenost bydliště prarodičů, někdy i malá ochota a obavy vzít si na starost více dětí najednou. Rodiny se tak snaží být více soběstačné, což zpětně potvrzují získaná data v podobě výpovědí respondentek. Hlídaní tak využívají většinou jen k nejnútnejším případům. V této souvislosti lze navázat na teoretickou část a domnívat se, že na současném venkově žijí už nejen tradiční, ale také moderní a postmoderní rodiny, kde naplno fungují otcové rodin i při hlídání dětí nebo vaření. Jsou to hlavně oni, kdo hlídají potomky ve chvíli, kdy si chtějí ženy najít chvílku pro sebe. Na druhou stranu některé z rodin vykazují v určitých charakteristikách znaky rodiny tradiční – př. vyšší počet dětí, život v manželství, tradiční rozdělení rolí (respondentky zůstávají na rodičovské dovolené a pečují o domácnost) a snaha o částečnou soběstačnost z hlediska produkce statků. Pomocnou ruku k dílu přikládají často i děti, které pomáhají v kuchyni, při domácích pracích, v dílně apod.

Některé respondentky hovoří o přizpůsobení volného času povinnostem (př. přítomnost v práci, školce, na kroužkách a tím pádem závislost volného času na splnění povinností a pevném časovém řádu v pracovním týdnu). Do kontextu a intervenujících podmínek si na základě zjištěných informací dovoluji zařadit ještě obsah a výběr volnočasových aktivit ovlivněný médii a potřebou být v kontaktu s blízkými, příbuznými a přáteli. Při inspiraci pro volný čas využívají respondentky média, nejčastěji internet a také reference přátel, se kterými udržují všechny dotazované kromě jedné pravidelný kontakt zejména z důvodu potřeby sociálního kontaktu, přátelství

a socializace dětí ve skupině. Propagace nových nabídek volnočasových aktivit rozšiřují dotazovaným obzor v jejich obsahu a výběru. Dá se říci, že i média částečně vychovávají venkovské děti. Respondentky zmiňují pravidelné hry na počítači, mobilu, sledování pohádek, filmů apod.

Všechny tyto výše uvedené podmínky a faktory ovlivňují nazírání volného času rodinou a předurčují strategie jednání a modely, které vedou k optimálnímu nakládání s volným časem, k získávání nových zkušeností a dovedností. Rodiny volí takový výběr a množství volnočasových aktivit, které jsou kompromisem mezi tím, co baví a zajímá děti i rodiče. Respondentky potvrzují aktivní společné trávení volného času, kterému dávají přednost před pasivním sezením u televize, mobilů či tabletů. Čas trávený u počítačů a dalších médií regulují a snaží se dětem nabídnout takové hry, které umožňují jejich všestranný rozvoj. Důležitým prvkem strategie v oblasti volného času je vzájemná efektivní komunikace mezi partnery včetně schopnosti říkat si i o čas pro sebe, když je času nedostatek a ženy si potřebují odpočinout. Zárukou tvoří také celkové posilování vzájemných rodinných vazeb, snaha najít si čas a zajistit dětem spokojené dětství.

Ve výsledku strategie, kterou zaujímají zkoumané rodiny, nalezneme jako jeden z následků realizaci společných volnočasových aktivit, které jsou usměrňovány, jak jsem uvedla, potřebami a přáními jak dětí, tak dospělých. Z výzkumu plyne, že rodiny hospodaří s tím, co mají a pokud si uvědomí sociální a psychologický význam této životní fáze (teď jsem tu pro děti, které mne potřebují) a budou se dětem naplno věnovat třeba i částečně na úkor svého vlastního volného času, v budoucnu jim tato snaha přinese zasloužené ovoce třeba v podobě bezproblémových vztahů s dětmi založených na vzájemné důvěře. Je tedy na místě si uvědomit a lze předpokládat, že za deset let budou mít respondentky volného času pro sebe více. Zároveň dotazované poukazují na duševní hygienu a na to „ukousnout“ si v tom denním shonu alespoň chvilku času pro sebe. Následkem zvolené strategie tak jsou i společné vzpomínky, které některé respondentky zmiňují při objasnění přínosu společně stráveného volného času. V souvislosti s životem na venkově se objevují výrazy jako pohoda, klid, svoboda, volnost. I přes překážky a bariéry ve volném čase hodnotí respondentky množství a kvalitu volného času rodiny, partnera, dětí i svůj volný čas vesměs pozitivně. V kategorii Spokojenost s volným časem se objevují pocity spokojenosti, a přestože

vyvstávají některé návrhy na změnu (př. přestěhování babičky, častější hlídání partnera a více času pro sebe apod.), respondentky rekapituluji výše zmíněný volný čas jako čas ideální. Dovolím si tedy konstatovat, že rodiny žijící v současné době na venkově volný čas mají a využívají ho zejména ke společným aktivitám.

Pomocí kvalitativní analýzy rozhovorů jsem se snažila rozkrýt i role matky a otce a zjistit, zdali více naplňují charakteristiky tradiční, moderní nebo postmoderní rodiny. Dospěla jsem k závěru, že současná venkovská rodina je opravdu nějakou relikvií tradičního uspořádání, přestože je v některých aspektech již modernizovaná a dokonce postmoderní (př. dvě z respondentek žijí v nesezdaném soužití). Rodina má pro respondentky vysokou hodnotu. Vystihuje to jedna z nich: „*Rodina je pro mě a pro nás pro oba první, nejdůležitější.*“ (R4-Marie). Většina respondentek je vdaná, což je další typický znak tradiční rodiny. Společný volný čas rodiny považují dotazované za velmi důležitý a upřednostňují ho před časem pro sebe. Nemůžeme mluvit o postmoderní atomizaci, že by každý z členů rodiny trávil volný čas po svém, byť si matky i partneři snaží najít i chvíle pro sebe, které většinou využívají k aktivnímu a pasivnímu odpočinku. Rodiny na venkově, které jsem zkoumala, nejsou izolované. Na tradiční uspořádání poukazují funkční sousedské vztahy, které rodiny udržují, setkávají se, oslavují tradiční akce jako například Masopust, Velikonoce, Advent apod. Hovoří o tom Anna: „...*naše děti nebudou izolované, domluví se, stejně jako rodiny...sejdeme se, trávíme tu spolu čas a děláme různé akce jako třeba májku, Velikonoce, Mikuláše pro děti a další...*“ (R3-Anna). Další respondentky oceňují, že na hřišti nebo na ulici vždy někoho známého, s kým prohodí kus řeči, potkají. Rodiny tedy nejsou na venkově v izolaci, která je charakteristická spíše pro postmoderní rodinu. Větší počet dětí, které zkoumané rodiny mají (2, 3 a 4 děti), a návštěva příbuzných je také typičtější pro tradiční rodinu. Za určující považují tradiční role matky a otce. Matky zůstávaly a zůstávají s dětmi na mateřské a rodičovské dovolené doma, pečují a vychovávají děti, zatímco otcové zajišťují rodinu po ekonomické stránce a pořád generují do rodiny hlavní zdroj příjmu. Otce lze tedy stále považovat za živitele rodiny. Pokud vezmeme do úvahy činnosti, kterým se věnují zkoumané ženy a muži, rozhovory ukázaly, že například úklid je záležitostí výhradně ženskou, zatímco stavební a údržbové práce kolem domu zase mužskou. To předurčuje podle mého soudu také forma bydlení. Všechny respondentky bydlí v rodinném domě, potažmo usedlosti, což trochu nahrává

rozdělení typicky mužských a ženských prací. Ženy vaří, perou, učí se s dětmi, krmí zvířata, pěstují zeleninu. Jedna z respondentek letos plánuje vzdělávat syna doma. Ženské a mužské role jsou provázané a doplňují se, což je odrazem spíše tradičního a moderního uspořádání. Otec děti v případě potřeby pohlídá, jak vykazují výzkumná data. U matek s vyšším vzděláním se objevuje větší otevřenost k individualizaci rolí, což je charakteristikou postmoderní rodiny. Například Olga o svém partnerovi uvádí: „*Manžel, když má volno, tak je plně na mateřské dovolené, on se hodně dětem věnuje, dovede je pohlídat, vezme je na procházku a přijdou za dvě hodiny. My si takto vycházíme velice vsříc.*“ (R2-Olga). I manžel Marie, která má vystudované dvě vysoké školy, jí s hlídáním hodně pomohl a pomáhá stále: „*...manžel je strašně ochotný děti pohlídat, když jsem studovala, tak si to hodně vyžral ty děti... když je na ně naladěnej, umí s nima trávit ten čas úplně jinak než já a je skvělý, že mají pak jiné prostředí k tomu volnému času a průvodce.*“ (R4-Marie). Z rozhovorů jsem zjistila, že domluva partnerů hraje ve volném čase důležitou roli, k čemuž přispívá i sdělení Anny: „*... je to nastavené na domluvě a snažíme se vyjít vsříc každému v rodině.*“ (R3-Anna)

Otec je kamarádem dětí ve volném čase, seznamuje děti s mužskými činnostmi (práce v dílně, na zahradě, se dřevem, stavební úpravy, chov včel apod.), ale zároveň je jim partnerem při hře nebo výletech. Přítel jedné z respondentek podniká s dětmi jednou za rok dokonce delší cestu: „*Partner si bere jednou za rok kluky a jedou na 14 dní do Norska chytat ryby, takže my s dcerou máme doma dámskou jízdu a oni mají pánskou jízdu.*“ (R5-Věra)

Z výzkumných dat byl patrný důraz na rodinu a hodnotu dítěte, na jeho potřeby a přání, což může poukazovat mimo jiné i na proměnu výchovy z autoritativního stylu k respektujícímu přístupu. Při plánování volnočasových aktivit se respondentky snaží udělat kompromis mezi tím, co zajímá je s ohledem na přání dítěte: „*Snažíme se to uzpůsobit dětem, aby se nenudily, ale aby i my jsme poznali nějaké místo, které nás zajímá. Výlety spojujeme s návštěvou dětského hřiště, pak aby si děti daly zmrzku nebo zákusek a aby měly nějaký zážitek.*“ (R6-Eva). Olga doplňuje: „*Při vybírání volnočasových aktivit vycházím rozhodně z přání dětí. Stoprocentně.*“ (R2-Olga)

Zkoumané rodiny na venkově vykazují také některé charakteristiky modernizované rodiny. Ženy sice mají na starosti domácnost, ale na druhé straně se snaží pracovat.

Vrací se do zaměstnání o něco dříve než je nutné a zároveň jsou i během rodičovské dovolené aktivní (brigáda, iniciativa ve spolcích apod.).

Domnívám se, že i pěstování rostlin, chov domácích zvířat, či práce v přírodě, kterou některé respondentky v rozhovorech zmiňovaly, je odkazem na uchování spíše tradičních než moderních hodnot ve společnosti. Hovořila o tom Anna: „...*pořád jakoby něco děláme, sázíme semínka, rostlinky, pomáhají mi starat se o to, zalívají a pozorujeme, jak nám to tam roste...*“ (R3-Anna) a Olga: „...*příroda je tam strašně důležitá a také hlavně to, aby se děti naučily s přírodou více souznít a v té přírodě více pracovat. Aby uměly rozdělat oheň, aby si uměly naštipat dříví, aby věděly, že tahle forma života v dnešní době existuje a že není vůbec špatná, ale je rozvíjející pro celou osobnost.*“ (R2-Olga)

Že je venkovská rodina nějakou relikvií tradičního uspořádání můžeme usuzovat i z postoje manžela respondentky Evy: „*Ideální volný čas by pro mě byl aspoň jednou za měsíc takový klasický holčičí den – kadeřník, kosmetika, kafičko s kamarádkami, masáž... kdyby to bylo pravidelně, tak by určitě s tím nechtěl souhlasit, protože si chce také odpočinout a někde se odreagovat, i s kamarády nebo pracovat na zahradě.*“ (R6-Eva)

Pro respondentky představoval rodinný volný čas spokojenost co do kvality i kvantity až na jednu respondentku, jejíž rodina má i společného volného času v pracovním týdnu velmi málo. Rezervy se u některých dotazovaných objevily v množství volného času stráveného pro sebe. Co se týče zkvalitnění zkoumaného volného času, doporučila bych čas více plánovat a zamýšlet se i nad jinými možnostmi hlídání. Například od září 2020 se navyšuje kapacita dětské skupiny v Českém Krumlově, kde je hlídání díky dotaci cenově příznivé. Stejně tak v Kaplici funguje dětská skupina, jejíž zřizovatel nabízí hlídání dětí dokonce zdarma. Možná by bylo také účelné hledat časovou rezervu a úsporu volného času na straně partnerů a poohlédnout se po práci, která není tak časově náročná na dojíždění a pracovní dobu a zároveň nebude ztrátová finančně. V neposlední řadě bych doporučila vzájemně sdělovat své potřeby ohledně volného času a umět si i říci o pomoc, protože bez efektivní komunikace a domluvy nelze vyšší kvalitu rodinného ani individuálního volného času očekávat.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se zabývala volným časem rodin předškolních dětí v kontextu života na venkově. Volný čas je v současné době často skloňovaným pojmem. V souvislosti s dnešní hektickou dobou se často hovoří o nedostatku volného času a nárůstu jeho významu. Doba, kdy byla preferována práce a volný čas neměl v tehdejší společnosti svůj význam, je pryč. Žijeme ve společnosti volného času, ovšem volný čas nepřináší jen příjemné chvíle. Ve volném čase může také docházet k nežádoucímu chování jedinců, skupin, potažmo i celé společnosti. Není tedy divu, že v boji proti nim, se středem pozornosti stávají právě ty oblasti, které účinně pomáhají negativní projevy života společnosti překlénovat. Jeden ze základních pilířů a hodnot společnosti je rodina jako taková.

Protože venkovská rodina nabízí možnost zodpovězení otázek souvisejících s postupující proměnou společnosti na případu základní sociální instituce, s níž se často pojí představa uchování tradičních hodnot společnosti, zaměřila jsem se na způsob trávení volného času rodin na venkově, nikoli pouze na srovnávání volného času městské a venkovské rodiny. Cílem mé práce bylo identifikovat volný čas rodin s dětmi předškolního věku v prostředí venkova, což se mi, dle mého názoru, podařilo. V části diplomové práce týkající se teorie jsem zpracovala obecné aspekty, které se úzce dotýkají rodiny a rodinného života včetně jeho proměn v čase, volného času rodin s důrazem na životní prostor venkova a společné trávení času v rodinném kruhu. Také jsem seznámila čtenáře s důležitými momenty v životě dítěte předškolního věku.

Domnívám se, že hlavní problematika byla podpořena i praktickou stránkou práce zahrnující výzkumné šetření, jehož výsledné interpretační závěry jsou k dispozici v předchozí kapitole. Pomocí výzkumu jsem se snažila zachytit podstatné znaky volného času venkovských rodin s předškolními dětmi. Za jeden z nejdůležitějších momentů celého výzkumu, který mě mile překvapil, považuji fakt, že rodiny na venkově tráví volný čas aktivně, zodpovědně, společně a zajímají se o potřeby a přání

svých dětí. Ohlédneme-li se do minulosti, zjistíme, že kdysi to nebylo vždycky tak, a proto bychom si možná měli tohoto vzácného času více považovat, ochraňovat jej a být za něj vděční.

Ač se to tak na první pohled nemusí jevit, rodina na venkově stále nese některé znaky tradičního uspořádání společnosti, což považuji za další zajímavý fakt. Vyšší počet dětí, manželství, rodinná soudržnost, doplňující se role matky a otce, to je malý výčet charakteristik, které nám naznačují, že tradiční rodina z venkova ještě zcela nevytizela. Ovšem na druhou stranu i venkov je poznamenán změnami, které současnou rodinu modernizují.

Přesto nelze z této práce činit obecné závěry aplikovatelné na všechny venkovské rodiny v České republice. Domnívám se, že během průběhu výzkumného šetření mohly být respondentky ovlivněny několika faktory. Při seznámení s ústředním tématem výzkumu, které jsem jim dopředu sdělila, stejně jako rámec výzkumných otázek, si uvědomovaly vážnost tématu a tím mohly mít tendenci vypovídat o jakémisi vhodnějším a „kvalitnějším“ způsobu trávení volného času, nežli je skutečnost. Výpovědi pak tedy mohly být trochu zkreslené. Také je účelné uvědomit si, že existuje rozdíl mezi tím, co lidé dělají a říkají. Dalším limitem výzkumu může být samotný vzorek čítající šest respondentek. Věřím, že větší vzorek by mohl umožnit zkoumat ještě další kategorie v rámci trávení volného času. Vzhledem k tomu, že rodinné soužití je intimní a dynamický vztah, nevím, jestli v době výzkumného šetření nebyly respondentky ovlivněny určitou např. emoční nestabilitou z důvodu nějakého rodinného problému, která by se podepsala na interpretaci jejich výpovědí. Oproti původnímu plánu dělat i zúčastněná pozorování a rozhovory s otci jsem vzhledem k nouzovému stavu hovořila pouze se ženami a opírám se tedy o jejich perspektivu. Reliabilitu, čili spolehlivost a opakovatelnost vybrané techniky, limituje i můj vlastní pohled na danou problematiku, zejména pak i forma otázek a do jisté míry subjektivní interpretace výsledků. Pro další výzkum bych doporučila zahrnout do výzkumného šetření i otce a soustředit se na jejich pohled volného času. Vzájemné porovnání výpovědí by umožnilo zpřesnit pohled na koncipování volného času venkovských rodin. Věřím, že by bylo zajímavé zaměřit se podrobněji i na role matky a otce v pojetí a trávení volného času a v neposlední řadě na motivy a spokojenost života rodin na venkově.

Seznam použitých zdrojů

- AUGUSTYN, J. *Být otcem*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-581-0.
- BARTÁKOVÁ, H.; KULHAVÝ, V. *Rodina a zaměstnání II., Mladé rodiny*. Praha: VÚPSV. 2007.
- BAUMAN, P. *Soudobé podoby pedagogiky volného času*. [online]. Pedagogika, 2012, č. 4. [cit. 2020-28-04]. Dostupné z WWW: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/files/2013/10/Ped_4_12_06_Sou%C4%8Dasn%C3%A9_podoby_404_425.pdf
- BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-12-5.
- BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-32-6.
- BECK, U.; BECK-GERNSHEIM, E. *Dálková láska: životní formy v globálním věku*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2014. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-164-0.
- BERNARD, J.; KOSTELECKÝ, T.; MIKEŠOVÁ, R.; ŠAFR, R.; ŠIMON, M.; TRLIFAJOVÁ, L.; HURRLE, J. *Nic se tady neděje...: životní podmínky na periferním venkově*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2018. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-274-6.
- BOCAN, M. a kol. *Děti v ringu dnešního světa*. [online]. Praha: Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2012. [cit. 2020-05-06]. Dostupné z WWW: <http://znv-old.nidv.cz/userfiles/file/KPZ/vystupy/01-vyzkumy/deti-v-ringu-dnesniho-sveta.pdf>
- BORSCHIED, P. *Virus času: kulturní dějiny zrychlování*. Praha: Mladá fronta, 2007. Kolumbus. ISBN 978-80-204-1419-9.

- ČÁP, J.; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN: 978-80-7367-273-7
- DOČEKAL, D.; MÜLLER, J.; HARRIS, A.; HEGER, L. *Dítě v síti: manuál pro rodiče a učitele, kteří chtějí rozumět digitálnímu světu mladé generace*. Praha: Mladá fronta, 2019. Flowee. ISBN 978-80-204-5145-3.
- DUFFKOVÁ J.; URBAN L.; DUBSKÝ, J. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-123-6.
- DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*. Praha: Argo, 2006. Každodenní život. ISBN 80-7203-812-5.
- DURKHEIM, É. *Společenská dělba práce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-041-1.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1.
- GIDDENS, A. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-91-5.
- HABERMAS, J. *Soziologische Notizen zum Verhältnis von Arbeit und Freizeit*, in *Konkrete Vernunft*, ed. Gerhard Funke, Bonn: Bouvier, 1958.
- HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1.
- HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- HELUS, Z.: *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.
- CHURCHILL, S. L.; CLARK, V. et al. *How rural low-income families have fun: a grounded theory study*. [online]. Journal of Leisure Research, 2007. [cit. 2020-04-02]. Dostupné z WWW: <https://www.nrpa.org/globalassets/journals/jlr/2007/volume-39/jlr-volume-39-number-2-pp-271-294.pdf>
- KAPLÁNEK, M. *Volný čas jako výzva pro teologii*. In *Studia theologica*, 2011, roč. 13, č. 2, s. 97–117.

- KAUFMANN, J. C. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-033-9.
- KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické Nakladatelství, 2010. 204 s. ISBN 9788086429397.
- KELLER, J. *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické Nakladatelství, 2007. 194 s. ISBN 978-80-86429-66-3.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. *Pedagogika voľného času: výchova v čase mimo vyučovania v pedagogickej teórii a v praxi*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2004. ISBN 8022319309.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.
- KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada, 2010. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-2456-0.
- KUBÁTOVÁ, H. *Úvod do sociologie pro sociální pracovníky: studijní texty pro kombinované studium oboru Sociální práce*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-2043-1.
- LABUSOVÁ, E. *Dítě a příroda*. [online]. 2016 [cit. 2020-21-06].
Dostupné z WWW: <http://www.evalabusova.cz/clanky/rodice.php>.
- LABUSOVÁ, E. *Rodiče, děti a jejich společný čas*. [online]. 2013 [cit. 2020-08-04].
Dostupné z WWW: http://www.evalabusova.cz/clanky/dite_priroda.php
- LANGMEIER, J.; KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.
- LUPAČ, P. *Beyond the digital divide: contextualizing the information society*. North America: Emerald Publishing, 2018.
- MAJEROVÁ, V.; HEROVÁ, I. *Český venkov 2006: sociální mobilita a kvalita života venkovské populace*. 1. vyd. Praha: Česká zemědělská univerzita, c2006, 127 s., ISBN 978-802-1316-317.
- MAREŠ, J.; PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E. *Pedagogický slovník*. 3. vyd. Praha: Public, 2001. ISBN: 8071785792
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2003. 108 s. ISBN 80-7178-853-8.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha:

- Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.
- MIŠOVIČ, J. *K hlavním tématům životního způsobu*, 2013. Katedra pedagogiky TF JČU České Budějovice.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Základy sociologie. ISBN 80-86429-05-9.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- NAHRSTEDT, W. *Freizeitpädagogik in der nachindustriellen Gesellschaft*, Neuwied: Luchterhand, 1974
- NĚMEC, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2002. ISBN 80-7315-012-3.
- NOVOTNÁ, K.; LIPOVSKÁ, Z.; VAISHAR, A. *Sociologie venkova*. [online]. 2011 [cit. 2020-06-05]. Dostupné z WWW: <https://is.mendelu.cz/eknihovna/opory/index.pl?opora=3287;lang=cz>
- PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. 3. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
- PIEPER, J.: *Muße und Kult. Über das christliche Menschenbild*. München, 1948
- POPCORN, F. *The Popcorn report: Faith Popcorn on the future of your company, your world, your life*. New York: Doubleday, 1991.
- PREKOPOVÁ, J. *Malý tyran*. 7. vyd. Praha: Portál, 2014. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-262-0773-3.
- PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. Praha: Portál, 2000. 269 s. ISBN 80-7178-399-4.
- OPASCHOWSKI, H. W. *Pädagogik der Freizeit. Grundlegung für Wissenschaft und Praxis*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 1976.
- RABUŠIC, L.; CHROMKOVÁ MANEA, B. E. *Hodnoty a postoje v České republice 1991-2017 : pramenná publikace European Values Study*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2018. 310 s. ISBN 978-80-210-8803-0.
- ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*.

- Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0343-8.
- SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- SPOUSTA, V. at al. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. ISBN 80-210-1007-X.
- SPOUSTA, V. *Metody a formy výchovy ve volném čase: kultura a umění ve výchově*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1275-7.
- STRAUSS, A.; CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-X.
- ŠVAŘÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie pro obor speciální pedagogika předškolního věku*. Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-213-5.
- VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Print-Typia, 2001. 175 s. ISBN 80-86384-00-4.
- VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998, 383 s. ISBN 80-7178-269-6 .

Příloha – Ukázka části rozhovoru s R4-Marií

Nejdříve bych Vás poprosila, abyste mi popsala Váš běžný den.

Ráno honička, všichni vstávat, do školy, do školky, dvě děti jsou ve škole, dvě ve školce. Jsem třeba strašně ráda, že se mi podařil menší úvazek a nemusím s dětma vstávat v půl šestý nebo v šest, jako většina lidí, ale vstáváme třeba tak v 7. Jsem ráda, že můžu dát dětem více spánku a není to takovej stres ráno. Pak jsou tedy děti ve škole, ve školce, manžel v práci na plný úvazek, já na částečný a odpoledne se doma všichni sejdeme, velké děti dělají úkoly, než se vrhnou na ty všechny techniky a počítače (smích). S malejma se snažíme být hodně spolu, a potom už většinou po šesté hodině pohádka, večeře. To je všední den. O víkendech to bývá různé. Často musí někdo z nás někam odjet (na koncerty, se skautama nebo já na nějaké soustředění) a snažíme se mít i nějaké volnější víkendy, kdy není nic v plánu (smích).

Máte tedy nějaký volný čas?

To je těžký. Já osobně nepotřebuju tolik volného času a myslím si, že ho moc nemám. I když relativně volný čas pro mě je, když děti usadím večer na chvíli k té technice, ale většinou ten volný čas vyčerpám na to, že tvořím a pracuju. Na druhou stranu dělám spoustu věcí jiných než ve svojí práci, mám nějaké aktivity další, které já osobně beru jako koníček. Ten čas, kterej mám nějakým způsobem pro sebe, tak se snažím tu energii poslat zase někam dál.

S kým nejčastěji trávíte volný čas?

Beru jako volnej čas to, že jsem s klukama a mám na ně čas třeba od těch čtyř do těch sedmi, tak to беру jako náš společný volný čas, kdy nemáme žádný povinnosti většinou a můžeme bejt spolu. Teď jak je volno, tak jsem s těma malejma hodně na zahradě, člověk sice nevypne tu hlavu, musí se těm dětem furt věnovat, ale je to takovej ten neorganizovanej čas, což je velká vzácnost. Je to teda s klukama. S partnerem volný čas je večer, když všichni po té desáté, v půl 11 odpadnou, takže si na chvíli sedneme třeba k tomu filmu.

Nyní bych Vás ráda poprosila, jestli byste mi mohla popsat, kdo, jak často a jakým způsobem tráví volný čas v rodině.

Můj názor je, že manžel má volného času mnohem víc než já (smích). Jako ne, takhle bych to asi úplně neřekla. Ale má tu volnost myšlení. Není to, že by měl víc prostoru, ale on tráví nejvíce volnýho času na zahradě nebo ve stodole, myslím si, že je to určitý způsob taky jeho úniku z toho našeho chaosu s těma dětma, hodně tvoří, dělá včely, zahrádku, o zvířata se stará, vyrábí různý dřevěný věci, nábytek. Jeho výhoda je, že on si to může nějak časově rozvrhnout, kdy to bude dělat a kdy ne, zatímco s těma dětma, to má člověk naplánovaný těma dětma a nemůžu si vymyslet, že teď teda ty děti odložím a budu si číst. Ty chlapi podle mě v tom mají volnějc.

Abstrakt

LAPŠANSKÁ, L. *Volný čas rodin s dětmi předškolního věku v kontextu života na venkově*. České Budějovice 2020. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce P. Tlčimuková.

Klíčová slova: volný čas, rodina, předškolní dítě, venkov, život na venkově, životní způsob, trávení volného času s dětmi

Práce je empirickou kvalitativní studií zabývající se způsoby trávení volného času u rodin s dětmi předškolního věku v prostředí venkova. Teoretické ukotvení práce nachází v propojení třech podoblastí sociologického výzkumu – sociologie rodiny, životního způsobu a venkova – přičemž navazuje na aktuální rozpravu především v českých sociálních vědách. Empirická část představuje případovou studii ve vybraném regionu Českokrumlovská, který je specifický menší hustotou osídlení a venkovským způsobem života. Data budou získána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. Práce chce zodpovědět otázku po způsobech trávení volného času rodičů s dětmi ve venkovském prostředí. Práce bude zpracována podle Metodické pomůcky ke zpracování závěrečných prací.

Abstract

Leisure time of families with children of pre-school age in the context of rural life

Keywords: leisure time, family, preschool child, countryside, life in the countryside, lifestyle, spending free time with children

The work is an empirical qualitative study dealing with the ways of spending leisure time in families with preschool children in rural areas. The theoretical framework provides the connection of three subfields of sociological research, sociology of family, way of life and rural sociology – while continuing a current debate, especially in the Czech social sciences. The empirical part presents a case study in a selected region of Český Krumlov, which tends to have lower population density and is characterized by rural way of life. Data will be obtained through semi-structured interviews. This diploma thesis wants to answer the question about ways of spending leisure time of parents with children in rural environment. The work will be processed according to the Methodical Aid for the processing of final theses.